

**КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО
АРМАН МКРТУМЯН**

РОЛЬ ПРЕЦЕДЕНТНЫХ ПОСТАНОВЛЕНИЙ
КАССАЦИОННОГО СУДА В РАЗВИТИИ
ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ 2

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ
ՎՈՂՈՂՅԱ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ**

ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՅԱՑՈՒՄԸ ԼՂՀ-ՈՒՄ 8

ՆԱՐԵԿ ՊԱՐՐԻԵԼՅԱՆ

ԴԱՏԱՐԱՆԸ ՊԵՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՀԱՍՏԱԿԱՐԳՈՒՄ 14

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

**МИКАЭЛ ГРИГОРЯН
МАРТЫН НАЛБАНДЯН**

К ВОПРОСУ ОБ ОЦЕНКЕ ОРУЖИЯ
ПРИ НЕОБХОДИМОЙ ОБОРОНЕ 19

**ՔԱՂԱՔԱՑԻՄԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ
ՊՅՅԱՆԵ ՄԱՐՈՒՔՅԱՆ**

ԳՈՐԾԱՐԱՐԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ
ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԱՅԻՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 22

ՎԱՐԴՈՒՀԻ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ

ՀԱՎԱՏԱՐՄԱԳՐԱՅԻՆ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՐՈՇՈՒՄԸ, ՆՐԱ ՀԻՄՆԱԴՐՄԱՆ
ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԻ ՈՒ ԴԱԴԱՐՄԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ 30

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԼԻԱՆԱ ԼՈՐԱՍՅԱՆ

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՄԻԿՐՈՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ (ՕՖՇՈՐԱՅԻՆ ՏԱՐԱԾՔՆԵՐԻ) ՀԵՏ
ԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՎԱՕՖՇՈՐԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ 38

ՔՐԵՍԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՈՍՏԻԿ ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ

ՔԱՂԱՔԱՑԻՄԿԱՆ ՀԱՅՑԻ ՔՐԵՍԿԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ 48

ՔՐԵՍԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐՏԱԿ ԿՐԿՅԱՇԱՐՅԱՆ

ՍՏՈՐԱԴԱՍՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԲԱՑԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ԴԵՊՔՈՒՄ
ՉԻՆԾԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԿԱՆՈՆԱԳՐՔԱՅԻՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԻ
ԽԱԽՏՈՒՄՆԵՐԻ ՔՈՂԱՐԿՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ 56

КРИМИНАЛИСТИКА

А. М. КУСТОВ

В. Г. ЕНГИБАРЯН

О НЕКОТОРЫХ ТИПИЧНЫХ МОДЕЛЯХ
МЕХАНИЗМА МАССОВЫХ БЕСПОРЯДКОВ 62

ԱԼԵՔՍԱՆԳՐ ԱՂԱՅԱՆ

ՔՆՆՉԱԿԱՆ ՏԱԿՏԻԿԱՅԻ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ 66

ՏԻԳՐԱՆ ՍՈՒԿՈՒՉՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱԿԱՐԳԸ
ԴԱՏԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐԻ ԱՐԴԻ ԺԱՍՆԱԿԱՇՐՁԱՆՈՒՄ 70

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ ՎՃՈՍԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄ 86

РЕЗЮМЕ 106

Арман МКРТУМЯН

Председатель Кассационного суда РА

РОЛЬ ПРЕЦЕДЕНТНЫХ ПОСТАНОВЛЕНИЙ КАССАЦИОННОГО СУДА В РАЗВИТИИ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Судебном кодексе РА и в процессуальных кодексах.

В частности, согласно статье 231.2 Гражданского процессуального кодекса РА, Кассационный суд принимает протест к производству, если:

1) судебный акт, выносимый по данному делу Кассационным судом, может иметь существенное значение для единообразного применения закона, или

2) пересматриваемый судебный акт противоречит судебному акту, принятому Кассационным судом ранее, или

3) возможная судебная ошибка нижестоящего суда в результате нарушения процессуального или материального права может повлечь тяжёлые последствия, или

4) имеются вновь открывшиеся и новые обстоятельства.

Это означает, что Кассационный суд при осуществлении правосудия, должен следить, чтобы нижестоящие суды применяли закон единообразно, а судебные акты, принятые нижестоящими судами, не противоречили правовым позициям, установленным в постановлениях Кассационного суда.

В 2005 году в Конституцию РА были внесены изменения, в числе которых следует особо отметить статью 92 Конституции РА. В новой редакции статья 92 определяет роль Кассационного суда в судебной системе Республики Армения. Согласно данной статье высшей судебной инстанцией Республики Армения, кроме вопросов конституционного правосудия, является Кассационный Суд, который призван обеспечивать единообразное применение закона.

Данная норма нашла свое дальнейшее развитие и детализацию в

Следует отметить, что РА не первая страна, которая применяет подобную практику. Основной тенденцией развития судебных систем европейских стран, на наш взгляд, является то, что кроме основной функции - осуществления правосудия, роль высшей судебной инстанции заключается в обеспечении единообразного применения закона.

Означает ли данная миссия Кассационного суда и внедрение в законодательство института судебного прецедента, присущего системе общего права, что правовая система РА отказалась от “жесткого континентального” подхода.

В правовой доктрине кроме так называемого “чистого” прецедента отмечается также такой вид прецедента, как “прецедент толкования”. То, как понимается и толкуется закон судом, также является прецедентом — “прецедентом толкования”. Прецеденты толкования различаются тем, что они основываются на законе.

Нижестоящие суды при рассмотрении гражданско-правовых споров руководствуются Конституцией и законами, однако для них с точки зрения применения закона обязательна правовая позиция высшей судебной инстанции. Кассационный суд выражает свою правовую позицию при рассмотрении конкретного дела по отношению к конкретным нормам гражданского права. В случае, когда нижестоящий суд принимает решение по делам, имеющим сходные фактические обстоятельства, но при этом выводы, содержащиеся в данном решении отличаются

от выраженной ранее Кассационным судом правовой позиции, это может повлечь не только нарушение прецедента, но и нарушение закона, так как Кассационный суд, применяя в своих постановлениях, имеющих прецедентное значение, различные методы толкования, разъясняет судам, сторонам, участвующим в деле и правоприменителям тот смысл, который заложен в законе, показывает как нужно применять данный закон в конкретной ситуации.

Сегодня в правовой литературе, в том числе среди юристов “общего права”, продолжается спор относительно того, является ли “прецедент толкования” признаком прецедентного или статутного права. Несмотря на тот факт, что юристы романо-германской правовой системы избегают отнесения судебного прецедента к источникам права, тем не менее в странах романо-германской правовой системы нижестоящие суды очень внимательны к постановлениям судов вышестоящей инстанции и содержащихся в них правовым позициям.

В Республике Армения “прецедент толкования” или судебный прецедент закреплен в ч. 4 ст. 15 Судебного кодекса РА. В соответствии со статьей 15 Судебного кодекса РА, посвященной равенству всех перед законом и судом, институт судебного прецедента (судебного права), сформулирован следующим образом: обоснования, в том числе толкование закона, данные в постановлении Кассационного суда или решении Европейского суда по правам человека по делу, имею-

шему конкретные фактические обстоятельства, являются обязательным для суда, рассматривающего дело со схожими фактическими обстоятельствами, за исключением случая, когда суд вескими доводами обоснует, что судебный прецедент не применим к данным фактическим обстоятельствам.

Обязанность суда учитывать толкование норм закона, данное Кассационным судом по конкретному делу или норм Конвенции о защите прав и основных свобод, данное Европейским судом по правам человека, исключает, как правило, возможность вынесения неожиданных решений и создает предсказуемое правосудие. Это правило также позволяет потенциальным судящимся сторонам оценить степень риска и в некоторой степени исключить возможность неблагоприятных последствий.

Единообразное применение закона при аналогичных фактических обстоятельствах исходит также из содержания права на справедливое судебное разбирательство. Так, согласно ст. 6 Европейской Конвенции о правах и основных свободах человека “каждый человек, когда решаются его гражданские права и обязанности, или предъявленное ему любое уголовное обвинение имеет право на справедливые и публичные слушания в разумные сроки со стороны созданного на основании закона независимого и беспристрастного суда...”. Если под выражением “в условиях равенства” имеется ввиду равенство процессуальных прав лиц, участвующих в деле, то считаем,

что толкование выражений “справедливый” и “с соблюдением всех требований справедливости” довольно широкое и включает в себя также то понимание справедливости, что, если суд принял законное, обоснованное и мотивированное решение, то во время рассмотрения другого дела при аналогичных фактических обстоятельствах, должен принять аналогичное решение. Очевидно, что существует логическая и органическая связь между требованиями Конституции и Конвенции о “единообразном применении законов”, “соблюдения всех требований справедливости” или рассмотрения дела со стороны “справедливого, независимого и беспристрастного суда”.

Единообразное применение законов следует также из толкования Европейского суда понятия “законности”. В деле Барановский против Польши и в ряде других дел Европейский суд отмечает, что применение закона должно быть предсказуемым, что соответствует принципу “законности”, закрепленной в Конвенции, согласно которому закон должен быть настолько определенным, чтобы лицо имело возможность, в случае необходимости получения соответствующей профессиональной консультации, при наличии определенных обстоятельств в разумных пределах предвидеть те последствия, которые могут повлечь те или иные действия (see *Baranowski v. Poland*, no. 28358/95, §§ 50-52, ECHR 2000-III). case of *Jecius v. Lithuania* §§56 34578/97). В том случае, когда в стране обеспечива-

ется единообразное применение законов, лицо разумно может предвидеть, в случае необходимости получив соответствующую консультацию, как может решиться спор применительно к нему, основываясь на выраженных судами правовым позициям, имеющим аналогичные фактические обстоятельства.

Как отмечает О.Н. Зименкова “на практике аналогичных дел не существует, так же как и не существуют абсолютно одинаковые люди. Это означает, что судья должен отделять определенные факты друг от друга, так сказать отделять несущественные факты, оставляя только существенные. Именно применительно к этим существенным фактам должен быть применен или не применен судебный прецедент”¹.

Применительно к этому следует отметить единообразное применение закона, в результате последовательного применения правовой позиции Кассационного суда, сформулированной в прецедентном постановлении относительно приобретения права собственности на основании приобретательской давности. Закрепление существенных условий для приобретения права собственности на основании приобретательской давности, данные в постановлениях Кассационного суда, которые внесли определенную ясность в судебных спорах по аналогичным делам и, можно сказать, что по данным делам, на сегодняшний день, обеспечивается единообразное применение закона.

На практике иногда встречаются

такие сложные дела, когда в праве можно найти правильный ответ, однако это требует существенных усилий даже со стороны опытных юристов. И даже в этих случаях применение при рассмотрении аналогичных сложных дел прецедента оправдано с точки зрения рациональности. Суды не бывают вынуждены при рассмотрении аналогичных дел применять усилия для того, чтобы найти правовое решение, не бывают вынуждены заново изобретать велосипед. Решение уже найдено и необходимо всего лишь применить уже данное толкование.

Однако в особо сложных делах однозначно верного ответа не существует. По данным делам суд должен принять решение, которым уяснит положение для будущих аналогичных дел. В этом случае отмечается особая важность роли и значения постановлений Кассационного суда, так как Кассационный суд, рассматривая гражданские дела, исключает возможность двусмысленного толкования норм права.

Законодателем часто используются неопределенные выражения и оценочные категории, которые конкретизируются, становятся определенными, когда толкуются судом при рассмотрении дела. На наш взгляд, применение со стороны законодателя неопределенных выражений может восприниматься как делегирование суду права на толкование закона при рассмотрении конкретных дел. Если в сфере уголовного права “дополнение” законодательства со стороны судов не приемлемо, то при разрешении гражданс-

ких споров является неизбежно осуществление со стороны суда данной функции.

Так как законодательство не всегда бывает идеальным, без недостатков и противоречий, и иногда законодатель не успевает во время реагировать на законодательные проблемы и восполнять пробелы, поэтому требуется активная роль суда, который при рассмотрении конкретного дела пытается выявить существующие в законодательстве коллизии и руководствуясь духом справедливости, в качестве опоры, исходной точки имея принципы гражданского права, сопоставляя действующие правовые нормы, основываясь на принципах данной отрасли права, может найти выход из существующего правового противоречия.

В связи с этой проблемой в качестве примера можно привести материалы конкретного дела, рассмотренного Кассационным Судом РА (Постановление Кассационного Суда N 3-65 от 2 марта 2007 года).

Граждане А.Ш и К.Т. оспаривали неправомерные действия территориального подразделения Государственного регистра недвижимого имущества в связи с тем, что подавая заявление в вышеуказанный орган о регистрации права собственности на квартиру по договору купли-продажи, получили отказ по причине пропуска 30-дневного срока регистрации, установленного в статье 23 Закона.

По данному делу Кассационный Суд, рассмотрев кассационный протест граждан, сделал следующие вы-

воды:

Согласно статьям 135, 301 и 563 ГК РА права, возникающие из сделок с недвижимым имуществом, подлежат государственной регистрации.

Согласно статье 449 ГК РА договор, права по которому подлежат государственной регистрации, считается заключенным с момента регистрации этих прав.

Согласно статье 176 ГК РА в тех случаях, когда право на имущество подлежит государственной регистрации, право собственности у приобретателя возникает с момента его регистрации.

Из логического толкования вышеуказанных норм следует, что для заключения договора купли-продажи недвижимости недостаточно подписанное сторонами соглашение о всех существенных условиях договора и его нотариальная заверенность. Договор считается заключенным с момента регистрации прав, вытекающих из договора, в данном случае, права собственности на недвижимое имущество. Следовательно, в подобных случаях, момент заключения договора и регистрации прав, вытекающих из договора, совпадает.

Согласно статье 23 Закона, права, возникающие из сделок с недвижимым имуществом подлежат государственной регистрации в территориальных подразделениях Государственного регистра недвижимого имущества по месту нахождения недвижимого имущества в 30-дневный срок со дня заключения сделки.

В данной ситуации не ясно, что

имел ввиду законодатель в статье 23 Закона, используя выражение “день заключения сделки” и какова содержательно-правовая нагрузка этого выражения?

Кассационный суд счел нужным отметить, что в правовом регулировании, данном в вышеуказанных нормах ГК РА и статьи 23 Закона имеется логическое противоречие.

Согласно пункту 6 статьи 9 Закона РА о правовых актах все иные законы Республики Армения в сфере правоотношений, регулируемых кодексом, должны соответствовать кодексам.

По существу, тот же принцип закреплен во втором абзаце статьи первой ГК РА, согласно которому нормы гражданского права, содержащиеся в других законах, должны соответствовать настоящему Кодексу.

Согласно части 2 статьи 86 Закона РА о правовых актах, если правовой акт издан во исполнение или согласно правовому акту, обладающему одинаковой или более высокой юридической силой, то толкование этого акта дается в первую очередь на основании положений и принципов правового акта, обладающего более высокой юридической силой, а части 1 той же статьи толкование правового акта дается в буквальном значении содержащихся в нем слов и выражений, с учетом требований закона. Толкованием

правового акта не должен изменяться его смысл.

Следовательно, буквальное значение выражения “день (момент) заключения сделки (договора)” в Законе должен соответствовать ГК РА, в частности, норме части 3 статьи 449 ГК РА, имеющую более высокую юридическую силу. Следовательно, Кассационный суд считает, что 30-дневный срок для государственной регистрации прав, возникающих из сделок с недвижимым имуществом, юридических последствий не порождает.

Кассационный суд считает также, что законодательное противоречие, зафиксированное по данному делу, ни в коем случае не должно толковаться судом или государственным органом в ущерб частного лица.

Исходя из вышеизложенного, Кассационный суд РА постановил: кассационный протест удовлетворить, отменить решение Апелляционного суда РА и отправить дело на новое рассмотрение.

На сегодняшний день роль Кассационного суда с точки зрения обеспечения единообразной судебной практики и единообразного применения закона постепенно растет, так как осуществляя свою функцию Кассационный суд пытается осуществить устойчивое и предсказуемое правосудие, возродить доверие по отношению к справедливости.

1. *Зименкова Ольга Николаевна* - к.ю.н., проф. кафедры международного частного и гражданского права МГИМО

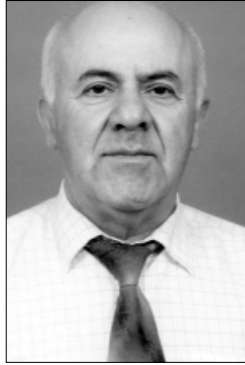
(У), Конституционные основы защиты прав и свобод человека, Лекция (11.10.2005, Москва), с. 201.

Սահմանադրական իրավունք

Վոլոդյա ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

ԼՂՀ վերաքննիչ դատարանի նախագահ

ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՅԱՑՈՒՄԸ ԼՂՀ-ՈՒՄ

«Եթե Հայաստանում հայրենիքի հավաքման համոզված գործիչներ կան, նրանք օրնիքուն պիտի մտածեն Ղարաբաղի մասին»:

Դավիթ ԱՆԱՆՈՒՆ

Ցանկացած իրավական պետությունում դատական իշխանությունը երկրի հիմնական երեք հենասյուներից մեկն է, որի առաքելությունն արդարադատություն իրականացնելն է: Արդարադատությունը պետական գործունեության հատուկ տեսակ է, որն իրականացվում է պետության անունից, հատուկ պետական մարմինների՝ դատարանների կողմից:

Հանդիսանալով պետական իշխանության հատուկ ճյուղի՝ դատականի կրողը՝ դատարանն օժտված է այնպիսի լիազորություններով, որպիսիք չունեն ո՛չ օրենսդրական, ո՛չ էլ գործադիր իշխանությունը:

Իմաստուններից մեկն ասել է, որ պետության անսասան հիմքը արդարադատությունն է:

Խոսելով դատավորների և դատարանների մասին՝ Ն. Բոնապարտը նշել է. «Դատավորներին թույլ տալ անցնելու օրենքները և շրջանցելու դրանց կատարումը՝ միևնույն է, թե ոչնչացնել օրենսդիր իշխանությունը: Եթե օրենքների ճիշտ կատարումը պետության կառուցվածքի և կարգ ու կանոնի պահպանման անմիջական պայմանն է, ապա դատարանի մեջ չի կարելի չտեսնել մի հաստատություն, որն ամրապնդում է պետական իշխանությունը և պետության անսասանությունը»:

Ցարական Ռուսաստանի տարիներին

Արցախ-Ղարաբաղը մտնում էր Գանձակի նահանգի Շուշիի գավառի մեջ: Հոկտեմբերյան հաղթանակից հետո 16.12.1917 թվականին Արցախի մայրաքաղաքում՝ Շուշիում, ստեղծվեց Ազգային խորհուրդ, որը 22.07.1918թ. վերանվանվեց Լեռնային Ղարաբաղի կառավարություն՝ բաղկացած 7 անձանցից, որոնցից մեկն էլ հողային և արդարադատության գործերի վարիչն էր: Սակայն Լեռնային Ղարաբաղի ժամանակավոր կառավարությանը 1918-1920 թվականներին չհաջողվեց կայուն վարչաձև, դատական համակարգ ստեղծել, քանզի երկրամասի առաջնահերթ խնդիրը հայ ժողովրդի դարաբաղյան հատվածի ինքնապաշտպանության հարցն էր: Սի հարց, որը 1918-1920թթ. աղջամուղջում գտնվում էր թուրքական, մուսավաթական և անգլիական զինված միջամտությունների, Խորհրդային Ադրբեջանի և Բուլղարիայի Ռուսաստանի խարդավանքների հորձանուտում:

Դրա հետևանքը եղավ ՌԿ (Բ) Կ Կենտկոմի Կովկասյան բյուրոյի հակաօրինական, անտրամաբանական, նորմատիվ ակտի ուժ չունեցող 05.07.1921 թվականի կուսակցական որոշումը, որի ուժով Ղարաբաղը թողնվեց Ադրբեջանի ԽՍՀ սահմաններում՝ նրան տալով մարզային ինքնավարություն:

Երկար ձգձգումներից հետո Ադրբեջանի Կենտգործկոմի 03.07.1923 թվակա-

0ԳՈՍՏՈՍՍ – ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 – 9 (121 – 122)
ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
8

Սահմանադրական իրավունք

նի որոշմամբ ստեղծվեց Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար մարզը, իսկ նույն թվականի օգոստոսի 15-ին ինքնավար մարզի տարածքում ստեղծվեց չորս շրջան՝ Ջրաբերի, Խաչենի, Վարանդայի և Գիգակի, իսկ 1924 թվականին՝ Շուշիի շրջանը: Հետագա տարիներին Ջրաբերի շրջանը վերանվանվեց Մարտակերտի, Վարանդայինը՝ Մարտունու, Գիգակինը՝ Հաղարուքի, Խաչենինը՝ Ասկերանի:

Այդ շրջաններում 1923 թվականի օգոստոսի 15-ին ստեղծվեցին շրջանային դատարաններ, իսկ Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար մարզի ժողովրդական կոմիսարների խորհրդի 1924 թվականի հունվարի 20-ի որոշմամբ ստեղծվեց մարզային դատարան, որը կազմված էր նախագահությունից և քրեական ու քաղաքացիական գործերով միացյալ կոլեգիայից (ԼՂԻՄ Պետարխիվի մասին ուղեցույց-Բաքու 1963թ.):

Այսպիսով, 1923թ. օգոստոսի 15-ը կարելի է համարել ԼՂՀ դատարանների ստեղծման օր:

Ի դեպ, ավելորդ չէ նշել, որ մարզային դատախազությունն ստեղծվել է 1924 թվականի նոյեմբերի 26-ին, որի կանոնադրությունը հաստատվել է Մարզգործկոմի կողմից 1929 թվականին:

Մինչև ԽՍՀՄ փլուզումը Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար մարզը ղեկավարվում էր Խորհրդային Միության և Խորհրդային Ադրբեջանի օրենսդրությամբ: Ի տարբերություն Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետության, ինքնավար մարզը չունեցրեց իր Սահմանադրությունը, այլ ղեկավարվում էր Ադրբեջանի ՍՍՀ Գերագույն խորհրդի կողմից հաստատված ԼՂԻՄ-ի մասին կանոնադրությամբ: Մարզային դատարանը հանդես էր գալիս որպես երկրորդ կամ վճռաբեկ աստիճանի դատարան մարզի քաղաքապետարանների նկատմամբ և վճռաբեկ գանգատների կամ բողոքների հիման վրա քննության էր առնում մարզի քաղաքապետարանների կայացրած դատական ակտերը: Մարզային դատարանի կարգավիճակը հավա-

սարեցված էր Բաքվի քաղաքային դատարանի և Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետության Գերագույն դատարանի կարգավիճակի հետ:

Գատավարության օրենսգրքերով կարգավորված էր նաև քաղաքապետարաններին, մարզային դատարանին և հանրապետության Գերագույն դատարանին ընդդատյա գործերը: Մարզի դատարանները վճիռները և դատավճիռները կայացնում էին հանուն Խորհրդային Ադրբեջանի Հանրապետության: Սակայն դա չի նշանակում, որ Ղարաբաղյան շարժման առաջին տարիներին մարզի իրավապահ մարմինները, իրենց ժողովրդի արդարացի պահանջը բավարարելու համար, պասիվ դիրք էին բռնել: Ընդհակառակը, օգտագործվել են բոլոր հնարավորությունները Ադրբեջանի իրավագործությունից դուրս գալու համար:

Այսպես, դեռևս 1989 թվականին, մարզի դատավորների կոնֆերանսը հետևյալ բովանդակությամբ հեռագիր է ուղարկել ԽՍՀՄ ղեկավար մարմիններին. «Ազգային պատկանելության հատկանիշով հայերին Ադրբեջանից վտարման շարունակվող քաղաքականությունը, աննախադեպ ֆիզիկական ոչնչացումը, մասսայական ջարդերն անդամալուծել են մարզի դատական մարմինների աշխատանքը, ստեղծված իրավիճակում այլևս հնարավոր չէ հետազայում արդարադատություն իրականացնել հանուն մի հանրապետության, որի հակահայկական քաղաքականությունը բացարձակորեն հասցվել է պետական աստիճանի: Խնդրում ենք մարզի դատական մարմիններին անհապաղ հանել Ադրբեջանի արդարադատության մարմինների կազմից»:

Ավաղ, Կենտրոնը խուլ էր արցախահայության պահանջների նկատմամբ:

1991 թվականի օգոստոսյան ՊՈՒՏՉ-ից և Ադրբեջանը ԽՍՀՄ-ից դուրս գալու մասին հայտարարելուց անմիջապես հետո Ղարաբաղի մարզային և Շահումյանի շրջանային խորհրդի 1991 թվականի սեպտեմբերի 2-ի համատեղ նիստում ըն-

Սահմանադրական իրավունք

դունվեց հռչակագիր ԼԳԽՄ և դրան կից Շահումյանի շրջանի սահմանները Լեռնային Դարաբաղի Հանրապետություն հռչակելու մասին: Դրան հաջորդեց Ադրբեջանական Հանրապետության պատասխանը՝ 26.11.1991 թվականին լուծարելով Ինքնավար մարզը, դրանով իսկ որևէ ընտրություն չթողնելով արցախահայությանը, քան ընտրել լիակատար անկախության ճանապարհը: Հռչակագրի համաձայն. «Հանրապետության տարածքում մինչև ԼԳՀ Սահմանադրության և օրենքների ընդունումը, գործում են ԽՍՀՄ Սահմանադրությունը և օրենսդրությունը, ինչպես նաև ներկայումս գործող այն մյուս օրենքները, որոնք չեն հակասում սույն Հռչակագրի նպատակներին ու սկզբունքներին և հանրապետության առանձնահատկություններին»:

Հռչակագրում նշված հիմնադրույթն ամրապնդվեց նաև ԼԳՀ Գերագույն Խորհրդի կողմից 1992 թվականի հունվարի 6-ին ընդունված «Լեռնային Դարաբաղի Հանրապետության պետական անկախության հիմունքների մասին» սահմանադրական օրենքում: Օրենքը, ամրագրելով իշխանության երեք ճյուղերի տարանջատման սկզբունքը, արձանագրեց նաև, որ ԼԳՀ իրավասությունների մեջ է մտնում նաև «Գերագույն դատարանի և դատական իշխանության մարմինների համակարգերի, հանրապետության արդարադատության և մյուս մարմինների կազմակերպումը, կազմի հաստատումը, դրանց իրավասության և աշխատակարգի սահմանումը»: Հիմունքներից բխող Գերագույն Խորհրդի 1992 թվականի հունվարի 6-ի և հունիսի 6-ի որոշումներով թույլատրվեց մինչև սեփական Սահմանադրության և օրենքների ընդունումը ԼԳՀ տարածքում կիրառել ՀՀ օրենսդրությունը, իսկ ՀՀ օրենսդրությամբ չկարգավորված հարաբերությունների համար կարող են կիրառվել նախկին ԽՍՀՄ օրենսդրական ակտերը, եթե չեն հակասում ԼԳՀ Անկախության հռչակագրին: Այդ ակտերի կիրառման ընթացքում «Հա-

յատանի Հանրապետություն» կամ «ԽՍՀՄ» բառերը փոխարինվում էին «Լեռնային Դարաբաղի Հանրապետություն» բառերով:

Անկախության հռչակումից հետո դատական իշխանությանը վերաբերող առաջին հիմնարար փաստաթուղթը՝ «Դատական իշխանության մասին» ԼԳՀ օրենքը, ընդունվել և կիրարկման մեջ է դրվել 1996 թվականին: Օրենքի համաձայն՝ հանրապետության տարածքում գործում էր երկաստիճան դատական համակարգ: Հանրապետության յուրաքանչյուր շրջանում և Ստեփանակերտ քաղաքում ձևավորվել էին շրջանային (քաղաքային) դատարաններ, իսկ դատական համակարգի վերին օղակը գլխավորում էր ԼԳՀ Գերագույն դատարանը՝ եռաստիճան դատական ատյաններով՝ Գերագույն դատարանի դատական կոլեգիա, Գերագույն դատարանի դատական պալատ (նախագահություն) և ԼԳՀ դատավորների ընդհանուր ժողով (պլենում): Հանրապետության միասնական դատական համակարգի անբաժանելի մասն էր կազմում ԼԳՀ զինվորական տրիբունալը, որը շրջադատարանի կարգավիճակով գործում էր ԼԳՀ պաշտպանության բանակում: Դատարաններում միաժամանակ գործում էր պետական հիմնարկ-ձեռնարկությունների և կազմակերպությունների կողմից օրենքով սահմանված կարգով, 5 տարի ժամկետով ընտրված ժողովրդական ատենակալների ինստիտուտը:

ԼԳՀ Գերագույն դատարանը, գտնվելով դատական բուրգի գագաթին, բացի առաջին ատյանի կարգով քրեական և քաղաքացիական գործեր քննելուց, օժտված էր նաև վճռաբեկ և հսկողական ատյանների, ինչպես նաև արբիտրաժային և սահմանադրական դատարանների լիազորություններով:

Բոլոր դատավորներն ընտրվում էին ԼԳՀ Ազգային ժողովի կողմից՝ հինգ տարի ժամկետով: Ընդ որում, ԼԳՀ Գերագույն դատարանի նախագահը, նրա տե-

Սահմանադրական իրավունք

ղակալը և Գերագույն դատարանի մյուս անդամները՝ Հանրապետության նախագահի ներկայացմամբ, շրջադատավորները՝ ԼՂՀ արդարադատության պետական վարչության, իսկ զինվորական տրիբունալի դատավորները՝ արդարադատության պետական վարչության և ԼՂՀ պաշտպանության նախարարության համատեղ ներկայացմամբ:

Ինչպես նկատելի է, Լեռնային Ղարաբաղը հարազատ էր մնացել Խորհրդային Միության դատական համակարգին և պրակտիկայում հենվում էր նույնիսկ ԽՍՀՄ Գերագույն դատարանի պլենումի ղեկավար մեկնաբանությունների վրա:

Սահմանադրության և «Դատարանակազմության մասին» օրենքի ընդունմամբ Հայաստանի Հանրապետությունը 1999 թվականի հունվարից անցավ եռաստիճան դատական համակարգի, մտցվեց վերաքննության ինստիտուտը, որը վերցված էր ռոմանագերմանական իրավական համակարգից՝ չնայած որին հետխորհրդային հանրապետություններից ոչ մեկը չէր գնացել:

ԼՂՀ-ն, պատվով դուրս գալով պատերազմի դաշտից, անցավ շուկայական տնտեսությանը, նոր տնտեսական, սոցիալական և քաղաքական հարաբերությունների խթանմանն ու ամրապնդմանը: Սակայն հիմնականում Խորհրդային Միությունից ժառանգած օրենքներն ակնհայտորեն խոչընդոտում էին նոր համակարգի ձևավորմանը և հաստատմանը: Հանրապետությունն այլևս չէր կարող ղեկավարվել հին օրենքներով և օրենսգրքերով: Ուստի, 1999-2001 թվականներին ԼՂՀ-ում ընդունվեց դատաիրավական բարեփոխումներն ապահովող օրենսդրական ակտերի մի ամբողջ փաթեթ՝ միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության, դատական ակտերի հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայության, դատախազության, փաստաբանական գործունեության, դատարանակազմության, դատավորի կարգավիճակի, դատական մագիստրատուրայի խորհրդի

մասին և այլն: Հանրապետության տարածքում կիրարկման մեջ դրվեց 1998 թվականին ընդունված ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը: Հանրապետության օրենսդիր մարմինը 2002 թվականի փետրվարի 6-ին ընդունեց «Դատաիրավական բարեփոխումների անցումային ժամանակաշրջանում Գերագույն և առաջին ատյանի դատարանների գործունեության մասին», «ԼՂՀ-ում նոր քրեական դատավարության օրենսգիրքը կիրարկման մեջ դնելու մասին» օրենքները, ինչպես նաև նշանակեց Գերագույն և առաջին ատյանի դատարանների նախագահներին ու դատավորներին, ինչը և ազդարարեց ԼՂՀ-ում դատական համակարգի կազմավորման նոր փուլի սկիզբը: Դատավորներն իրենց պաշտոններն ստանձնեցին 2002 թվականի փետրվարի 15-ին՝ հանրապետության նախագահի ներկայությամբ տրված հանդիսավոր երդմամբ:

Մինչև 2008 թվականի հունիս ամիսը ԼՂՀ-ում գործող դատական համակարգը կազմված էր առաջին ատյանի դատարանից և Գերագույն դատարանից: Առաջինը, ըստ էության, քննում էր բոլոր քաղաքացիական, քրեական, տնտեսական և վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերը:

Այլ էր խնդիրը Գերագույն դատարանի պարագայում: Այն արդարադատություն էր իրականացնում վերաքննության կարգով՝ մեկ դատավորի կազմով, և վճռաբեկության կարգով՝ կոլեգիալ, ոչ պակաս 3 դատավորի կազմով: Գերագույն դատարանը նաև սահմանադրական դատարանի լիազորություններ իրականացնող ատյան էր, որը գործերը քննում է կոլեգիալ, բայց ոչ պակաս, քան 5 դատավորի կազմով:

Այսինքն՝ Ղարաբաղում գործում էր երկաստիճան դատական համակարգ, որտեղ վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանների լիազորությունները զուգակցված էին մեկ «տանիքի»՝ Գերագույն դատարանի անվան ներքո:

Սահմանադրական իրավունք

Պետք է նշել, որ ցանկացած իրավական և ժողովրդավարական երկրում բարեփոխումները շարունակական բնույթ են կրում, այսինքն՝ այդ գործընթացը չի կարող կանգ առնել կամ դադարել տեղում, այն անընդհատ զարգացում է պահանջում. հենց դադարեց, նշանակում է՝ պետությունը լիարժեք չի լինի: Այդ իսկ պատճառով ժամանակը ցուց տվեց, որ ԼՂՀ-ում գործող դատական համակարգը լուրջ բարեփոխումների կարիք ունի թե՛ ներպետական և թե՛ միջազգային իրավունքի տեսանկյունից:

ԼՂՀ Սահմանադրությունը հանրաքվեի միջոցով ընդունվեց 2006 թվականի դեկտեմբերի 10-ին: Դա առաջին Սահմանադրությունն էր պատմական Արցախի տարածքում, որտեղ նույնիսկ 428թ. Հայկական թագավորության կործանումից հետո հայկական իշխանությունը երբեք չի ընդհատվել: Դրա վկայությունն է նաև շուրջ 1500 տարի առաջ ընդունված Վաչագան Բարեպաշտի «Կանոնական Սահմանադրությունը», որը մերձեցման շատ եզրեր ունի Սահմանադրության՝ որպես տվյալ երկրի մայր օրենքի հետ:

ԼՂՀ Սահմանադրության ընդունմամբ դատական իշխանությունն իր մարմինների կազմակերպման և գործառնության սկզբունքներով ու լիազորություններով հանդես է գալիս բոլորովին այլ տեսքով: Սահմանադրորեն ամրագրվեցին իշխանության ճյուղերի տարանջատման, դատական իշխանության և արդարադատության իրականացման սկզբունքները և դրանց իրացման երաշխիքները:

ԼՂՀ Սահմանադրությունից բխող դատաիրավական բարեփոխումների ոլորտում կարևոր եղավ հանրապետության նախագահի 2008 թվականի փետրվարի 1-ի կարգադրությունը՝ դատաիրավական համակարգի բարեփոխումների հայեցակարգը մշակելու և անհրաժեշտ օրենսդրական փաթեթը նախապատրաստելու նպատակով աշխատանքային խումբ ստեղծելու մասին, որին պահանջ դրվեց մինչև 2008 թվականի օգոստոսի 1-ին

ավարտել դատաիրավական համակարգի բարեփոխումների հայեցակարգի մշակման աշխատանքները և ներկայացնել համապատասխան օրենսդրական փաթեթը:

Աշխատանքներն սկսվեցին, և դրանք շարունակական բնույթ կրեցին:

Սահմանադրության համաձայն՝ ԼՂՀ-ում գործում է եռաստիճան դատական համակարգ, որը բաղկացած է ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանից, վերաքննիչ դատարանից և Գերագույն դատարանից:

Լուծում էր պահանջում Քաշաթաղի շրջանի (Լաչին) առաջին ատյանի դատարանի խնդիրը, որը դատական ակտերը կայացնում էր Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության անունից, սակայն «Գատարանակազմության մասին» ԼՂՀ նախկին օրենքի համաձայն՝ Քաշաթաղի շրջանի առաջին ատյանի դատարանը ԼՂՀ դատական համակարգի մեջ չէր մտնում:

Ուստի, «Գատարանակազմության մասին» նոր օրենքի համաձայն՝ ԼՂՀ Սահմանադրությունից բխող դատական իշխանության նոր համակարգի ձևավորումն սկսվեց վերաքննիչ դատարանի ստեղծմամբ, Քաշաթաղի առաջին ատյանի դատարանի գործունեության դադարմամբ և ԼՂՀ առաջին ատյանի դատարանը ԼՂՀ ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան վերանվանելով:

2008 թվականի հունիսի 19-ին հանրապետության նախագահի հրամանագրերով նշանակվեցին վերաքննիչ դատարանի նախագահը, վերաքննիչ դատարանի 6 դատավորները և ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 3 դատավորներ:

Հետագայում առաջին ատյանի դատարանը ևս համալրվեց 3 նորանշանակ դատավորներով:

2008 թվականի հունիսի 26-ին հանրապետության նախագահի և այլ պաշտոնատար անձանց ներկայությամբ կայա-

Սահմանադրական իրավունք

ցավ վերաքննիչ դատարանի նախագահի, դատավորների և 1-ին ատյանի դատարանի նորանշանակ դատավորների երդման արարողությունը:

Այսպիսով, ԼՂՀ-ում գործում է ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի մեկ դատարան՝ դատարանի նախագահի և ինը դատավորի կազմով, որի կենտրոնական մատվայրը գտնվում է Ստեփանակերտ քաղաքում: Դատարանը նստավայրեր ունի նաև շրջկենտրոններում:

Առաջին ատյանի դատարանն օժտված է նույն իրավասությամբ և գործառույթներով, ինչպես Հայաստանի Հանրապետության ընդհանուր իրավասության դատարանները: Միակ տարբերությունն այն է, որ ԼՂՀ-ում Վարչական դատարան չստեղծվելու պատճառով, առաջին ատյանի դատարանին ենթակա են նաև վարչական գործերը, որոնցով կայացված դատական ակտերի համար նախատեսված է «թռիչքային» բողոքարկում, այսինքն, դրանք վերաքննիչ դատարանին չեն բողոքարկվում, այլ միանգամից՝ ԼՂՀ Գերագույն դատարանին:

Ի տարբերություն Հայաստանի Հանրապետության, ԼՂՀ-ում գործում է մեկ վերաքննիչ դատարան՝ նախագահի և վեց դատավորի կազմով, որտեղ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի դեմ բողոքները քննվում են կոլեգիալ՝ երեք դատավորի կազմով, այլ ակտերի դեմ բողոքը՝ միանձնյա:

Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության բարձրագույն դատական մարմինը Գերագույն դատարանն է, որն սպառնում է Սահմանադրության գերակայությունը և օրենքի միատեսակ կիրառումը:

Ինչպես նկատելի է, Լեռնային Ղարաբաղում Սահմանադրական դատարան չի ստեղծվել, ուստի սահմանադրական արդարադատությունը վերապահված է Գերագույն դատարանին:

Առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարանների նախագահներին և մյուս դատավորներին նշանակում է հանրապե-

տության նախագահը, իսկ Գերագույն դատարանի նախագահը և մյուս դատավորները նշանակվում են Ազգային ժողովի կողմից՝ հանրապետության նախագահի առաջարկությամբ, այսինքն՝ իշխանության երկու թևերը հավասարապես մասնակցում են իշխանության մյուս թևի՝ դատականի ձևավորմանը:

Կարծում եմ՝ արանից ավելի օպտիմալ տարբերակ չես գտնի:

Այսպիսով, ԼՂՀ Սահմանադրությունից բխող դատաիրավական բարեփոխումներն ավարտված են և դատական իշխանությանը վերաբերվող բոլոր հողավածները 2009թ. հուլիսի 1-ից լրիվ ծավալով գործում են, և նկատելի է, որ ԼՂՀ ներկայիս դատական համակարգը շատ զժեռով մնանեցված է Հայաստանի Հանրապետության դատական համակարգին, որի հետ ակտիվ փոխհամագործակցություն կա:

Գեռես 07.10.2005 թվականին երկու հանրապետությունների բարձրագույն դատական ատյանների միջև կնքվել է համաձայնագիր՝ համագործակցության և իրավական տեղեկատվության փոխանակման վերաբերյալ:

Փոխադարձ պայմանավորվածության հիման վրա աշխատանքային փորձի փոխադարձ ուսումնասիրման, օրենքների կիրառման միասնական դատական պրակտիկայի և ընդհանուր մտեցումներ մշակելու նպատակով կողմերն անցկացնում են հանդիպումներ, խորհրդակցություններ, համատեղ ժողովներ և այլն: ԼՂՀ դատավորները պարբերաբար վերապատրաստվում են ՀՀ դատական դպրոցում:

Ժամանակը ցույց կտա ԼՂՀ նոր դատական համակարգի թերի և կատարյալ կողմերը, նոր ինստիտուտների կենսունակությունը և կկանխատեսի առաջիկայում դատական իշխանությանն առնչվող օրենսդրության զարգացման հիմնական ուղղությունները:

Նարեկ ԳԱԲՐԻԵԼՅԱՆ

ՀՀ դատական դեպարտամենտի դատական պրակտիկայի
ամփոփման վարչության մասնագետ,
ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

ԳԱՏԱՐԱՆԸ
ՊԵՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

Իրավական պետությունում դատարանն ունի իր ուրույն տեղը պետական իշխանության մարմինների համակարգում: Դատարանն իշխանությունների տարանջատման համակարգում էական դերակատարում ունի ոչ միայն սոցիալական վեճերը լուծելու, այլև իշխանության մյուս թևերին հակազդելու գործում:¹

Օրենսդիր և գործադիր իշխանությունների հետ միասին դատական իշխանությունն ընդգրկված լինելով ժողովրդաիշխանության համակարգում, մասնավորապես՝ ապահովում է անձանց իրավունքների և ազատությունների իրականացումն ու երաշխավորված պաշտպանությունը՝ իշխանության մյուս թևերի հնարավոր ոտնձգություններից:

ՀՀ նախագահը, օրենսդիր և գործադիր իշխանություններն էական դերակատարում ունեն դատական իշխանության կազմավորման և բնականոն գործունեության համար:

Այսպես, ՀՀ Սահմանադրության 49-րդ հոդվածի համաձայն. «Հանրապետության նախագահը պետության գլուխն է:

Հանրապետության նախագահը հետևում է Սահմանադրության պահպանմանը, ապահովում է օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բնականոն գործունեությունը:

Հանրապետության նախագահը Հայաստանի Հանրապետության անկախության, տարածքային ամբողջականության և անվտանգության երաշխավորն է»:

Հանրապետության նախագահը (պետության գլուխը) իրականացնում է որոշակի լիազորություններ դատական իշխանության ոլորտում: Այսպես, նշանակում է սահմանադրական դատարանի չորս անդամ, իսկ Ազգային ժողովի կողմից Սահմանադրության 83-րդ հոդվածի 2-րդ կետով սահմանված ժամկետում սահմանադրական դատարանի նախագահ չնշանակելու դեպքում՝ Ազգային ժողովի նախագահի առաջարկությամբ սահմանադրական դատարանի կազմից նշանակում է սահմանադրական դատարանի նախագահ:

Սահմանադրական դատարանի եզրակացության հիման վրա կարող է դադարեցնել սահմանադրական դատարանի իր նշանակած անդամի լիազորությունները կամ համաձայնություն տալ նրան որպես մեղադրյալ ներգրավելու, կալանավորելու կամ նրա նկատմամբ դատական կարգով վարչական պատասխանատվության ենթարկելու հարց հարուցելու վերաբերյալ» (ՀՀ Սահ. 55-րդ հոդ. 10-րդ կետ):

Հանրապետության նախագահը լիազորություններ ունի սահմանադրական դատարանի, ընդհանուր իրավասության

0ԳՈՍՏՈՍՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 - 9 (121 - 122)
ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
14

Սահմանադրական իրավունք

և մասնագիտացված դատարանի՝ վարչական դատարանի կազմավորման հարցում: Արդարադատության խորհրդի առաջարկությամբ հանրապետության նախագահը նշանակում է վճռաբեկ դատարանի և նրա պալատների նախագահներին և դատավորներին, վերաքննիչ, առաջին ատյանի և մասնագիտացված դատարանների նախագահներին, դադարեցնում է նրանց լիազորությունները, համաձայնություն է տալիս նրանց որպես մեղադրյալ ներգրավելու, կալանավորելու կամ նրանց նկատմամբ դատական կարգով վարչական պատասխանատվության ենթարկելու հարց հարուցելու վերաբերյալ, արդարադատության խորհրդի եզրակացությամբ նշանակում է վերաքննիչ, առաջին ատյանի և մասնագիտացված դատարանների դատավորներին: Սակայն նշանակված դատավորներն իրենց մասնագիտական գործունեության համար հաշվետու և պատասխանատու չեն պետության գլխի առջև:

Դեռ ավելին: Ներկայիս դատաիրավական բարեփոխումների գործընթացն իրականացվում է պետության գլխի՝ ՀՀ նախագահի կարգադրությամբ հաստատված ծրագրով՝ «Դատաիրավական բարեփոխումների 2009-2011 թվականների ռազմավարական գործողությունների ծրագիրը և ծրագրից բխող միջոցառումների ցանկը հաստատելու, ինչպես նաև աշխատանքային խումբ ստեղծելու մասին» (2009թ. ապրիլի 21):²

Նշված ծրագրում ամրագրված է. «Երավական, ժողովրդավարական պետության կայացումը պահանջում է ստեղծել հուսալի երաշխիքներ մարդու իրավունքների պաշտպանության, շուկայական տնտեսական հարաբերությունների ծավալման, սեփականության պաշտպանվածության, ներպետական ու միջազգային կապերի ակտիվ ծավալ-

ման համար: Դրա կարևոր գրավականն անկախ և արդյունավետորեն գործող արդարադատության համակարգի աուկայությունն է»:³

Այսպիսով, կարող ենք փաստել, որ ՀՀ նախագահն ուղղակի առնչություն ունի դատական իշխանության համակարգի կազմավորման և բնականոն գործունեությունն ապահովելու ոլորտում:

ՀՀ Սահմանադրությունը կարգավորում է նաև օրենսդիր մարմնի փոխհարաբերությունը դատական իշխանության հետ: Այսպես, Ազգային ժողովն ունի որոշ մասնակցություն նաև հանրապետության դատական իշխանության մարմինների համակարգի ձևավորմանը: Ազգային ժողովն իր նախագահի առաջարկությամբ նշանակում է սահմանադրական դատարանի անդամներ և սահմանադրական դատարանի կազմից սահմանադրական դատարանի նախագահ: Սահմանադրական դատարանը բաղկացած է ինն անդամից, որից հինգին նշանակում է Ազգային ժողովը, չորսին՝ հանրապետության նախագահը: Բացի դրանից, Ազգային ժողովը սահմանադրական դատարանի եզրակացության հիման վրա կարող է դադարեցնել սահմանադրական դատարանի իր նշանակված անդամի լիազորությունները, համաձայնություն տալ կալանավորելու, դատական կարգով քրեական կամ վարչական պատասխանատվության ենթարկելու նրան: Օրենսդիր մարմնի այս լիազորություններն ամրագրված են ՀՀ Սահմանադրության 83-րդ հոդվածում.

«1. Ազգային ժողովի նախագահի առաջարկությամբ նշանակում է սահմանադրական դատարանի հինգ անդամ.

2. սահմանադրական դատարանի նախագահի պաշտոնը թափուր մնալուց հետո երեսուրյա ժամկետում, Ազգային

Սահմանադրական իրավունք

ժողովի նախագահի առաջարկությամբ սահմանադրական դատարանի կազմից նշանակում է սահմանադրական դատարանի նախագահ.

3. սահմանադրական դատարանի եզրակացության հիման վրա կարող է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ դադարեցնել սահմանադրական դատարանի իր նշանակած անդամի լիազորությունները, համաձայնություն տալ նրան որպես մեղադրյալ ներգրավելու, կալանավորելու կամ նրա նկատմամբ դատական կարգով վարչական պատասխանատվության ենթարկվելու հարց հարուցելու վերաբերյալ.

4. ընտրում է արդարադատության խորհրդի երկու իրավաբան-գիտնականների»:

Չնայած դատական իշխանության մարմինների համակարգը հիմնված է ինքնակառավարման վրա, այդուհանդերձ, դատական համակարգի բնականոն գործառնություններն ապահովելու համար սերտորեն համագործակցում են գործադիր իշխանության մարմինների՝ ՀՀ կառավարության և ՀՀ արդարադատության նախարարության հետ: Մասնավորապես՝ դատարանների ֆինանսավորման հարցերում որոշիչ դերակատարում ունի ՀՀ կառավարությունը: Այսպես, Դատական օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի 4-րդ կետի համաձայն. «Դատարանների բյուջետային հայտը կառավարության կողմից ընդունվում և ընդգրկվում է պետական բյուջեի նախագծում, իսկ առարկությունների դեպքում այն պետական բյուջեի նախագծի հետ ներկայացվում է Ազգային ժողով: Կառավարությունն Ազգային ժողով և ՀՀ դատարանների նախագահների խորհրդին է ներկայացնում բյուջետային հայտի վերաբերյալ առարկությունների մանրամասն հիմնավորումները»: Բյուջետային հայ-

տը պետք է պարունակի դատարանների բնականոն գործունեության ապահովման համար անհրաժեշտ բոլոր ծախսերը: Դատարանների բնականոն գործունեության ապահովման համար դատարանների պահուստային ֆոնդի միջոցների անբավարարության դեպքում կառավարությունը պակասը լրացնում է կառավարության պահուստային ֆոնդից:

Բացի դրանից, դատավորի նկատմամբ կարգապահական վարույթ հարուցելու իրավունքը վերապահված է նաև ՀՀ արդարադատության նախարարին: Այսպես, դատական օրենսգրքի 155-րդ հոդվածի 1-ին կետի 1-ին ենթակետի համաձայն. «Առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարանների դատավորի և դատարանի նախագահի նկատմամբ կարգապահական վարույթ հարուցելու իրավունք ունեն՝

1. արդարադատության նախարարը...»:

Եթե արդարադատության նախարարը կամ վճռաբեկ դատարանի նախագահը հարուցել են կարգապահական վարույթ, ապա նշելով ենթադրյալ խախտումը, տեղեկացնում են արդարադատության խորհրդի կարգապահական հանձնաժողովին: Առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարանի դատավորի կամ դատարանի նախագահի նկատմամբ կարգապահական վարույթ հարուցելու դեպքում արդարադատության խորհրդի կարգապահական հանձնաժողովը, նշելով ենթադրյալ խախտումը, այդ մասին տեղեկացնում է արդարադատության նախարարին: Իսկ եթե արդարադատության նախարարը կամ վճռաբեկ դատարանի նախագահը կարճել են կարգապահական վարույթը, ապա այդ մասին տեղեկացվում են արդարադատության խորհրդի կարգապահական հանձնաժողովին:

Առաջին ատյանի և վերաքննիչ դա-

Սահմանադրական իրավունք

տարանի դատավորի կամ դատարանի նախագահի նկատմամբ կարգապահական վարույթը կարճելու դեպքում արդարադատության խորհրդի կարգապահական հանձնաժողովն այդ մասին տեղեկացնում է արդարադատության նախարարին: Արդարադատության նախարարն իր կողմից կարգապահական վարույթը կարճելու մասին որոշում կայացնելուց հետո չի կարող նույն հիմքով վարույթ հարուցել:

Գատական իշխանության փոխհարաբերությունները պետական իշխանության մյուս մարմինների հետ, ինչպես տեսանք, վերաբերում էին կազմակերպաիրավական և ֆինանսական ոլորտներին և կարգավորվում են ներպետական իրավունքի շրջանակներում: Խնդիրն ավելի է բարդանում, երբ պետական իշխանության մարմինները համագործակցում են միջազգային իրավունքի ոլորտում: Այսպես, միջազգային իրավունքի դոկտրինան և պրակտիկան մշակել են սկզբունք, համաձայն որի՝ պետությունը պատասխանատվության է ենթակա իր մարմինների, այդ թվում՝ դատարանների այն գործողությունների համար, որոնց հետևանքով խախտվում են միջազգային իրավունքի նորմերը:⁴

Պետությունների դատական պրակտիկայում նույնպես ընդգծվում է, որ դատարանի և դատավորների պաշտոնական (ծառայողական) գործողությունները դիտարկվում են որպես տվյալ պետության գործողություն:⁵ Այդ սկզբունքը բազմիցս հաստատվել է ԱՄՆ Գերագույն դատարանի որոշումներում:⁶ Այսպիսով, հանրաճանաչ սկզբունք է, երբ դատական որոշումը հակասում է միջազգային իրավունքին, ապա այն դիտվում է որպես պետության հակաիրավական գործողություն և առաջացնում է միջազգային իրավական պատասխանատվություն:⁷

Պետությունների օրենսդրությունների և հատկապես արտասահմանյան երկրների դատական պրակտիկայի վերլուծությունը թույլ է տալիս ենթադրելու, որ դատական իշխանությունը որոշակի վերահսկողություն է իրականացնում միջազգային իրավունքի դրույթներին ազգային օրենսդրության համապատասխանության հարցում, մասնավորապես, երբ խոսքը վերաբերում է մարդու իրավունքների պաշտպանությանը: Եվ դա բնական է, քանի որ դատարաններն իրավական վեճերը լուծում են ոչ միայն ազգային օրենսդրության, այլև վավերացրած միջազգային պայմանագրերի հիման վրա:

Այս առումով, հաճախ դատական պրակտիկայում ծագում են հարցեր, որոնք վերաբերում են ազգային օրենսդրության համապատասխանությանը միջազգային իրավունքի նորմերին և սկզբունքներին:⁸

Միջազգային իրավունքի դոկտրինան պետական մարմինների, այդ թվում՝ դատարանների մասնակցությունը միջազգային իրավունքի նորմերի իրացման գործընթացին մեկնաբանում է տարբեր կերպ: Այսպես, հեղինակների մի խումբ գտնում է, որ միջազգային իրավունքի նորմերը պարտադիր են միայն այն պետական մարմիններին, որոնք իրականացնում են արտաքին քաղաքականությունը: Այս տեսակետի քննադատները, մեր կարծիքով, իրավացիորեն գտնում են, որ միջազգային իրավունքի նորմերի իրացման գործընթացին մասնակցում են պետական իշխանության բոլոր մարմինները, այդ թվում՝ դատարանները:

Ֆրանսիացի հայտնի իրավաբան Ժ. Սսելը խնդրո հարցի վերաբերյալ մշակեց հայեցակարգ, համաձայն որի՝ միջազգային իրավունքի նորմերի իրացման խնդրում պետական իշխանության մարմինները (նաև դատարանները) եր-

Սահմանադրական իրավունք

կակի դերակատարում ունեն. ազգային իրավական համակարգում նրանք գործում են որպես պետական մարմիններ, իսկ միջազգային իրավական համակարգում՝ որպես միջազգային հանրության մարմիններ: Ժ.Սսելը գտնում էր, որ եթե պետության գլուխը և օրենսդիր մարմինը մասնակցում են միջազգային պայմանագրի կնքմանը, ապա գործում են որպես միջազգային իրավաստեղծ մարմիններ: Ճիշտ այդպես էլ, երբ դատարանը կանգնում է օրենքների հակադրությունների առջև և ընտրում է համապատասխան օրենքը, ապա ազգային դատարանը, ըստ էության, հանդես է գալիս որպես միջազգային դատական մարմին:⁹ Այս տեսակետն ունեցավ իր կողմնակիցները: Այս առումով, արդի միջազգային իրավունքի դոկտրինան գտնում է, որ ազգային դատարանները՝ որպես ինքնիշխան պետությունների մարմիններ, կատարում են նաև միջազգային գործառնություններ:¹⁰

Միջազգային իրավունքի դոկտրինայում գրում են նաև ազգային դատարանների «երկակի իրավական դրության» մասին՝ մի կողմից որպես պետական իշխանության մարմին, մյուս կողմից՝ «համաշխարհային իրավակարգի պահպանման գործակալություն»:

Մեր կարծիքով, ինքնիշխան պետության մարմինները, այդ թվում և դատարանները, կարելի է դիտարկել նաև որպես միջազգային հանրության մարմին-

ներ, միայն մեծ վերապահությամբ, քանի որ և՛ դատարանները, և՛ իշխանության մյուս ճյուղերի մարմինները ձևավորվում են ներպետական օրենսդրության հիման վրա և գործում են ներպետական իրավական համակարգի շրջանակներում: Այս ամենը բացառում է ներպետական մարմիններին մասնակցելու միջազգային իրավաստեղծ (պետության գլուխ, օրենսդիր և գործադիր մարմիններ) և իրավակիրառ (դատական իշխանության մարմիններ) գործունեությանը:

Այսպիսով կարելի է եզրակացնել, որ եթե ներպետական իրավական համակարգում իշխանության տարբեր ճյուղերն առավելապես հանդես են գալիս որպես հարաբերականորեն անկախ և ինքնուրույն պետական իշխանության առանձին թևի մարմիններ, ապա միջազգային իրավական համակարգում առավելապես գործում է պետական իշխանության միասնականության սկզբունքը, համաձայն որի՝ պետական իշխանության ցանկացած մարմնի գործողություն դիտարկվում է որպես ինքնիշխան պետության գործողություն: Այս պարագայում առավել կարևորվում է նաև դատական իշխանության մարմինների դերակատարումը՝ միջազգային իրավունքի նորմերի իմպլեմենտացիայի և դրանց համապատասխան մարդու իրավունքների պաշտպանության հարցերում:

1. *Анишина В.И.* Основы судебной власти и правосудия в Российской Федерации. Курс лекции. М., 2008, с. 15-16.
 2. ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր, N21 (687), 25 ապրիլի 2009:
 3. Նույն տեղը, էջ 5:
 4. Yearbook of the International Law Commission. 1986. Vol. 1, Part 1, New York, 1988, p. 9.
 5. *Марченко М.Н.* Судебное правосудие и судебское право. М., 2007, с. 70-17.
 6. American Journal of International Law. Vol. 79, 1985, N1, p. 83.

7. *Erades L.* International Law and in the Netherlands Legal Order. - In: International Law in the Netherlands. The Hague. 1980, p. 380.
 8. *Верецагин А.Н.* Судебное правосудие в России. Сравнительно-правовые аспекты. М., 2004, с. 48-49.
 9. *Scelle G.* Le phenomene juridique du dedoublement fonctionnel. - In: Rechtsfragen der internationalen Organisationen. Berlin, 1956, p. 324.
 10. *Agrawala S.* Indian Courts and Legislature. Bombay. 1965, p. 265.

Микаэл ГРИГОРЯН

*Судья суда общей юрисдикции общины
Малатия-Себастья,
Государственный советник юстиции
1-ого класса, кандидат юридических
наук, доцент,*

Мартын НАЛБАНДЯН

*Соискатель кафедры уголовного права
Российско-Армянского (Славянского)
государственного университета*

К ВОПРОСУ ОБ ОЦЕНКЕ ОРУЖИЯ ПРИ НЕОБХОДИМОЙ ОБОРОНЕ

Всудебно-следственной практике встречаются случаи, когда при осуществлении акта необходимой обороны используется огнестрельное или холодное оружие, находившееся в неправомерном владении обороняющегося. При расследовании и судебном рассмотрении такого рода дел возникают два вопроса, связанные с фактом незаконного владения оружием: а) влияет ли это обстоятельство на решение вопроса о правомерности оборонительных действий и б) следует ли привлекать обороняющегося к уголовной ответ-

ственности за незаконное ношение, хранение или изготовление оружия.

Представляется, что на первый вопрос однозначно следует дать негативный, отрицательный ответ. Такой позиции придерживается и судебно-следственная практика, которая правильно исходит из того, что оборона от общественно опасного посягательства, осуществлённая с соблюдением условий её правомерности, не может быть признана неправомерной на том основании, что обороняющийся воспользовался оружием, находив-

Уголовное право

шемся в его неправомерном владении. На второй вопрос—подлежит ли защищающийся уголовной ответственности за незаконное владение оружием, использованным им для пресечения общественно опасного посягательства—даётся положительный ответ. При этом не делаются различия между случаями, когда оружие используется для правомерной обороны, и случаями превышения пределов необходимой обороны.

В юридической литературе по этому поводу высказаны различные мнения.

В.А.Владимиров считает, что независимо от того, правомерно или же с превышением пределов необходимой обороны обороняющийся применил огнестрельное или холодное оружие, не имея право на его ношение, он совершает преступление и должен нести уголовную ответственность за незаконное владение оружием. Суд может лишь смягчить наказание, учитывая, что оружие использовано в общественно полезных целях, или вовсе освободить виновного от наказания на основании ст. 50 УК РСФСР (освобождение от уголовной ответственности с передачей дела в товарищеский суд—М.Г.), “особенно если он, применяя оружие, не превысил пределов необходимой оборо-

ны”.

Несколько иного мнения по этому вопросу придерживается И.С.Тишкевич. Он находит, что привлечение к уголовной ответственности за неправомерное владение огнестрельным или холодным оружием, не сопряжённое с использованием его для каких-либо общественно опасных целей, нецелесообразно во всех случаях, когда лицо применило его для правомерной обороны от общественно опасного посягательства, а затем добровольно сдало оружие органам власти. В самом деле, хотя формально в действиях такого лица имеется состав незаконного ношения и хранения оружия, привлечение к уголовной ответственности за незаконное владение оружием, использованным для отражения посягательства на общественные отношения, не соответствовало бы задачам уголовной политики. Это особенно очевидно для случаев пресечения указанным лицом преступного посягательства на государственные и общественные интересы, личность или права другого лица.

Использование незаконно хранимого оружия в общественно полезных целях — для защиты охраняемых правом интересов — и последующая добровольная сдача его органам власти свиде-

тельствуют об отпадении общественной опасности действию, ранее носивших преступный характер, и о том, что само лицо перестало быть опасным для общества.

Следует учесть и то обстоятельство, на наш взгляд — очень важное, что привлечение к уголовной ответственности за незаконное владение оружием в рассматриваемых случаях может привести к тому, что лицо, могущее дать отпор преступнику и пресечь таким путём общественно опасное посягательство, не решится использовать имеющееся у него оружие для активной защиты (особенно если нападение не направлено против его личных интересов и интересов близких ему лиц) из-за опасения понести наказание за незаконное ношение, хранение или изготовление оружия.

Естественно, если субъект, использовав оружие для правомерной обороны, не является с повинной и продолжает незаконно владеть огнестрельным или холодным оружием, ответственность за незаконное владение оружием не исключается. Хотелось бы добавить, что сде-

ланный вывод нельзя оставлять на уровне научно-практической рекомендации, а дать ему законодательное обличие, ибо в противном случае существующие барьеры в судебной — следственной практике могут оказаться непреодолимыми. Полагаем, что в статье Особенной части, устанавливающей ответственность за незаконное владение оружием, необходимо специально оговорить также, что от уголовной ответственности за данное преступление освобождается лицо, использовавшее огнестрельное или холодное оружие, находившееся в его незаконном владении, для правомерной необходимой обороны и добровольно сдавшее это оружие органам власти.

Осуждение обороняющегося по вышеуказанной статье возможно и в тех случаях, когда незаконно хранимое оружие использовано для превышения пределов необходимой обороны, т.е. для совершения преступления (если после этого лицо добровольно сдаёт оружие органам власти, данное обстоятельство должно рассматриваться как смягчающее ответственность).

ԳՈՐԾԱՐԱՐԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԱՅԻՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Իրավաբանական պատասխանատվությունն իրավագիտության ամենահիմնային կատեգորիաներից է: Իրավաբանական պատասխանատվության հարցի քննարկման ժամանակ խնդիրը դիտարկվում է սոցիալական պատասխանատվության հետ սերտ փոխհարաբերության մեջ: Ինչպես սոցիալական պատասխանատվության ցանկացած տարատեսակ, այն ևս կոչված է կանխորոշելու սուբյեկտի ապագա վարքագիծը, ինչպես նաև սահմանելու պատասխանատվություն՝ նախկինում դրսևորած անիրավաչափ վարքագծի համար: Գրականության մեջ իրավաբանական պատասխանատվությունը քննարկման առարկա է դառնում մի քանի ասպեկտներով: Այն դիտարկվում է առավելապես որպես պատասխանատվության ենթարկելը և պարտավորությունը՝ պատասխանատվություն կրել սեփական գործողությունների համար:¹

Իրավաբանական գրականության մեջ լայն քննարկումների տեղիք է տվել նաև իրավաբանական, հատկապես քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության գործառույթների հիմնախնդիրը: Արտահայտված կարծիքներից մեկի համաձայն՝ քաղաքացիաիրավական պատասխանատվությունն իրականացնում է դաստիարակչական-նախագողազցնող, փոխհատուցողա-

կան-վերականգնողական և տեղեկատվական, հսկողական գործառույթներ:² Իր հերթին Ա.Ա. Ֆայնշտեյնն ընդգծում է քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության երկու այլ գործառույթներ՝ կանխիչ, որը կոչված է կանխել սուբյեկտի անիրավաչափ վարքագիծը և փոխհատուցողական, որը կոչված էր ապահովել պատճառված վնասի հատուցումը:³ Թերևս, իրավաբանական գրականության մեջ քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության վերաբերյալ արտահայտված մոտեցումները տարբեր են իրենց դրսևորումներով, սակայն ինչպես կարելի է եզրակացնել, դրանք բոլորն էլ հակված են քաղաքացիաիրավական պատասխանատվությունը դիտարկել որպես նախականիչ և փոխհատուցողական մեխանիզմի ապահովման նախապայման: Ըստ մեզ՝ քաղաքացիաիրավական պատասխանատվությունը կոչված է «մեղմել» անիրավաչափ վարքագծի արդյունքում պատճառված վնասը՝ փոխհատուցման մեխանիզմի միջոցով, որի կիրառման հիմքում դրվում է օրենսդրական դրույթը:

Գրականության մեջ արտահայտված մոտեցման համաձայն՝ գույքային պատասխանատվության հիմնական խնդիրը սուբյեկտի կողմից սեփական պարտավորությունների հանդեպ հոգատարություն և պատասխանատվության

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
0ԳՈՍՏՈՍՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 - 9 (121 - 122)

Քաղաքացիական իրավունք

բարձր աստիճան ապահովելն է:⁴ Պայմանագրային պատասխանատվության հիմնական առանձնահատկությունն այն է, որ տվյալ պարագայում կողմերն ըստ էության փոխադարձ համաձայնությամբ են սահմանում վարքագծային կանոնների այն շրջանակը և թույլատրելիության սահմանը, որոնց խախտման դեպքում նրանց հանդեպ կարող են կիրառվել օրենքով կամ պայմանագրով սահմանվող ներգործության միջոցները:⁵

Պայմանագրային հարաբերություններում պատասխանատվության հետ կապված հարցերը քննարկվում են՝ հիմքում դնելով պայմանագրի, որպես իրավահարաբերությունների ստեղծման փոփոխման կամ դադարման համար հիմք հանդիսացող իրավաբանական փաստի առանձնահատկությունները: Օ.Ա. Կրասավչիկովի կարծիքով պայմանագիրը կոչված է մարմնավորելու քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության ծրագրային-կոորդինացիոն գործառույթը: Եթե փորձենք պարզապես անդրադարձ կատարել պայմանագրի օրենսդրական բնորոշմանը և տեսության մեջ այս երևույթին տրված մեկնաբանություններին, ապա կտեսնենք, որ պայմանագիրը կոչված է սահմանելու հարաբերության սուբյեկտների փոխադարձ իրավունքների ու պարտականությունների, ինչպես նաև պատասխանատվության կամ ներգործության միջոցների շրջանակը: Պայմանագիրը հիմնվում է օրենքի վրա և պարունակում է սուբյեկտների թույլատրելի վարքագծային կանոնների շրջանակը: Այսինքն՝ ըստ էության պայմանագրային պատասխանատվությունը մարմնավորում է քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության ռեգուլյատիվ (կարգավորիչ) գործառույթը: Որպես պատասխանատվության հիմք դիտարկվում է

անիրավաչափ վարքագիծը, իսկ պատասխանատվության վրա հասնելու պայման՝ դատական կամ օրենքով նախատեսված այլ եղանակներով պատասխանատվության ձևը սահմանող միջոցները (որպես կանոն՝ գույքային բնույթի): Ինչ վերաբերում է պատասխանատվության իրագործմանը, ապա այն ըստ էության նշանակում է այն գործողությունների փաստացի կատարում, որոնց պարտադիրությունը բխում է իրավախախտի նկատմամբ սահմանվող պատասխանատվության ձևից: Որպես կանոն, քաղաքացիաիրավական հարաբերություններում այն դրսևորվում է վնասների փոխհատուցման կամ տուժանքի վճարման ձևով: Վերը հիշատակվածը թույլ է տալիս քաղաքացիաիրավական պատասխանատվությունը բնորոշել որպես իրավախախտման նկատմամբ գործադրվող ներգործության միջոց, որը կարող է իրավախախտի հանդեպ դրսևորվել այնպիսի բացասական հետևանքներով, ինչպիսիք են սուբյեկտիվ քաղաքացիական իրավունքներից զրկելը կամ նրա վրա այլ քաղաքացիաիրավական պարտավորություններ դնելը:⁶

Պայմանագրով ստանձնած պարտավորության չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման համար նախատեսված պատասխանատվության միջոցները կիրառվում են դատական հայցներ կայացնելու միջոցով: Գրականության մեջ դրանք անվանվում են դատական պաշտպանության միջոցներ: Պայմանագրային պարտավորության խախտման դեպքում կիրառվում են դատական պաշտպանության հետևյալ միջոցները.

- պայմանագրի լուծում, պատճառված վնասների հատուցման պահանջի հետ միաժամանակ,
- պատճառված վնասի հատուցում,

Քաղաքացիական իրավունք

- պարտքի բռնագանձում՝ պատճառված վնասի հատուցման հետ միաժամանակ, տոկոսներով կամ առանց դրաներկայացնելով բնեղենով կատարման պահանջ:⁷

Պայմանագրային հարաբերություններում կիրառվող պատասխանատվության ամենաընդունելի ձևը պաճառված վնասի հատուցում պահանջելն է:⁸ Գրականության մեջ այս հարցը ենթարկվել է լայն քննարկումների: Որոշ աղբյուրներում վնասը դիտարկվում է որպես ուրիշի գույքին հասցված կորուստ:⁹ Իսկ որոշ աղբյուրներում էլ վնասը ներկայացվում է ոչ միայն որպես գույքին հասցված կորուստ, այլև իրավախախտման ցանկացած բացասական սոցիալական հետևանք: Հետևաբար, վնասի հատուցումը պատասխանատվության այն միջոցն է, որը կիրառվում է պայմանագրով ստանձնած պարտավորության չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման համար:

Նախքան փոխհատուցման մեխանիզմի և գործարարական հարաբերություններում պայմանագրային պատասխանատվությանը վերաբերող հարցերին անդրադառնալն անհրաժեշտ է ընդգծել, որ գրականության մեջ վնասը բնութագրվում է որպես քաղաքացիական պատասխանատվության այն բացասական հետևանքը, որն առաջացնում է պատճառված վնասին որպես փոխհատուցում դրամական բավարարում ստանալու հնարավորություն:¹⁰

ՀՀ քաղ. օր. 409-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ պարտավորությունը խախտած պարտապանը պարտավոր է հատուցել պարտատիրոջը պատճառված վնասները: Օրենքը կարգավորում է նաև վնասի որոշմանը վերաբերող հարցերը: Ի տարբերություն գույքային պատասխանատվության այլ միջոցների,

որոնք կիրառվում են միայն օրենքով կամ պայմանագրով սահմանված լիներու դեպքում, վնասների հատուցումը կիրառվում է չկատարման ցանկացած դեպքի պարագայում: Ընդ որում, տուժող կողմի՝ հատուցում ստանալու իրավունքն իր ամրագրումն է ստացել ոչ միայն քաղաքացիական օրենսգրքի դրույթներում, այլև պայմանագրային հարաբերություններ կանոնակարգող միջազգային իրավական ակտերում: Մասնավորապես, համաձայն ՈՒՆԻԳ-ԲՈՒԱՅԻ 7.4.1 հոդվածի, ցանկացած չկատարում տուժողին հնարավորություն է տալիս պահանջել փոխհատուցում կամ բացարձակ կերպով, կամ պատասխանատվության այլ միջոցների հետ փոխհարաբերակցության մեջ, բացի այն դեպքերից, երբ ՈՒՆԻԳ-ԲՈՒԱՅ Բացառում է չկատարման համար պատասխանատվությունը:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքն անդրադառնում է նաև վնասների որոշման հետ կապված խնդիրներին: Քաղ. օր. 17-րդ հոդվածի համաձայն՝ վնասներ են՝ իրավունքը խախտված անձի ծախսերը, որ նա կատարել է կամ պետք է կատարի խախտված իրավունքը վերականգնելու համար, նրա գույքի կորուստը կամ վնասվածքը (իրական վնաս), ինչպես նաև չստացված եկամուտները, որոնք այդ անձը կստանար քաղաքացիական շրջանառության սովորական պայմաններում, եթե նրա իրավունքը չխախտվեր (բաց թողնված օգուտ): ՈՒՆԻԳ-ԲՈՒԱՅ, սահմանելով վնասի հավաստիությունը նշում է, որ փոխհատուցման է ենթակա միայն վնասը, ներառյալ՝ ապագայում հասցվելիք, որը սահմանվել է հավաստիության ողջամիտ մակարդակով: Ընդ որում, եթե հավաստիության ողջամիտ մակարդակով հնարավոր չէ սահմանել պատճառված վնասի իրական չափը, ապա այն որոշվում է դատական կարգով: Բացի

Քաղաքացիական իրավունք

այդ, ՈՒՆԻԴՐՈՒՄ տեսանկյունից կարող է հատուցվել նաև բարեհաճ հնարավորությունը՝ հիմք ընդունելով դրա վրա հասնելու հավանականությունը:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 409-րդ հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ վնասները որոշելիս նկատի են առնվում պարտապանի կողմից պարտատիրոջ պահանջը կամովին բավարարելու օրն այն վայրում գոյություն ունեցող գները, որտեղ պարտավորությունը պետք է կատարվեր, իսկ եթե պահանջը կամովին չի բավարարվել, ապա դատարանի վճռի կայացման օրը գոյություն ունեցող գները, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով, այլ իրավական ակտերով կամ պայմանագրով: Ու՛ր քաղաքացիական օրենսգրքի մեկնաբանություններից մեկի համաձայն՝ նման դեպքերում ապրանքի գինը որոշվում է առևտրաարդյունաբերական պալատի կողմից տրված համապատասխան տեղեկանքի համաձայն:¹¹ Պրակտիկայում թույլատրելի է համարվում նաև ապրանքի գնի որոշումը փորձաքննության միջոցով:

Վնասի հատուցման (քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության) առաջացման հիմքում դրվում է իրավախախտի մոտ մեղքի առկայությունը: Ըստ մեղքի՝ պատասխանատվության սկզբունքն իր ամրագրումն է ստացել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 417-րդ հոդվածում: Օրենսդիրն իրավանորմում անդրադարձ է կատարել նաև գործարարական գործունեությանը պատճառված վնասի հատուցման հիմնական սկզբունքներին: Մասնավորապես, երբ վնասի պատճառումը կապված չէ սուբյեկտի գործարարական գործունեություն իրականացնելու հետ, հարցը լուծվում է ընդհանուր հիմունքներով: Խնդիրն այլ հարթություն է տեղափոխվում, երբ խոսքը վերաբերում է սուբյեկտի՝ գործարարական գործունեության իրա-

կանացման կապակցությամբ պատճառված վնասի հատուցման հետ կապված խնդրին: Գրականության մեջ գործարարի՝ առանց մեղքի պատասխանատվության հարցը հիմնավորվում է նրա սեփական գործունեության իրականացման կապակցությամբ պատասխանատվության աստիճանի բարձրացման անհրաժեշտությամբ:¹² Այս առումով պատահական չէ նաև այն հանգամանքը, որ տարբեր երկրների իրավական համակարգեր կարգավորման են ենթարկում նաև իրավաբանական անձի պատճառած վնասի հատուցման մեխանիզմը աշխատողի կողմից պատճառած վնասի համար: ՀՀ քաղ. օր. 417-րդ հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ գործարարական գործունեություն իրականացնելիս պարտավորությունը չկատարած կամ ոչ պատշաճ կատարած անձը պատասխանատվություն է կրում, եթե չապացուցի, որ պատշաճ կատարումն անհնար է եղել անհաղթահարելի ուժի, այսինքն՝ տվյալ պայմաններում արտակարգ և անկանխելի հանգամանքների հետևանքով, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով: Նման հանգամանքներ չեն, մասնավորապես, պարտականությունների խախտումը պարտապանի կոնտրագենտների կողմից, շուկայում անհրաժեշտ ապրանքների կամ պարտապանի մոտ անհրաժեշտ դրամական միջոցների բացակայությունը:

Սկզբունքները հարցին ընդհանրապես որևէ անդրադարձ չեն կատարել: ՈՒՆԻԴՐՈՒՄ տեսանկյունից ֆորս-մաժորը ստացել է բավականին հետաքրքիր մեկնաբանություն: 7.1.7 հոդվածի համաձայն՝ կողմը չկատարման համար կազատվի պատասխանատվությունից, եթե չկատարումը պայմանավորված է եղել անկանխատեսելի այնպիսի հանգամանքներով, որոնց վերահսկումը նրա կողմից հնարավոր չի եղել: Նույն

Քաղաքացիական իրավունք

հողվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ կողմը պատասխանատվությունից կազատվի չկատարման համար նաև այն դեպքում, երբ չկատարումը կրել է ժամանակավոր բնույթ, սակայն մի տարբերությամբ, որ տվյալ պարագայում պատասխանատվությունից ազատումը ևս կկրի ժամանակավոր բնույթ և կտևի այնքան ժամանակ, քանի գործում են կատարման անհնարինություն առաջացնող հանգամանքները: Նույն հողվածի 3-րդ կետով կողմի վրա պարտավորություն է դրվում ողջամիտ ժամկետում և սահմանված կարգով տղեկացնել կոնտրագենտին այն հանգամանքների և նրանց ազդեցության մասին, որոնք առաջացրել են կատարման անհնարինություն: Հակառակ պարագայում, անգամ կատարման անհնարինություն առաջացնող հանգամանքները հիմք չեն պատասխանատվությունից ազատելու համար:

Գտնում ենք, որ հարցի նման կարգավորումն ամբողջական պատկերացում է ստեղծում ֆորս-մաժորի պարագայում պատասխանատվությունից ազատելու հետ կապված խնդիրների մասին:

Ինչպես տեսնում ենք, ՀՀ քաղ. օր. տեսակետից հարցն այլ կարգավորում է ստացել: Ֆորս-մաժորի պարագայում պատասխանատվությունից կողմին ազատելն անվերապահ բնույթ է կրում: Գործնականում ֆորս-մաժորային իրավիճակներ կարող են համարվել ջրհեղեղները, հրդեհները կամ այլ բնական աղետները, որոնք ուղղակիորեն ստեղծում են որևէ գործողության կատարման անհնարինություն: Սակայն պետք է ընդունել նաև այն հանգամանքը, որ դրանք կարող են կրել նաև ժամանակավոր բնույթ և պարտապանին ցանկացած պարագայում և անվերապահ պատասխանատվությունից ազատելը, ըստ մեզ, կարող է էապես անդրադառնալ

կոնտրագենտի գույքային շահերի վրա: Դրանով է պայմանավորված այն հանգամանքը, որ ՈՒՆԻԴՐՈՒՄ տեսանկյունից հարցի կարգավորումը մեր կողմից գնահատվում է որպես առավել ընդունելի: Գտնում ենք, որ նկատի ուենալով նաև կոնտրագենտի գույքային շահերի պաշտպանության սկզբունքի կարևորությունը, առավել ճիշտ կլիներ ՀՀ քաղ. օր. 417-րդ հողվածում ևս նախատեսել վերապահում, որը կսահմանի, որ եթե կատարման անհնարինություն առաջացնող հանգամանքները կրում են ժամանակավոր բնույթ, ապա պարտապանը պարտավորության կատարումից ազատվում է այդ ժամանակահատվածում: Ըստ մեզ՝ անհրաժեշտ է ՀՀ քաղ. օր. 417-րդ հողվածի 3-րդ կետը լրացնել մի պարբերությամբ, որը կարող է ունենալ հետևյալ բովանդակությունը. **«Եթե պարտավորությունների կատարման անհնարինություն առաջացնող հանգամանքները կրում են ժամանակավոր բնույթ, ապա պարտապանն ազատվում է պատասխանատվությունից այդ հանգամանքների գործողության ժամանակահատվածում, իսկ եթե դրանք որոշելը հնարավոր չէ, ապա ողջամիտ ժամկետով՝ հաշվի առնելով պարտավորության էությունը»:**

Նման կանոնի առկայությունը հնարավորություն կտա գործարարական գործունեության իրականացման կապակցությամբ անհատներին հանգամանքների՝ ժամանակավոր բնույթ կրելու դեպքում ևս ապահովել պարտավորության կատարում՝ դրանով իսկ ապահովելով նաև կոնտրագենտի գույքային շահերի պաշտպանությունը:

Օրենսդիրը, գործարարի պատասխանատվության սահմանման հարցում հիմք ընդունելով առանց մեղքի պատասխանատվության սկզբունքը, հարցին տվել է բավականին խիստ կարգավորում: Դա թերևս կարելի է պայմանա-

Քաղաքացիական իրավունք

վորել գործարարի՝ սեփական պարտավորությունների հանդեպ պատասխանատվության առավել բարձր մակարդակի ամրագրման հանգամանքով, ինչպես նաև գործունեության տվյալ տեսակի օրենսդրական ամրագրման առանձնահատկություններով: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ գործարարական է համարվում անձի ինքնուրույն, *իր ռիսկով* իրականացվող գործունեությունը, որի հիմնական նպատակը գույք օգտագործելուց, ապրանքներ վաճառելուց, աշխատանքներ կատարելուց կամ ծառայություններ մատուցելուց շահույթ ստանալն է: Գործարարական գործունեության սահմանմամբ էլ օրենսդիրը կանխորոշում է նաև գործարարական գործունեության իրականացմամբ պատճառվող հնարավոր վնասների համար վրա հասնող պատասխանատվության հիմնական նախապայմանները: Օրենսդիրը միևնույն ժամանակ սահմանում է այն պայմանները, որոնք չեն կարող դրվել պատասխանատվությունից ազատելու հիմքում: Ըստ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 417-րդ հոդվածի՝ այդպիսիք են համարվում պարտավորության խախտումը պատասխանատու կոնտրագենտի կողմից, շուկայում անհրաժեշտ ապրանքների կամ պարտապանի մոտ պահանջվող դրամական միջոցների բացակայությունը:

Առանց մեղքի պատասխանատվության ինստիտուտն առաջին անգամ օրենսդրական ամրագրում ստացավ 1938թ. Գերմանիայում, իսկ հետագայում նաև առավել համապարփակ իրավական կարգավորմամբ ամրագրվեց այլ երկրների օրենսդրություններում: Ռիսկի տեսության արմատավորման համար լուրջ գործոն հանդիսացան նաև տնտեսագիտական գրականության մեջ գործարարական գործունեությանը տրված բնորոշումներում ռիսկին տրված

նշանակությունը: Դրանով իսկ մեղքի սկզբունքով պատասխանատվությունը շարունակեց գործել պարտավորական հարաբերությունների խախտմամբ պատճառված վնասի հատուցման ժամանակ (բացի գործարարական գործունեության հետ կապված գործունեությամբ պատճառված վնասի):

Հարկ է նկատել այն հանգամանքը, որ Հայաստանի մասնավոր իրավունքի զարգացման պատմությունն ուսումնասիրելիս նկատվում է առևտրային հարաբերություններին տրված առանձնահատուկ վերաբերմունքը նաև իրավական կարգավորման տեսանկյունից: Դեռևս Աստրախանի հայկական Դատաստանագիրքը, որը ներառում էր 870-ից ավելի իրավանորմեր, մոտ 600 հոդվածներով կարգավորման էր ենթարկում քաղաքացիական իրավահարաբերությունները: Առանձնահատուկ նշանակություն տալով առևտրային հարաբերություններին՝ Դատաստանագիրքն առանձնացում էր դրանց 4 հիմնական տեսակներ: Առևտրային հարաբերությունների հետ սերտ կապի մեջ էին դիտարկվում նաև դրամավարկային հարաբերությունները: Հայկական մասնավոր իրավունքի զարգացման պատմության մեջ XX դարը ևս նախանշվում է որպես մի ժամանակաշրջան, երբ պայմանագրային ու պարտավորական հարաբերությունների իրավական արժևորման հետ մեկտեղ կարևորություն ստացավ ընկերակցությունների, որպես առևտրային գործունեություն իրականացնող սուբյեկտների ձևավորման իրավական կարգավորման հիմնահարցը: Կատարվեց նաև ընկերակցությունների դասակարգում:¹³ Ըստ էության հենց սա կարելի է համարել գործարարական գործունեության իրավական կարգավորման առաջին քայլը: Բնական էր, որ դա պետք է իր հետ բե-

Քաղաքացիական իրավունք

րեր նաև գործունեության այդ տեսակով պատճառվող վնասի համար վրա հասնող պատասխանատվության պայմանների ամրագրում:

Գործարարական ռիսկը որպես պատասխանատվության առանձնահատուկ պայման առաջին անգամ օգտագործվեց Հայաստանի սովետական սոցիալիստական ռեսպուբլիկայի 1923թ. քաղաքացիական օրենսգրքում: Մեղքի սկզբունքից նմանօրինակ ընկրկումն, ըստ դրկտրինալ աղբյուրներում արտահայտած մոտեցումների, արդարացված էր երկու պատճառով: Առաջին՝ գործարարական ռիսկի համար պատասխանատվությունը, ըստ օրենսդրի մտահղացման, կիրառվում է անկախ նրանից՝ պարտավորությունը չկատարողը կամ ոչ պատշաճ կատարողը մեղավոր է, թե ոչ: Երկրորդ՝ օրենսդիրը գտնում է, որ շահույթ ստանալու նպատակով գործարարական գործունեություն իրականացնողն իր վրա պետք է վերցնի այդպիսի գործունեության բացասական հետևանքների ռիսկը:¹⁴

Ըստ պրոֆեսոր Տ.Կ. Բարսեղյանի՝ գիտատեխնիկական առաջընթացը, արտադրության և առօրյա կենցաղների փանցած սարքավորումները, որոնք աստիճանաբար դուրս էին գալիս մարդկային վերահսկողության սահմաններից, հենց օբյեկտիվ անհրաժեշտություն առաջացրին առանց մեղքի պատասխանատվության սկզբունքի սահմանման համար:¹⁵ Անվիճելի է այն հանգամանքը, որ ցանկացած տեխնիկական անսարքություն, ի վերջո, հետևանք է մարդու կամ մարդկանց անփույթ կամ անտնտեսվար վերաբերմունքի: Գործնականում անհնարին է թվում դրա հետևանքով պատճառված վնասի համար պատասխանատու սուբյեկտին որոշելը:

Ինչպես նշվեց, 1998թ. ՀՀ քաղաքա-

ցիական օրենսգիրքը «ռիսկ» հասկացությունն օգտագործում է սահմանափակ և չի տալիս ոչ դրա, ոչ էլ գործարարական ռիսկի հասկացությունների բնորոշումները:

«Ռիսկ» կատեգորիան այն հիմնաքարն է, որը բնութագրում է գործարարական գործունեության իրավական հատկանիշները: Սուբյեկտի տնտեսական ակտիվ գործունեությունը հիմնվում է երկու հիմնական գործոնների վրա՝ *իր ռիսկով* իրականացվող գործարարական գործունեություն և սեփական գործողություններով *շահույթ ստանալու նպատակը*: Այդ պատճառով էլ օրենսդրությամբ «ռիսկ» կատեգորիայի բովանդակության պարզաբանմամբ գիտական մի շարք աղբյուրներում հիշատակվել է այդ կատեգորիայի օգտագործման հետևյալ ասպեկտները.

- գործարարական ռիսկ, որն անմիջական կախվածության մեջ է գտնվում գործարարական գործունեության իրականացման հետ,
- «խաղային ռիսկ»,
- պարտավորական ռիսկ,
- ապահովագրական ռիսկ:¹⁶

Գիտական աղբյուրներում ռիսկն առավելապես կապվում է իրականացվող գործունեության ընթացքում անբարենպաստ հետևանքների վրա հասնելու ռեպրում պատասխանատվություն կրելու հնարավորության նախատեսման հետ: Մասնավորապես՝ Վ.Վ. Ռատուդովսկու բնորոշմամբ ռիսկը մի երևույթ է, որի իրականանալու ռեպրում առաջանում են վնասակար հետևանքներ:¹⁷

Հանրագիտարաններում ռիսկը բնութագրվում է որպես գույքի ոչնչանալու կամ փչանալու ռեպրում կամ պարտավորությունները չիրագործելու հետևանքով վնասներ առաջանալու հնարավորություն: Պրոֆեսոր Տ.Կ. Բարսեղյանի

կարծիքով գործարարական ռիսկը *հավանական օգուտ ստանալու կամ վնասներ կրելու հավանականության տնտեսվարման գործունեության առանձնահատկություններից բխող իրավիճակային անորոշությունն է*:¹⁸

Հոգեբանական տեսանյունից ռիսկը ներկայացվում է որպես գործունեության իրավիճակային անորոշություն, որն արտահայտվում է անհաջողության դեպքում արդյունքների անորոշության և հնարավոր անբարենպաստ հետևանքների մեջ:¹⁹

Սոցիոլոգիայի տեսակետից *ռիսկը* ստացել է այլ բնորոշում: Այն ներկայացվում է որպես սոցիալական գործունեության ներազդեցության փաստի հաշվի առնելը սոցիալապես անընդունելի համարվող, տեխնիկական, տնտեսական, էկոլոգիական և այլ երևույթների ազդեցությամբ առաջացող անցանկալի

հետևանքների վրա:²⁰

Նկատի ունենալով գործարարական գործունեության իրավական հատկանիշների առանձնահատկությունները՝ գործարարական ռիսկը, մեր կարծիքով, կարելի է բնութագրել հետևյալ կերպ. **գործարարական ռիսկը գործարարական գործունեության սուբյեկտի՝ իր գործունեության իրականացման կապակցությամբ պատճառված վնասների համար պատասխանատվություն կրելու հավանականության նախատեսումն է:**

Գտնում ենք, որ այն ամբողջապես կարտացոլի գործարարական գործունեության՝ որպես յուրահատուկ իրավական հատկանիշներ և հատուկ սուբյեկտային կազմ ունեցող գործունեության, պատճառված վնասների համար վրա հասնող պատասխանատվության առանձնահատկությունները:

1. *Хачатуров Р.Л., Литинский Д.А.* Общая теория юридической ответственности. СПб. Изд. «Юридический центр пресс», 2007, с. 37.

2. *Васькин В.В., Овчинников Н.И., Рогович Л.Н.* Гражданско-правовая ответственность. Владивосток, 1988, с. 86. *Хачатуров Р.Л., Литинский Д.А.*, там же, с. 791.

3. *Файнштейн А.А.* Договорная ответственность социалистических организаций. М., 1978, էջ 168:

4. *Хачатуров Р.Л., Литинский Д.А.*, там же, с. 782.

5. Там же с. 797.

6. *Иоффе О.С.*, там же, с. 140-141.

7. *Самонд и Вильямс*, там же, с. 646.

8. *Mc Kendrick E.*, там же, с. 402.

9. *Новицкий И.Б., Луниц Л.А.*, там же, с. 365.

10. *Иоффе О.С.*, там же, с. 145.

11. Комментарий к ГК РФ (части первой). Под ред. *В.П. Мознолина, М.Н. Малейной*. М., изд. «Норма», 2006, с. 393.

12. *Басин Ю.Г.* Избранные труды по гражданскому праву. СПб, изд. «Юридический центр пресс», 2003, с. 387-388.

13. *Айкянц А.М.*, там же, с. 172.

14. *Բարսեղյան Տ.Շ.* Գործարարական ռիսկը

որպես պատասխանատվության պայման // Իրավագիտության հարցեր, N3, 2004, էջ 45: Հեղինակի կողմից հարցի կապակցությամբ արտահայտած մոտեցումներն առավել ընդլայնված կերպով ներկայացվել են «Գույքային պատասխանատվության ինստիտուտի էվոլյուցիան և արդիական հիմնահարցերը» մենագրության շրջանակներում: Նույն հարցի շուրջ տես նաև *Кулагин М.И.* Избранные произведения. М., 1997, с. 282.

15. *Բարսեղյան Տ.Շ.* Գույքային պատասխանատվության ինստիտուտի էվոլյուցիան և արդիական հիմնահարցերը: Եր. համալս. հրատ., Երևան, 2006, էջ 278:

16. Актуальные проблемы гражданского права. Под ред. *С.С. Алексеева*. М., Изд. «Статут», 2000, с. 20-21.

17. *Рассудовский В.В.* Вопрос об имущественном риске в гражданском праве // Советская юстиция, 1963, N 18, с. 29.

18. *Բարսեղյան Տ.Շ.*, նշված աշխատ., էջ 278:

19. *Ольшанский Д.В.* Политико-психологический словарь. Екатеринбург, изд. Деловая книга, 2002, с. 445.

20. Краткий словарь по социологии. Под ред. *Д.М. Гвишиани, Н.И. Лапина*, М., изд. Политической литературы, 1989, с. 288.

Վարդուհի ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
մագիստրատուրայի 2-րդ կուրսի ուսանողուհի

**ՀԱՎԱՏԱՐՄԱԳՐԱՅԻՆ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՐՈՇՈՒՄԸ,
ՆՐԱ ՀԻՄՆԱԴՐՄԱՆ
ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՆ ՈՒ ԴԱԴԱՐՄԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ**

1998

թվականին ընդունված ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքն ամրագրեց խորհրդային քաղաքացիական իրավունքին ոչ հայտնի գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագիր ինստիտուտը: Քաղ. օր. 954-րդ հոդվածում տրված է գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագրի իրավական բնորոշումը. «Գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագրով մեկ կողմը (կառավարման հիմնադիրը) որոշակի ժամկետով գույք է հանձնում մյուս կողմի (հավատարմագրային կառավարչի) հավատարմագրային կառավարմանը, իսկ մյուս կողմը պարտավորվում է այդ գույքի կառավարումն իրականացնել ի շահ կառավարման հիմնադրի կամ նրա նշած անձի (շահառուի)»:

Ի տարբերություն մայրցամաքային իրավունքի երկրների՝ անգլոսաքսոնական իրավական համակարգը նախատեսում է գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագրին հիշեցնող մեկ այլ, ավելի կատարյալ ինստիտուտ՝ հավատարմագրային սեփականությունը («տրաստ»): Վերջինիս հիմքում ընկած է սեփականության իրավունքի տրոհման գաղափարը և մեկ իրա-

վական համակարգի շրջանակներում երկու ինքնուրույն ճյուղերի՝ ընդհանուր իրավունքի (common law) և արդարության իրավունքի (equity law) համագոյակցությունը: Տրաստի դեպքում առկա են առնվազն երկու անձինք, որոնցից յուրաքանչյուրը գույքի սեփականատերն է և իրականացնում է սեփականատիրոջ իրավասությունները, բայց նրանցից մեկը սեփականատեր է ընդհանուր իրավունքով, մյուսը՝ արդարության իրավունքով:

Պետք է նշել, որ ներկայումս մայրցամաքային իրավական համակարգում գործնական միտումներ են նկատվում տրաստին բնորոշ իրավական մեխանիզմների ներդրման ուղղությամբ:

Հավատարմագրային սեփականությունն ունի բազմադարյան պատմություն: Այդուհանդերձ, անհնար է որոշել, թե երբ է առաջացել այդ ինստիտուտը: Պատմական փաստերից բխում է, որ տրաստի ինստիտուտին նախորդող «օգտագործում» (use) իրավական տիտղոսը մինչև նորմանդական զավթումն արդեն գոյություն ուներ:¹ Վերջինիս առաջացումը վերագրվում է 12-13-րդ դարերին, այսինքն՝ Խաչակրաց արշավանքների ժամանակաշրջանին:²

Հավատարմագրային սեփական-

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն
ՕԳՈՍՏՈՍ – ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 – 9 (121 – 122)

Քաղաքացիական իրավունք

նության առաջացումը տեղի է ունենում այն ժամանակ, երբ ավարտվում է ընդհանուր իրավունքի ձևավորումը: Հավատարմագրային սեփականության ձևավորմանն ու զարգացմանն աջակցում էին նաև անգլիական դատական համակարգի առանձնահատկությունները: Եթե ընդհանուր իրավունքի դատարաններում այդ ինստիտուտն աջակցություն և պաշտպանություն չէր ստանում, ապա լորդականցիների դատարանը՝ այսպես կոչված արդարության դատարանը, տալիս էր այդպիսի պաշտպանության հնարավորություն:³

Այժմ հավատարմագրային սեփականության հարաբերությունները Մեծ Բրիտանիայում կարգավորվում են 1893 և 1925 թվականներին՝ «Հավատարմագրային սեփականատիրոջ մասին» օրենքներով: 1989թ-ին անգլիական իրավունք է ներմուծվում նաև 1985թ. Հաագայի կոնվենցիան «Տրաստների նկատմամբ կիրառվող իրավունքի և դրանց ճանաչման մասին»:⁴ Կոնվենցիայի ընդունման նպատակը տրաստների նկատմամբ կիրառվող իրավունքի ընդհանուր դրույթներ սահմանելն էր:

Հավատարմագրային սեփականության ամբողջական իրավական բնորոշում առկա չէ ո՛չ օրենսդրական ակտերում, ո՛չ էլ դատական պրակտիկայում: Գասական է համարվում Ա. Անդերհիլի հետևյալ դոկտրինալ բնորոշումը. «Տրաստը պարտավորություն է, որով մեկ անձը (հավատարմագրային սեփականատեր) պետք է կառավարի գույքն այն նպատակների համար, որոնց համար այդ գույքը փոխանցվել է այլ անձից (հիմնադիր), և հոգուտ երրորդ անձանց (շահառու), որոնք էլ իրավունք ունեն պահանջել հարկադիր կատարում»:⁵

Պետք է նկատել, որ ո՛չ ամերիկյան, ո՛չ էլ անգլիական իրավաբանները չեն եկել միասնական կարծիքի հավատարմագրային սեփականության հասկացության կապակցությամբ: Այս խնդիրը գոյություն ունի մինչ այժմ:

Հաագայի կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածում նշվում է. «Այս կոնվենցիայի նպատակների համար տրաստ տերմինը վերաբերվում է հարաբերություններին, որոնք ծագել են հիմնադրի կյանքի օրոք կամ ի դեպ մահվան, երբ գույքը տրվում է հավատարմագրային սեփականատիրոջը շահառուի՝ շահույթ ստանալն ապահովելու նպատակով կամ այլ նպատակներով, որոնք նշվել են հիմնադրի կողմից»: Ըստ կոնվենցիայի՝ տրաստը կազմված է 3 հիմնական բաղկացուցիչ մասերից՝

1. Գույքը ձևավորում է առանձին ֆոնդ և չի հանդիսանում հավատարմագրային սեփականատիրոջ անձնական սեփականության մասը:

2. Սեփականության տիտղոսը պատկանում է հավատարմագրային սեփականատիրոջը կամ այլ անձի, որը գործում է նրա անունից:

3. Հավատարմագրային սեփականատերն ունի իրավունքներ և պարտականություններ, որոնց համաձայն էլ նա կարող է կառավարել, օգտագործել և տնօրինել գույքը տրաստի և օրենքով տրվող հատուկ իրավասություններին համապատասխան:

Տրաստի առաջացման վաղ շրջանում միանշանակ պատասխան չկար այն հարցին, թե ով է տրաստի հանձնված գույքի սեփականատերը. սկզբնական սեփականատերը (հիմնադիր), հավատարմագրային սեփականատերը, որն իրականացնում է հսկողություն և կառավարում, թե՞ շահառուն, որը շահույթ է ստանում

Քաղաքացիական իրավունք

գույքի օգտագործումից: Ընդհանուր իրավունքի դատարանները սահմանել էին, որ գույքի միակ սեփականատերը հավատարմագրային սեփականատերն է. հետևաբար շահառուն որևէ շահագրգռվածություն չունի, իսկ հավատարմագրային սեփականատերը որևէ պարտականություն չունի նրա առջև: Այդ կերպ ընդհանուր իրավունքի դատարանները բացառում էին որևէ պարտավորության առկայությունը հավատարմագրային սեփականատիրոջ և շահառուի միջև: Դա անարդարացի էր և չէր համապատասխանում տրաստի հիմնադրի կամքին: Ի վերջո, լորդ-կանցլերի դատարանը սկսեց պաշտպանություն տալ շահառուներին: Այդպես էլ ստեղծվում է «հավատարմագրային սեփականության» հայեցակարգը, որի համաձայն՝ մեկ անձը (հավատարմագրային սեփականատեր) սեփականատեր է ընդհանուր իրավունքով և տնօրինում, կառավարում ու տիրապետում է գույքը, իսկ շահառուն սեփականատեր է արդարության իրավունքով, որն էլ շահույթ է ստանում գույքի օգտագործումից: Սկզբնական սեփականատիրոջ՝ տրաստի հիմնադրի իրավունքներն ամբողջությամբ դադարում են: Թե՛ հավատարմագրային սեփականատիրոջ, թե՛ շահառուի իրավունքները բացարձակ չեն: Սեփականության իրավունքը բաժանվում է նրանց միջև. իրավասությունների մի մասը պատկանում է հավատարմագրային սեփականատիրոջը, մյուս մասը՝ շահառուին: Փաստորեն սեփականությունն անգլո-ամերիկյան իրավունքի համակարգում ճեղքվում է. սեփականության օբյեկտ հանդիսացող գույքը տնօրինելու իրավունքը պատկանում է մեկ անձի՝ հավատարմագրային սեփականատիրոջը, իսկ օգուտներ և

շահույթ ստանալու իրավունքը՝ մյուսին՝ շահառուին:

Մայրցամաքային իրավունքը, հիմնված հռոմեական իրավունքի վրա, միշտ ելնում էր նրանից, որ սեփականության իրավունքն իրի նկատմամբ բացարձակ և ամբողջական իրավունք է: Բացառվում էր միևնույն գույքի նկատմամբ մի քանի սեփականատիրոջ առկայության ցանկացած հնարավորություն: 20-րդ դարում իրավիճակը որոշակիորեն փոխվել է: Սեփականության իրավունքի բաժանումը ճանաչվել է մի շարք մայրցամաքային իրավաբանների կողմից: Օրինակ՝ Ժ. Մորանդյեթը սեփականության իրավունքից բաժանված իրային իրավունքներ է համարում ուզուֆրուկտը, սերվիտուտը, օգտագործման, բնակվելու իրավունքները: Այդ իրավունքները դրանք կրողին գույքից օգտվելու որոշակի իրավասություններ են տալիս, իսկ սեփականատերն էլ գրկվում է համապատասխան իրավունքներից: Այդ կերպ իրավունքը դառնում է ճեղքված: Միևնույն ժամանակ նույն հեղինակը նշում է, որ սեփականության իրավունքն իրի նկատմամբ առավել ամբողջական իրավունքն է:⁶

ՀՀ օրենսդրությամբ հիմնադիրը պայմանագրի կողմ է. նա սահմանում է պայմանագրի պայմանները, որոշում է կառավարչի իրավասությունները: Միևնույն ժամանակ, մնալով գույքի սեփականատերը, նա պայմանագրի գործողության ընթացքում գրկվում է սեփականատիրոջ որոշ իրավագործություններից:

Կախված մասնակիցների կամարտահայտության ձևից՝ տրաստները լինում են ակնհայտորեն արտահայտված և ենթադրվող: Վերջին դեպքում դատարանը, ելնելով հիմնադիր

Քաղաքացիական իրավունք

ակտի դրույթներից, կարող է եզրակացություն անել, որ հիմնադիրը ցանկություն է ունեցել տրաստ հիմնադրել, թեկուզև ակնհայտորեն չի արտահայտել դա, կամ հակառակը. չի ցանկացել հիմնադրել տրաստ: Ենթադրվող տրաստը կոչվում է նաև վերականգնելի, քանի որ հաճախ կոնկրետ նշված չի լինում, թե ինչպես պետք է բաշխվի գույքը շահառուներից յուրաքանչյուրի միջև: Այդ դեպքում դատական նախադեպերով սահմանվել է, որ հավատարմագրային սեփականատերերը գույքը կկառավարեն՝ հոգուտ հիմնադրի:

Ուղղակիորեն արտահայտված տրաստի (expressed trust) ստեղծման համար անհրաժեշտ են հետևյալ պայմանները.

1. պետք է հայտնի լինի հիմնադրի մտադրությունը,
2. փոխացվող գույքը պետք է նշվի որոշակիորեն,
3. պետք է նշված լինեն շահառուները:

Հիմնադրի մտադրություն ասելով՝ հասկանում ենք հիմնադրի՝ իր գույքը համապատասխան կարգով տնօրինելու կամքը: Հիմնադիրը պետք է ցույց տա, որ ինքը մտադրված է ստեղծել տրաստ, այսինքն՝ ցուցաբերի կամաարտահայտություն: Անգլո-ամերիկյան իրավունքում ճանաչվում է միայն անձի արտաքին կամաարտահայտությունը՝ արտահայտված նրա խոսքերում, վարվելաձևում, որն էլ, ի վերջո, մեկնաբանվում է դատարանի կողմից՝ հաշվի առնելով գործի բոլոր հանգամանքները:

Գրավոր փաստաթղթի առկայության դեպքում (օրինակ՝ կտակ, հիմնադիր ակտ) հիմնադրի կամքը որոշվում է այն մեկնաբանելու միջոցով: Բառերը կարող են մեկնաբանվել միանշանակորեն (օրինակ՝ գույքը

հանձնել հավատարմագրային սեփականության), իսկ եթե բառերն արտահայտում են միայն խնդրանք (օրինակ՝ չմոռանալ որոշակի անձանց մասին, վարձատրել հին ծառաներին իրենց ծառայություններին համապատասխան), ապա տրաստ չի առաջանում:

Հավատարմագրային սեփականություն կարող է ստեղծվել նաև բանավոր խոսքի կամ որոշակի վարքագծի հիման վրա:

Տրաստի ստեղծման համար չի պահանջվում որոշակի բառերի պարտադիր օգտագործում: Օրինակ՝ հիմնադիրը կարող է չօգտագործել տրաստ տերմինը, բայց հավատարմագրային սեփականություն առաջանա, կամ էլ հակառակը. նա կարող է օգտագործել այդ տերմինը, բայց դա չհանգեցնի հավատարմագրային սեփականության առաջացման: Գտնում ենք, որ, այնուամենայնիվ, առավել նախընտրելի է տրաստ տերմինի օգտագործումը, որը վիճելի իրադրության պարագայում հաճախ կարող է խիստ կարևոր համարվել:

Ապագայում տրաստ հիմնադրելու սովորական խոստումը հիմնադրի վրա չի դնում որևէ պարտավորություն և չի հանգեցնում հավատարմագրային սեփականության առաջացման: Օրինակ՝ երբ անձը հայտնում է ցանկություն ապագայում այլ անձի հավատարմագրային սեփականությանը հանձնել իր գույքը, ապա հավատարմագրային սեփականություն չի առաջանում մինչև գույքի փաստացի փոխանցումը: Հավատարմագրային սեփականություն չի առաջանում նաև այն դեպքում, երբ սեփականատերը հայտարարում է տրաստ ստեղծելու իր մտադրության մասին, բայց չի նշում գույքը, որը պետք է փոխանցվի տրաստի հի-

Քաղաքացիական իրավունք

մունքներով, կամ էլ չի նշում ապագա հավատարմագրային սեփականատիրոջը: Սեփականատիրոջ կամքը որոշելիս ԱՄՆ դատարանները հաշվի են առնում.

- նրա խոսքերի բնույթը (իմպերատիվ կամ խորհրդատվական),
- տրաստի փոխանցվող համապատասխան գույքի առկայությունը,
- արդյոք նշված են շահառուները,
- արդյոք գույքը փոխանցվել է, թե ոչ,
- հիմնադրի վարքագծի շարժանիքները,
- արդյոք պահպանվել է տրաստի հիմնադրման պատշաճ ձևը:

Հիմնադիրը պարտավոր է որոշակիացնել գույքը, որը նա պատրաստվում է հանձնել տրաստի: Եթե շահառուները մի քանիսն են, ապա պետք է նշվի ամեն մեկի բաժինը (առավել մանրամասն կխոսվի օբյեկտների մեջ):

Մասնավոր տրաստ (private trust) ստեղծելու համար պետք է նշել բոլոր շահառուներին՝ ի տարբերություն բարեգործական տրաստի: Եթե տրաստը նշանակվում է հոգուտ հասարակության անորոշ հատվածի, օրինակ, աղքատների օգտին, ապա հավատարմագրային սեփականությունը բարեգործական է (charitable trust): Բարեգործական տրաստների նպատակները տարբեր են: Դրանք սովորաբար ֆինանսավորում են հասարակության առավել աղքատ խավերին, ուղղված են լինում կրոնի, կրթության, առողջապահության զարգացմանը և այլ հանրօգուտ նպատակների իրականացմանը:

Ըստ Քաղ. օր-ի՝ շահառու կարող է լինել ցանկացած անձ, բացի հավատարմագրային կառավարչից: Շահառուն պայմանագրի կողմ չէ, նա դիտարկվում է որպես երրորդ անձ,

որի օգտին կնքվում է պայմանագիրը:

«Հավատարմագրային սեփականատիրոջ մասին» 1925թ. անգլիական օրենքը և դատական պրակտիկան, ինչպես նաև ԱՄՆ օրենսդրության մեծամասնության օրենսդրությունը չի նախատեսում շարժական իրերի նկատմամբ հավատարմագրային սեփականության ստեղծման համար պարտադիր գրավոր ձև: Հողի նկատմամբ հավատարմագրային սեփականությունն առաջանում է միայն համապատասխան կերպով գրավոր ձևակերպված փաստաթղթի հիման վրա: «Հավատարմագրային սեփականատիրոջ մասին» վերոնշյալ օրենքի համաձայն՝ հողի նկատմամբ տրաստի ստեղծման հիմնադիր ակտը կամ պետք է ձևակերպված լինի գրավոր և ստորագրվի այն անձի կողմից, ով դրա իրավունքն ունի, կամ ձևակերպված լինի կտակում: Դատական պրակտիկայի կողմից մշակվել է հետևյալ կանոնը. չի պահանջվում գրավոր ձևակերպել հավատարմագրային սեփականության հիմնադրման պայմանները: Գրավոր ձևով պետք է միայն հաստատել տրաստի հիմնադրման փաստը:⁷

Ի տարբերություն տրաստի՝ հայրենական քաղաքացիական օրենսգիրքը սահմանում է, որ գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագիրը բոլոր դեպքերում պետք է կնքվի գրավոր: Այսպես. Քաղ. օր. 959-րդ հոդվածի համաձայն՝ գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագիրը կնքվում է գրավոր: Անշարժ գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագիրը ենթակա է նոտարական վավերացման: Անշարժ գույքի նկատմամբ հավատարմագրային կառավարման իրավունքը ենթակա է

Քաղաքացիական իրավունք

պետական գրանցման:

Հավատարմագրային սեփականություն չի կարող առաջանալ, եթե գույքը կամ նրա նկատմամբ տիտղոսը չի փոխանցվել հավատարմագրային սեփականատիրոջը, այն դեպքում, երբ վերջինս հանդես չի գալիս որպես հիմնադիր: Նշված դեպքում հիմնադիրը պարզապես պետք է հայտարարի իր մտադրության մասին՝ դառնալու հավատարմագրային սեփականատեր՝ ի շահ իր կողմից ընտրված շահառուի, և հավատարմագրային սեփականության հանձնված գույքն առանձնացնի իր մնացած սեփականությունից, իսկ անհրաժեշտության դեպքում նաև կազմի գրավոր փաստաթուղթ: Գույքի փոխանցումը կատարվում է սեփականության մասին օրենսդրությանը համապատասխան: Ապրանքների պատշաճ փոխանցման համար բավարար է համապատասխան փաստաթղթի առկայությունը կամ հավատարմագրային սեփականատիրոջը գույքի տնօրինման համար այն փաստացի տրամադրելը: Պահանջի իրավունքները փոխանցվում են համապատասխան գրավոր փաստաթուղթ կազմելու միջոցով: Հողի և անշարժ գույքի փոխանցումը պետք է վավերացվի՝ փաստաթուղթը կնքելով և գրանցվի հողային ռեեստրում:⁸

Ոչ ոքի չի կարելի ստիպել կատարել հավատարմագրային սեփականատիրոջ պարտականությունները, սակայն, միևնույն ժամանակ տրաստի առաջացման համար հավատարմագրային սեփականատիրոջ համաձայնությունը չի պահանջվում: Նրա համաձայնությունը ենթադրվում է, եթե նրա գործողությունները չեն վկայում հակառակի մասին: Տրաստի հիմնադրման համար անհրաժեշտ չէ

նաև շահառուի համաձայնությունը: Եթե շահառուն ակնհայտորեն չի արտահայտել իր մտադրությունը՝ օգտվելու շահառուի իրավունքներից, ապա նա կարող է հրաժարվել դրանցից:

Այսպիսով, օրենսդրության պահանջներին համապատասխանող ակնհայտորեն արտահայտված տրաստի հիմնադրման համար անհրաժեշտ է պահպանել հետևյալ պայմանները.

1. բովանդակությանը ներկայացվող պահանջներ՝

ա. հիմնադրի մտադրության որոշակիությունը,

բ. գույքի նույնականացումը,

գ. շահառուների նշանակումը,

2. պատշաճ ձևը,

3. գույքի կամ նրա նկատմամբ իրավունքների փոխանցումը:

Տրաստը ծագում է նաև օրենքի հիման վրա՝ առանց հաշվի առնելու կողմերի կամքը: Այն կոչվում է նաև ստատուտային տրաստ:

Ընդհանուր իրավունքի համակարգում հավատարմագրային սեփականության դադարման հիմքեր են հանդիսանում.

1. Հիմնադրի միակողմանի կարգադրությունը (այսպես կոչված՝ revocable trust): Հիմնադիրը կարող է դադարեցնել իր գույքի նկատմամբ սահմանված հավատարմագրային սեփականությունը միայն այն դեպքում, երբ դա նախատեսված է հիմնադիր ակտում կամ բխում է տրաստի ստեղծման պահին նրա արտաբերած խոսքերից կամ դրսևորած վարքագծից:

2. Հիմնադրի կողմից հավատարմագրային սեփականության համար սահմանված ժամանակի լրանալը:

3. Հիմնադրի կողմից նշված հանգամանքների իրականացումը (օրինակ՝ շահառուի ամուսնությունը կամ

Քաղաքացիական իրավունք

նրա չափահաս դառնալը):

4. Այն նպատակների իրականացման անհնարինությունը կամ անօրինականությունը, որի համար ստեղծվել էր տրաստը: Օրինակ՝ հավատարմագրային սեփականության է հանձնվում գումար տան ընթացիկ վերանորոգման համար, սակայն տունն այրվել է:

5. Տրաստը դադարեցնելու մասին դատարանի որոշումը, եթե այդ հարաբերությունների հետագա առկայությունն անհնարին կդարձնի այն նպատակների իրականացումը, որն ի սկզբանե հետապնդում էր հիմնադիրը:

6. Բոլոր գործունակ շահառուների համաձայնությունը տրաստի դադարեցման վերաբերյալ:⁹

7. Հավատարմագրային սեփականատիրոջն ուղղված բոլոր չափահաս շահառուների պահանջը՝ առանձնացնելու տրաստի փոխանցված գույքից իրենց բաժինը և դադարեցնելու տրաստը:

8. Միակ հավատարմագրային սեփականատերը դառնում է միակ շահառու կամ հակառակը:

9. Միակ շահառուի մահը և ժառանգների բացակայությունը:

10. Տրաստի փոխանցված գույքի կորուստը:

Տրաստն անհնար է ամբողջովին ընկալել՝ անգլիական իրավական համակարգից անջատ: Դրանով իսկ արդարացված չենք համարում հայկական իրավական համակարգում տրաստի՝ որպես ամբողջական ինստիտուտի փոխառումը, տրաստի կիրառումը դասական անգլիական ձևով: Դա պայմանավորված է հետևյալ հանգամանքներով:

Նախ՝ համընդհանուր ինտեգրացիան աստիճանաբար մերձեցնում է

իրավական համակարգերը, ինչի վառ ապացույցը Հաագայի կոնվենցիան է «Տրաստների նկատմամբ կիրառվող իրավունքի և ճանաչման մասին»: Երկրորդ՝ սեփականության իրավունքը ՀՀ քաղաքացիական իրավունքում բացարձակ իրավագործություն է, իսկ անգլիական իրավունքում հնարավոր է սեփականության իրավունքի տրոհումը:

Հավատարմագրային կառավարման և հավատարմագրային սեփականության միջև տարբերությունը էական է: Հիմնական տարբերություններից մեկն այն է, որ գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագիրը, գտնվելով Քաղ. օր-ի «Պայմանագրերից բխող պարտավորություններ» բաժնում, ունի բուն պարտավորական բնույթ: Այնուամենայնիվ, պետք է նշել, որ օրենսդիրը Քաղ. օր. 962-րդ հոդվածում հավատարմագրային կառավարչին տվել է իրավունք իր իրավունքների պաշտպանության համար պահանջել վերացնելու ամեն տեսակի խախտումները: Հետևաբար դա հնարավոր է նաև՝ իրային հայց ներկայացնելով: Գտնում ենք, որ գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագիրը ներառում է թե՛ պարտավորական, թե՛ իրային տարրեր: Այսպես, գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագրով առաջանում են երկու տիպի հարաբերություններ՝

1. ներքին, որոնք ձևավորվում են կառավարման հիմնադրի և հավատարմագրային կառավարչի միջև, ինչպես նաև շահառուի միջև, եթե այդպիսին կա,

2. արտաքին, որոնք ձևավորվում են հավատարմագրային կառավարչի և գույքի շրջանառության հետ կապված այլ մասնակիցների միջև:

Ներքին հարաբերությունները կա-

Քաղաքացիական իրավունք

րելի է համարել պարտավորական, իսկ արտաքինը՝ իրային-իրավական:

Այնուամենայնիվ, չի կարելի հավատարմագրային սեփականությունն ու գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագիրը համարել հակադիր ինստիտուտներ: Ե՛վ առաջին, և՛ երկրորդ դեպքում սեփականատիրոջ (հիմնադիր) և շահառուի հետաքրքրությունը գույքը պահպանելն է և բազմապատկելը: Սակայն այսօրվա գիտատեխնիկական առաջընթացի և շուկայի կառուցվածքի բարդացման պայմաններում սեփականատերն ինքնուրույն ի վիճակի չէ արդյունավետ կառավարել իր գույքը, այդ պատճառով էլ նա հաճնում է այն հատուկ որակավորում ունեցող անձին (հավատարմագրային սեփականատիրոջը կամ հավատարմագրային կառավարչին):

Գույքի հավատարմագրային կա-

ռավարման պայմանագրի ինստիտուտն առավել արդյունավետ դարձնելու համար կարելի է տրաստից փոխառել նրա որոշակի տարրեր: Որպես այդպիսիք կարող են լինել, օրինակ՝ գույքի հավատարմագրային կառավարման իրավունքը ներառել իրային իրավունքների մեջ, հավատարմագրային կառավարման դադարման հիմքերի մեջ որպես առանձին հիմք նախատեսել պայմանագրի դադարումը հիմնադրի կամ շահառուի պահանջով հավատարմագրային կառավարչի ոչ մասնագիտական կամ անբարեխիղճ գործողությունների դեպքում, սահմանել, որ գրավով ծանրաբեռնված գույքը կարող է հավատարմագրային կառավարման հանձնվել միայն գրավառուի համաձայնությամբ:

1. **McLoughlin P., Rendell K.** Law of trusts. L., 1992, p. 7.

2. **Нарышкина Р. Л.** Доверительная собственность в гражданском праве Англии и США. М., 1965, с. 6.

3. **Maitland F. W.** Trust and Corporation, p. 332-343.

4. **Parker and Mellows** The modern law of trusts, 6-th ed., be A.J. Oakley. London. Sweet and Maxwell. 1994, p. 9.

5. **Underhill A.** The law relating to

private trusts and trustees. L., 1926, p. 3.

6. **Морандьер Ж.** Гражданское право Франции. Т.1. М., 1958, с. 67.

7. **McLoughlin P.**, ibidem, p. 64:

8. **Дженкс Э.** Свод английского гражданского права, 1935, с. 322.

9. **Ясус М. В.** Доверительное управление и траст как правовые способы передачи имущества в управление. Санкт-Петербург, 2000, с. 68.

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՄԻԿՐՈՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ (ՕՖՇՈՐԱՅԻՆ ՏԱՐԱԾՔՆԵՐԻ) ՀԵՏ ԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՀԱԿԱՕՖՇՈՐԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Այսօր արդիական խնդիրներից մեկը Հայաստանի Հանրապետության հարկային օրենսդրության մոտարկումն է Եվրոպական Ընկերակցության օրենսդրությանը: Հետևաբար անհրաժեշտություն է առաջանում նախ ուսումնասիրել Ընկերակցության հարկային օրենսդրության առանձնահատկությունները և այն գործիքները, որոնք օգտագործվում են այս դաշտի կարգավորման համար:

Հարկային ոլորտում գերխնդիրը հարկերից խուսափելու դեմ պայքարն է: Հայաստանի Հանրապետությունում առավել քան նկատելի է վերջինս, իսկ օրենսդրության մի քանի բացեր թույլ են տալիս շատ հեշտությամբ խուսափել հարկերից, մասնավորապես՝ օֆշորային ընկերությունների միջոցով: Եվրոպական միությունը (այսուհետ՝ ԵՄ) բավականին լուրջ և արդյունավետ քայլեր արդեն իսկ իրականացրել է օֆշորների դեմ պայքարում, հետևաբար օրենսդրությունների մոտարկման ժամանակ անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել, թե կոնկրետ ինչ միջոցներ է օգտագործում ԵՄ-ն օֆշորային ընկերություններին հարկային դաշտ մտցնելու համար:

Ներկայում օֆշորային տարածքները մեծ թիվ են կազմում, իսկ այդ տարածքների օրենսդրական դաշտը բարենպաստ հող է ստեղծում օտարերկրյա ներդրողների, ձեռնարկատերերի համար: Մասնավորապես՝ այս տարածքների օրենսդրական դաշտը հնարավորություն է տալիս

չվճարել հարկեր և ապահովել գաղտնիություն: Այժմ գրեթե բոլոր պետությունները պայքարում են այս տարածքների դեմ և ընդունում են հակաօֆշորային օրենսդրություն:

Եվրոպական միությունը այս տարածքների նկատմամբ ունի առանձնակի վերաբերմունք: Բացի այն, որ ԵՄ անդամ պետությունները պայքարում են օֆշորների դեմ առանձին-առանձին, Եվրոպական միությունը նույնպես մշակել է որոշակի ռազմավարություն. կնքել է նրանց հետ առանձին համաձայնագրեր, որոնց միջոցով էլ փորձում է կանխել բոլոր տեսակի չարաշահումները և ԵՄ իրավունքի խախտումները, ինչպես նաև ճնշում է գործադրում անդամ պետությունների վրա, որպեսզի վերջիններս փոխեն իրենց հարկային օրենսդրությունները:

Հատկապես հատկանշական է այն փաստը, որ հենց Եվրոպական տարածքում գոյություն ունեն մի շարք օֆշորային տարածքներ, մասնավորապես՝ Անդորրան, Լիխտենյնշտեյնը, Մոնակոն և Սան Մարինոն:

Ժամանակակից աշխարհում բիզնեսն աստիճանաբար ձեռք է բերում ինտերնացիոնալ բնույթ: Տրանսնացիոնալ կորպորացիաները վաղուց արդեն գոյություն ունեն, սակայն այսօր գլոբալիզացիայի ժամանակաշրջանում միջազգային ոլորտ է դուրս գալիս միջին, երբեմն նաև փոքր բիզնեսը:

Լիովին հասկանալի է ձեռնարկատի-

ՈԳՊՏՏՈՍՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 - 9 (121 - 122)
ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Միջազգային առևտրային իրավունք

րոջ ցանկությունը նվազեցնել իր արտադրանքի հետ կապված ծախսերը: Այդ իսկ պատճառով, օրինակ, կենցաղային էլեկտրատեխնիկայի արտադրությունը զարգացած երկրներից գնալով ավելի է տեղափոխվում Չինաստան և Մալայզիա, որտեղ աշխատուժն էժան է: Եվ որոշ առումներով՝ բարենպաստ, ցածր հարկային դաշտը ձեռնարկատիրոջ համար այնպիսի օգտակար ռեսուրս է, ինչպիսին է էժան աշխատուժը կամ այդպիսի ռեսուրսը դառնում է այն ուժը, որը ձգում է բիզնեսը աշխարհի բոլոր ծայրերից: Սա վերաբերում է հատկապես կոմերցիայի այնպիսի ոլորտներին, ինչպիսիք են, օրինակ, միջազգային առևտուրը կամ ֆինանսները:

Միջազգային բիզնեսն իր աշխատանքային նախագիծը գծելիս պարտադիր հաշվի է առնում հարկային դաշտի առավելությունները այն երկրի, որտեղ ինքը պատրաստվում է գործունեություն իրականացնել: Ավելին՝ մեծամասամբ որոշող դեր ունի հենց հարկային դաշտը, թե որ երկրում պետք է ծավալի իր գործունեությունը կազմակերպության այս կամ այն մասնաճյուղը: Շատ են դեպքերը մաս, երբ կորպորացիան վերափոխում է իր ամբողջ կառուցվածքը՝ ելնելով հենց հարկային նկատառումներից:

Ինչպես արդեն հասկացանք, հարկերից խուսափելու կամ ցածր տոկոսադրույքով հարկվելու ամենաարդյունավետ միջոցը օֆշորային ընկերություններն են: Վերջիններս այն ընկերություններն են, որոնք գրանցված են օֆշորային տարածքներում:

Օֆշորային գոտին իրենից ներկայացնում է անկախ պետություն: Օֆշորը անգլերեն offshore բառից է, որը նշանակում է «ափից դուրս», «սահմանից դուրս»:

Ընդհանուր առմամբ օֆշորային երկրները կարելի է բաժանել երկու խմբի՝

- երկրներ, որոնք հարկում են օֆշորային ընկերությունները նվազ հարկերով,
- երկրներ, որոնք օֆշորային ընկերություններին ամբողջությամբ ազատում են

հարկերից:

Ցանկացած օֆշորային տարածքում գործում է գաղտնիության սկզբունքը: Սա նշանակում է, որ եթե իրավաբանական անձը գրանցված է օֆշորային տարածքում, ապա ոչ ոք չի կարող պարզել այդ իրավաբանական անձի բաժնետերերի, շահույթ ստացողների անձը: Գոյություն ունեն մաս բանկային հաշիվներ, որոնք մույնպես գաղտնի են պահում հաշվեհամարի սեփականատերերի անձը, իսկ սա բարենպաստ հող է փողերի լվացման համար:

Այսպիսով, միջազգային բիզնեսում օֆշորային կազմակերպություններն օգտագործվում են տարբեր նպատակների համար: Ավելի հաճախ նրանց միջոցով են տեղի ունենում արտահանման և ներմուծման գործարքները: Կարգավորելով պայմանագրային գինը՝ կազմակերպության սեփականատերը դրանով հանդերձ կարգավորում է մուծվող հարկերի և տուրքերի գումարը: Այս մեթոդն անվանվում է տրանսֆերային գնի ստեղծում՝ transfer pricing:

Օֆշորային ընկերությունները կարող են օգտագործվել նաև որպես հողինգ: Այսպես, Ռուսաստանի համար հողինգ հիմնելու ամենանպատակահարմար օրենսդրությունը Կիպրոսին է, քանի որ նախ՝ գոյություն ունի շահավետ հարկային համաձայնագիր նրանց միջև, որը ենթադրում է ցածր հարկեր Ռուսաստանի դիվիդենդների համար, և երկրորդ՝ ցածր հարկերի առկայությունը հենց Կիպրոսում:

Հաճախ օֆշորային ընկերություններն օգտագործվում են հեղինակային իրավունքների, առևտրային ապրանքանիշերի, կրկնօրինակների և այլ մտավոր սեփականության տնօրինման համար: Դրա հետ միասին լիցենզիոն վճարները (royalty), որոնք գալիս են տրանսմիցիոնալ կազմակերպության հիմնական գործունեության ծավալման երկրից, կուտակվում են օֆշորային գոտում առանց հարկման ռեժիմի:

Միջազգային առևտրային իրավունք

Օֆշորային ընկերությունները կարող են օգտագործվել նաև ֆինանսական նպատակներով՝ տալով վարկեր և ետ ստանալով դրանք տոկոսների հետ միասին: Տոկոսները կուտակվում են առանց հարկման ռեժիմի նույնպես:

Քանի որ օֆշորային գոտիները հիմնականում չունեն կրկնակի հարկման խուսափման մասին համաձայնագրեր, լիցենզիոն վճարների և տոկոսների վճարման համար որպես միջանկյալ տարր օգտագործվում են ոչ օֆշորային կազմակերպություններ այնպիսի երկրներից, որոնք ունեն մասն համաձայնագրեր (օրինակ՝ Նիդեռլանդները):

Միջազգային շուկաներում միջոցների ներգրավման և ներդրումների համար օգտագործվում են օֆշորային ներդրումային ֆոնդերը (օրինակ՝ Բրիտանիայի Վիրջինյան կղզիներում): Միջազգային խոշոր բանկային կառույցները ստեղծում են դուստր օֆշորային բանկեր և արդյունքում իրենց բիզնեսի մի մասը վարում են առանց հարկման ռեժիմի:

Անկասկած, հարկման երկրների իշխանությունները դեմ են իրենց ռեզիդենտների օֆշորային գործունեությանը, որն ուղղված է հարկերի իջեցմանը: Մակայն նրանց հնարավորությունները բավականին սահմանափակ են, քանի որ այդպիսի գործունեությունն իրականացվում է իրենց իրավասության շրջանակներից դուրս: Այնուամենայնիվ որոշ «հակա-օֆշորային» միջոցներ հնարավոր են, և դրանք լայնորեն կիրառվում են:

Հիմնական միջոցը օֆշորների դեմ պայքարելու կասկածելի երկրների, այսպես կոչված, «սև ցուցակ» կազմելն է: Այդպիսի երկրների կազմակերպությունները ենթարկվում են խտրական մոտեցման, իսկ նրանց հետ գործ ունեցող ռեզիդենտները՝ սանկցիայի: Այդպիսի ցուցակներ կազմում են ինչպես ազգային կառավարությունները, այնպես էլ միջազգային կազմակերպությունները:

Բացի դրանից, ազգային հարկային օրենսդրության մեջ ընդունվում են իրա-

վական ակտեր, որոնք խոչընդոտում են հարկերի իջեցման որոշակի միջոցների օգտագործմանը: Այսպես, transfer pricing-ի դեմ պայքարում իշխանությունները կարող են սահմանել սպրանքի մաքսային արժեքը ոչ թե դրա պայմանագրային արժեքով, այլ շուկայական արժեքով:

Այսպիսով, օֆշորների դեմ պայքարի ամենառեալ տարբերակներն են օրենսդրության վերափոխումն այնպես, որ ռեզիդենտի կողմից կարգավորվող օֆշորի եկամուտը հարկադրաբար ընդգրկվի տվյալ ռեզիդենտի հարկման ենթակա եկամուտների շարքը, և օֆշորային գոտիների հետ կնքվող հարկային տեղեկատվության փոխանակման մասին համաձայնագրերը, որպեսզի ստանան իրենց ռեզիդենտների կողմից կառավարվող օֆշորի մասին տեղեկություններ:

Բացի այս երկուսից, օգտագործվում է նաև երրորդ միջոցը. ճնշում է գործադրվում օֆշորային գոտիների վրա, որպեսզի նրանք փոխեն իրենց օրենսդրությունը մեծամասամբ բանկային համակարգի և կորպորատիվ կառույցների թափանցիկության առումով: Օֆշորային գոտիները ստիպված են լինում զիջումների գնալ, քանի որ միջազգային կազմակերպությունները սպառնում են նրանց մտցնել «սև ցուցակ» ոչ մաքուր հարկային մրցակցություն վարելու և փողերի լվացմամբ զբաղվելու պատճառաբանությամբ:

Վերը նշված բոլոր միջոցներն օգտագործվում են ԵՄ-ի կողմից բավականին արդյունավետ, որոնց համադրությունն արտացոլում է ԵՄ հակաօֆշորային քաղաքականությունը:

ԵՄ հարաբերությունները միկրոպետությունների (օֆշորային տարածքների) հետ

ԵՄ և եվրոպական միկրոպետությունների (Անդորրա, Լիխտենշտեյն, Մոնակո և Սան Մարինո) միջև հարաբերությունների կառավարման կառուցվածքի ուսումնասիրության ժամանակ պարզ է դառ-

Միջազգային առևտրային իրավունք

նում, որ ԵՄ ռազմավարությունն այս փոքր ոչ անդամ պետությունների նկատմամբ հիմնված չէ միայն այն հանգամանքի վրա, որ նրանց տարածքը ծավալային առումով փոքր է, այլ այն հանգամանքի վրա, որ նրանք օֆշորային տարածքներ են: Չնայած՝ անկասկած ծավալը հաշվի է առնվել համաձայնագրերի մեծամասնության կնքման ժամանակ (օրինակ՝ ԵՄ-ի (այդ ժամանակ ԵՏՄ-ի) և Անդորրայի Թագավորության միջև կնքված մաքսային միության հիմնադրման համաձայնագրի Պրեամբուլայում ձևակերպված է «(o) հաշվի առնելով աշխարհագրական... հանգամանքները, Անդորրայի բացառիկ, անսովոր կարգավիճակը արդարացնում է հատուկ միջոցառումները»):¹ Իր տեսակի մեջ բացառիկ պատմական ենթատեքստը ենթադրվում է, որ պետք է լինի գլխավորը միության և միկրոպետությունների միջև երկկողմանի հարաբերությունների ձևավորման ժամանակ: Իրականում, այս պետությունների պատմությունը մեծ նշանակություն է ունեցել նրանց անկախության և ինքնապաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացման համար: Միջազգային ասպարեզում ավելի մեծ դեր խաղացող պետություններով շրջապատված լինելով՝ այս փոքր պետությունները հաճախ հասկացել են, որ իրենք են իրենց խոշոր հարևանների տարածքային ամբիջիաները (ամենավառ օրինակը Անդորրան է, որը նվաճել է իր անկախությունը միայն վերջերս)²:

Ինչպես արդեն նշեցինք, այս հողվածում նշված միկրոպետություններն ընդգրկվել են ոչ միայն այն պատճառով, որ ունեն փոքր տարածք և բնակչություն (ամենախիտը բնակեցված է Անդորրան՝ 81 հազար բնակիչ 2006թ-ի տվյալներով)³, այլ նաև նրանք ունեն առանձնահատուկ իրավական և տնտեսական կառուցվածք, որոնց շնորհիվ նրանք կարողացել են հասնել նման ձեռքբերումների՝ լինելով շատ փոքր⁴: Կարևոր է նշել, որ Եվրոպա-

յում կան նաև այլ տարածքներ (օրինակ՝ Ջերսի, Ջիբրալթար կամ Ֆարոյի կղզիներ), որոնք ունեն միկրոպետություններին բնորոշ հատկանիշներ, սակայն մինչ այսօր նրանք ունեն միայն սահմանափակ ինքնիշխանություն:

«Կարևորը լինել ոչ կարևոր»⁵ թույլ է տալիս այս փոքր պետություններին զարգացնել բացարձակապես ճկուն ֆինանսական և կոմերցիոն կարգավորման բիզնես կլիմա և դրա միջոցով ներգրավել օտարերկրյա կապիտալի մեծ քանակ: Գլխավոր արտադրանքը, որը նրանք միշտ ցանկացել են, նախաձեռնորեն փորձել են ձեռք բերել և հետո ամուր պահպանել, իրենց ինքնիշխանությունն է⁶: Այս ջանքերը, չնայած նրանց նկատմամբ հաճախակի արտաքին ճնշումներին փոփոխել իրենց «tax haven»⁷ կարգավիճակը, թույլ տվեցին նրանց հաղթահարել իրենց տնտեսության, սոցիալական և աշխարհագրական գործոնների թերությունները, բացթողումները, մարդկային և նյութական ռեսուրսների անբավարարությունը և որպես արդյունք՝ նրանք ստացան անկայուն տնտեսական վիճակից խուսափելու հնարավորություն⁸:

Եվրոպական միկրոպետությունների հաջողության մասին խոսելիս պետք է շեշտել, որ նրանք կարողացան գտնել իրենց թույլ կողմերն ու թերությունները և փոխել դրանք առավելությունների՝ խաղարկելով դրանք միջազգային դաշտում: Ավելին, նրանց բոլորի հատուկ հարաբերություններն իրենց անմիջական հարևանների հետ հաճախ հանդիսանում են գործիք քաղաքական ազդեցության ժամանակ և դրա միջոցով ձեռք են բերում հատուկ կարգավիճակ մնացած ոչ անդամ պետությունների շարքում:

Այժմ ուսումնասիրենք ԵՄ և միկրոպետությունների միջև եղած հարաբերություններն ավելի մանրամասն:

Անդորրա: Անդորրայի Թագավորության⁹ տնտեսությունը հիմնված է արտա-

Միջազգային առևտրային իրավունք

հանման վրա և ամենակարևորը՝ Անդորրայում ընդհանրապես **չկան ուղղակի հարկեր**: Անդորրայում ծավալվող ձեռնարկատիրական (բիզնեսային) գործունությունը տարեկան հաստատագրված վճարների առարկա է, իսկ գումարը կախված է ձեռնարկատիրական գործունության տեսակից: Վճարները, սակայն, սիմվոլիկ են, օրինակ՝ տարեկան հարկը օֆշորային կազմակերպության պարագայում 735 եվրո է¹⁰:

Միության տեսանկյունից Անդորրան միշտ համարվել է երրորդ պետություն: Սա դուրս է մնում ԵՄ Պայմանագրի 229/4/ հոդվածից (նախկին 227 հոդված)¹¹, որի համաձայն. «Այս (ԵՄ) Պայմանագրի դրույթները տարածվում են Եվրոպական տարածքների վրա, որոնց արտաքին կապերի համար պատասխանատու է անդամ պետությունը»¹²:

Պրակտիկորեն սա նշանակում է, որ երկրի այն ոլորտներում, որտեղ չկան երկկողմ համաձայնագրեր, եվրոպական չորս ազատությունների (acquis communautaire) ընդհանուր առմամբ կիրառելի չեն Անդորրայի նկատմամբ¹³: Առաջին համաձայնագիրը ԵՄ (այդ ժամանակ ԵՏՄ) և Անդորրայի միջև կնքվել է 1990թ., որով հիմնվել է մաքսային միություն երկու կողմերի միջև¹⁴: Մաքսային ռեժիմը վերաբերում էր միայն արտադրական ապրանքների առևտրին¹⁵: Սակայն Անդորրայի գյուղատնտեսական արտադրանքը կարող էր արտահանվել ազատ, առանց միություններում ծեղու համար սահմանված վճարների (բայց ոչ հակառակը)¹⁶:

Համաձայնագրի ասիմետրիան հանդիսացավ բուռն քննադատության առարկա¹⁷. սա թերևս կարող է վիճարկվել, քանի որ այս դրույթները համաձայնագրի Պրեամբուլայում ամրագրված սկզբունքների արտացոլումն են, որոնք սահմանում են, որ Անդորրայի հատուկ կարգավիճակը (աշխարհագրական, պատմական, սոցիալական, տնտեսական առումներով)

արդարացնում է «հատուկ միջոցառումները»:

Մաքսային դաշտը համագործակցության միակ ոլորտը չէ միության և Անդորրայի միջև: 2004թ. համաձայնագիրը դուրս է բերում հետևյալ հնարավոր համագործակցության ոլորտները. շրջակա միջավայր, հաղորդակցություն, տեղեկատվություն և մշակույթ՝ կրթություն, վերապատրաստում, երիտասարդական, առողջապահական, սոցիալական ոլորտներ, տրանսպորտ, ռեգիոնալ քաղաքականություն¹⁸: Չնայած համաձայնագրի ձևակերպումը կարող է թվալ անորոշ՝ այս բնորոշումը հիմնավորվում է համաձայնագրի Պրեամբուլայում ամրագրված դրույթով. «Համագործակցություն բոլոր այն ոլորտներում, որտեղ կա ընդհանուր շահ...»¹⁹: Քանի որ համաձայնագիրն ուժի մեջ է մտել միայն վերջերս, դրա արդյունավետությունը մնում է ակնկալել:

Ուղղակի հարկերի բացակայությունն Անդորրայում հնարավորություն է տալիս անհատներին ակտիվորեն հիմնադրվել կամ հիմնադրել ընկերություններ երկրում և դրա միջոցով փորձել խուսափել ձեռնարկատիրական, անձնական շահութահարկերից և այլ տեսակի ուղղակի հարկերից: Որպես ուղղակի արդյունք Անդորրան Տնտեսական համագործակցության և զարգացման Կազմակերպության (OECD) օֆշորների ցուցակի մեջ է²⁰: Հաշվի առնելով վերջինս՝ Եվրոպական միությունը կնքել է համաձայնագիր Անդորրայի Թագավորության հետ շահութահարկի գանձման մասին²¹, որը հիմնականում սահմանում է Անդորրայի հարկային մարմինների և այլ անդամ պետությունների հարկային մարմինների միջև տեղեկատվության փոխանակման կարգը, որի քաղաքացին ստանում է շահույթ անդորրական աղբյուրներից:

Այնուամենայնիվ, համաձայնագրի թերությունն այն է, որ տեղեկատվության փոխանակման ընթացակարգից կարելի է հեշտությամբ խուսափել՝ գոհաբերելով

Միջազգային առևտրային իրավունք

ստացված շահույթի որոշ տոկոս՝ վճարելով պահվող հարկը²²: Այսպիսով, հարկային արմատական խնդիրը լուծված չէ, իսկ անոնիմի (գաղտնիության) արժեքն օրեցօր աճում է էականորեն:

Անդորրայի ֆիսկալ համակարգում կա ևս մեկ առանձնահատկություն: Չնայած չկա ոչ մի համաձայնագիր Անդորրայի Թագավորության և ԵՄ-ի միջև՝ Անդորրայում օգտագործվում է եվրոն որպես պաշտոնական դրամ: Պատճառն այն է, որ մինչև եվրոյի օգտագործումն Անդորրայում օգտագործվում էր ֆրանսիական ֆրանկը և իսպանական պեսետան որպես պաշտոնական դրամ: Փոխվելով դրամները Ֆրանսիայում և Իսպանիայում՝ Անդորրան սկսեց օգտագործել եվրոն որպես իր de facto օրինական դրամական միավոր:

Սան Մարինո: Միջազգային հարաբերություններում այն երկրներում, որտեղ Սան Մարինոն²³ չունի դեսպանատուն կամ հյուպատոսարան, *Սան Մարինեսեյի* բնակչության շահերը ներկայացնում է Իտալիան²⁴: Իտալիայի և Սան Մարինոյի միջև կնքված 1939թ. Գործընկերության մասին պայմանագրի (համաձայնագրի) ուժով Սան Մարինոն դարձավ միության մաքսային տարածքի մաս՝ չնայած միության և Սան Մարինոյի միջև այս հարցով բանակցությունները սկսել են միայն 1991թ-ից²⁵: Անցնելով երկար վավերացման ընթացք՝ համաձայնագիրն ուժի մեջ մտավ 2002թ-ի մայիսի 1-ին: Ի տարբերություն Անդորրայի հետ կնքված համաձայնագրի՝ այս համաձայնագիրը ներառում է մաքսային միության մեջ և՛ գյուղատնտեսական, և՛ արտադրական ապրանքները²⁶: Ավելին, համաձայնագիրն առաջարկում է ընդունել *acquis* որոշ ոլորտներ, քանակական սահմանափակումները, աշխատողների նկատմամբ հավասար վերաբերմունքը՝ հարգելով աշխատանքը և սոցիալ անվտանգությունը: Այս առումով պետք է հասկանալ, որ աշխատողների նկատմամբ հավասար վերաբերմունքը չի

ներառում ազատ տեղաշարժման սկզբունքը²⁷:

Անդորրայի և միության միջև կնքված համագործակցության պայմանագրի մասն Սան Մարինոյի և ԵՄ-ի միջև կնքված մաքսային համաձայնագիրը նույնպես պարունակում է դրույթներ, որոնք թույլ են տալիս ընդարձակել դրա սահմանները փոխադարձ համաձայնությամբ՝ դրա միջոցով հիմք դնելով հետագա համագործակցության համար²⁸:

Սան Մարինոն նույնպես ունի ԵՄ-ի հետ կնքած գրեթե նույնատիպ բովանդակությամբ Շահութահարկի մասին համաձայնագիր²⁹, ինչ Անդորրայի հետ: ԵՄ քաղաքականությունն ուղղված է նրան, որ եթե իրավաբանական անձը Սան Մարինոյում արտադրում է որոշակի տեսակի ապրանք՝ չվճարելով որևէ հարկ, ապա եթե նա իր արտադրանքը մտցնում է ԵՄ տարածք, պարտավորվում է վճարել այն նույն հարկերը, ինչ ԵՄ քաղաքացին: Այս պարագայում այդ արտադրողը չի կարող խուսափել հարկերից՝ պատճառաբանելով, որ ինքն արդեն իսկ վճարել է հարկ (կամ հաստատված վճարներ) արտադրության երկրում:

Սան Մարինոն OECD-ի օֆշորային ցուցակի մեջ չէ: Այնուամենայնիվ, միջազգային արժույթային ֆոնդի զեկույցում Սան Մարինոն ներկայացված է որպես օֆշոր իր իրավական համակարգով³⁰:

Պետք է նշել նաև, որ Սան Մարինոն օգտագործում է եվրոն որպես պաշտոնական դրամ ԵՄ-ի արժույթային համաձայնագրի ուժով³¹:

Բացի այն, որ Եվրոպական միությունը կնքել է առանձին համաձայնագրեր օֆշորային տարածքների հետ և փորձում է մասն կերպ հսկողության տակ պահել օֆշորային տարածքներից մուտք եղած եկամուտների և ապրանքների հոսքը, կարևոր է ընդգծել նաև այն հանգամանքը, որ անդամ պետությունները նույնպես պայքարում են օֆշորների դեմ, և յուրաքանչյուր անդամ պետություն ինքնուրույն մշակում

Միջազգային առևտրային իրավունք

է իր հակաօֆշորային քաղաքականությունը:

Որպես օրինակ կարող է ծառայել Իռլանդիան: 1998 թվականին **ԵՄ նախաձեռնությամբ** Իռլանդիայի կառավարությունն առաջարկեց հարկային օրենսդրության փոփոխությունների մի ամբողջ փաթեթ, որն ուժի մեջ մտավ 1999թ-ին: Արդյունքում վերացվեց հարկ չվճարող ոչ ռեզիդենտ իռլանդական կազմակերպությունների ինստիտուտը: Կատարված փոփոխությունների համաձայն՝ սկսած 1999թ-ից բոլոր կազմակերպությունները հանդես էին գալու որպես ռեզիդենտ անկախ կառավարման կամ ղեկավարման վայրից և վճարելու էին կորպորատիվ հարկ ստանդարտ դրույթաչափերով:

Մինչև 1998թ-ը հարկի ստանդարտ դրույթաչափը կազմում էր 32%, սակայն ԵՄ-ի հետ համաձայնության գալուց հետո դրույթաչափը պետք է նվազեր և մինչև 2003թ-ը հասներ 12,5%: Այս դրույթաչափը պարտադիր և կիրառելի է բոլոր իռլանդական կազմակերպությունների նկատմամբ և ամենացածրն է ԵՄ տարածքում³²:

Իտալիան պաշտոնապես հրապարակել է այն պետությունների անվանացանկը, որոնց հետ արգելվում է կնքել «Կրկնակի հարկման և խուսափման» մասին պայմանագրեր, կատարել որոշակի ֆինանսական գործարքներ: Այս անվանացանկն ընդունված է անվանել «Black list»: Իտալիայի «Black list»-ում ընդգրկված են հետևյալ պետությունները՝ Ալբերնյ, Անգոլա, Անդորրա, Արուբա, Բարբադոս, Բահամա, Բելիս, Բերմուդներ, Բրունեյ, Կիպրոս, Ֆիլիպիններ, Ջիբրալթար, Գրենադա, Գվատեմալա, Հոնկոնգ, Բրիտանիայի Վիրջինյան կղզիներ, Կայմաններ, Լիբանոն, Լիբերիա, Լիխտենշտեյն, Օման և այլն (շուրջ 52 անուն): Ֆրանսիան նույնպես ունի իր «Black list»-ը:

Համեմատության կարգով ներկայացնենք Հայաստանի Հանրապետության դիրքորոշումը: Չնայած Հայաստանի Հանրապետությունում հակաօֆշորային քաղաքականությունը դեռ շատ թույլ է,

սակայն միջոցներ ձեռնարկվում են, մասնավորապես՝ վերջերս փոփոխություններ են տեղի ունեցել «Շահութահարկի մասին» ՀՀ օրենքում: Ավելին, մենք նույնպես ունենք մեր «Black list»-ը: Այսպես, **համաձայն «Բանկերի և քանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 18-րդ հոդվածի 5-րդ կետի**. «Օֆշորային տարածքներում մշտական բնակության վայր ունեցող կամ գործունեություն ծավալող ֆիզիկական անձինք, ինչպես նաև այդ տարածքներում ստեղծված կամ գրանցված իրավաբանական, իրավաբանական անձի կարգավիճակ չունեցող անձինք կամ սույն կետով սահմանված անձանց հետ փոխկապակցված անձինք մեկ կամ մի քանի գործարքների հետևանքով բանկի կանոնադրական հիմնադրամում մասնակցություն (անկախ մասնակցության չափից) կարող են ձեռք բերել բացառապես սույն հոդվածով սահմանված կարգով՝ Կենտրոնական բանկի նախնական համաձայնությամբ: Օֆշորային տարածքների ցանկը սահմանում է Կենտրոնական բանկի խորհուրդը:

Սույն կետով սահմանված անձանց կամ նրանց հետ փոխկապակցված անձանց մասնակցությամբ ստեղծված իրավաբանական անձինք բանկի կանոնադրական հիմնադրամում մասնակցություն (անկախ դրա չափից) կարող են ձեռք բերել բացառապես սույն հոդվածով սահմանված կարգով՝ Կենտրոնական բանկի նախնական համաձայնությամբ:

Չնայած ներկայումս օֆշորային սահմանափակումները վերաբերում են միայն քանկային գործունեության ոլորտին՝ միևնույն է, Հայաստանի Հանրապետությունը նույնպես ունի Կենտրոնական բանկի կողմից սահմանված «Black list» (շուրջ 90 անուն), որն արդեն իսկ ողջունելի քայլ է:

2007թ-ի հոկտեմբերի 10-ին լրացում կատարվեց «Շահութահարկի մասին» ՀՀ օրենքի 57-րդ հոդվածում: Համաձայն այս հոդվածի 1-ին կետի. «1. Հայաստանի

Միջազգային առևտրային իրավունք

Հանրապետությունում ոչ ռեզիդենտի կողմից հայաստանյան աղբյուրներից ստացվող եկամուտների հարկումը կատարում է հարկային գործակալը՝ եկամտի վճարման աղբյուրի մոտ: Հայաստանյան աղբյուրներից ոչ ռեզիդենտի ստացած եկամտից վճարման աղբյուրի մոտ սույն օրենքի 64-րդ հոդվածում սահմանված կարգով հարկային գործակալները շահութահարկը պահում (գանձում) են հետևյալ չափերով՝

Եկամտի տեսակը

Շահութահարկի չափը

տոկոսներով ապահովագրական հատուցումներ,

վերաապահովագրական վճարներ և

փոխադրման (ֆրախտի) դիմաց ստացված եկամուտներ

5

շահաբաժիններ, տոկոսներ, ռոյալթիներ, գույքը վարձակալության տարուց ստացած եկամուտ, գույքի արժեքի հավելած և այլ պասիվ եկամուտներ (բացի փոխադրման (ֆրախտի) դիմաց ստացված եկամուտներից), ինչպես նաև այլ հայաստանյան աղբյուրներից ստացված եկամուտներ

10

Սույն կետի առաջին մասով սահմանված դրույքաչափով հայաստանյան աղբյուրներից ոչ ռեզիդենտի ստացած շահաբաժինները հարկվում են զրո դրույքաչափով, եթե միաժամանակ առկա են հետևյալ բոլոր պայմանները՝

ա) շահաբաժիններն ստացող ոչ ռեզիդենտն այդ եկամուտների մասով ենթակա չէ շահութահարկով հարկման այն երկրում, որի ռեզիդենտն է հանդիսանում.

բ) մասնակցությունը (բաժնետոմսը, բաժնեմասը, փայտբաժինը), որի դիմաց ստացվում են շահաբաժինները, ոչ ռեզիդենտին է պատկանել ոչ պակաս, քան երկու օրացուցային տարվա ընթացքում.

գ) շահաբաժիններ բաշխող ռեզիդենտի կանոնադրական կապիտալում շահաբաժիններ ստացող ոչ ռեզիդենտի մասնակցությունը շահաբաժինների բաշխմանն անմիջապես նախորդող երկու օրացուցային տարիների ընթացքում կազմել է ոչ պակաս, քան կանոնադրական կապիտալի 25 տոկոսը.

դ) շահաբաժիններ ստացող ոչ ռեզիդենտը հանդիսանում է դրանց փաստացի սեփականատերը.

ե) շահաբաժինները բաշխող կազմակերպությանն է ներկայացվում Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանած կարգով համապատասխան տարածքային հարկային մարմնի տեղեկանքն այն մասին, որ այդ եկամուտներն ստացող ոչ ռեզիդենտը բավարարում է սույն մասի «ա» և «դ» ենթակետերով սահմանված պայմանները:

Սույն կետի երկրորդ մասի դրույքները չեն տարածվում շահաբաժինների հարկման արտոնյալ ռեժիմներ ունեցող պետությունների կամ դրանց մասը կազմող տարածքների (սույն օրենքի իմաստով՝ օֆշորային տարածքներ) ռեզիդենտների շահաբաժինների վրա: Օֆշորային տարածքների ցանկը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը:

Ոչ ռեզիդենտի՝ Համահայկական բանկից ստացված շահաբաժինները հարկվում են զրո տոկոս դրույքաչափով՝ անկախ սույն կետի երկրորդ մասի «ա»-«ե» ենթակետերով սահմանված պայմանների առկայությունից»:

Այսինքն, ներկայում եթե ընկերությունը շահութահարկ չի վճարում իր գրանցման վայրի երկրում, և եթե նա օֆշորային տարածքի ռեզիդենտ չէ, ապա շահութահարկ չի վճարի

Միջազգային առևտրային իրավունք

նաև Հայաստանի Հանրապետությունում, սակայն եթե այն գրանցված է օֆշորային տարածքում, ապա վճարում է հարկ 57-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված տոկոսադրույքներով: Նախկինում հոդվածում ընդգծված պարբերության բացակայության պատճառով օֆշորային ընկերությունները նույնպես հարկ չէին վճարում, հետևաբար Հայաստանի Հանրապետությունը համարվում էր այս առումով բավականին բարենպաստ հարկային դաշտ ունեցող պետություն:

Իհարկե, «Շահութահարկի մասին» ՀՀ օրենքում նման փոփոխությունը բավականին լուրջ բայլ էր, սակայն չպետք է մոռանալ, որ բացի այս օրենքից Հայաստանի Հանրապետությունում գործում է նաև «Եկամտահարկի մասին» ՀՀ օրենքը, որն ունի նույն բացը:

Եվ միայն Հայաստանը չէ, որ փորձում է մոտարկել իր օրենսդրությունը եվրոպական չափանիշներին և պայքար մղել օֆշորների դեմ: Նույնիսկ օֆշորային տարածք հանդիսացող Կիպրոսը պատրաստվում էր փոփոխություններ կատարել իր հարկային օրենսդրության մեջ: Մասնավորապես՝ 28.08.2000թ. Կիպրոսի Հանրապետության ֆինանսների նախարար Տակիս Կլերիդիսը հայտարարել է, որ իր պետությունը պատրաստվում է վերացնել հարկային բարենպաստ պայմաններն օֆշորային կազմակերպությունների համար, քանի որ իրենք լավ գիտեն, թե ինչպես ծայրահեղ բացասաբար է վերաբերվում «հարկային դրախտին» Եվրոպական միությունը: Նշենք, որ Կիպրոսում օֆշորային ընկերություններից ստացված եկամուտը տարեկան կազմում էր 237 միլիոն դոլար³³: Միայն այս հանգամանքն է պատճառը, որ Կիպրոսը չի ընդգրկվել Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության կողմից ներկայացվող օֆշորների ցուցակում³⁴: Ավելին, Լիխտենշտեյնը հայտարարել էր, որ մտադիր է փոփոխություն մտցնել օֆշորային ընկերությունների գրանցման կար-

գի մեջ: Այժմ և՛ Կիպրոսը, և՛ Լիխտենշտեյնը հանդիսանում են ԵՄ անդամ պետություններ:

Այսպիսով, նկատելի է, որ և՛ ԵՄ, և՛ անդամ պետությունները նկատելիորեն վարում են հակաօֆշորային քաղաքականություն և օֆշորային տարածքների թվաքանակի հետզհետե նվազումը դրա վառ ապացույցն է: Օֆշորային տարածքները փողերի լվացման գործիք են, նարկոթրաֆիկինգի զարգացման աղբյուր, իսկ վերջիններս ուղղակի անհամատեղելի են ԵՄ արժեքային համակարգի հետ:

ԵՄ հարկային համակարգի առանձնահատկություններն արդյունավետ օգտագործվում են հակաօֆշորային քաղաքականության մեջ: Վերջինում իր ուրույն տեղն ունեն, ինչպես արդեն նշեցինք, երրորդ պետությունների հետ կնքված համաձայնագրերը և անդամ պետությունների ազգային օրենսդրությունների մեջ կատարված փոփոխությունները, որոնք հանդիսանում են գործիք օֆշորների դեմ պայքարում:

Կատարված վերլուծությունները թույլ են տալիս փաստել, որ ԵՄ հակաօֆշորային քաղաքականությունը գործում է արդյունավետ: Այդ մասին է վկայում այն, որ նախկինում օֆշորային տարածքներ հանդիսացող մի քանի պետություններ (օրինակ՝ Կիպրոսը) փոփոխել են իրենց հարկային օրենսդրությունները, որի արդյունքում նրանք այլևս որպես այդպիսիք չեն համարվում:

Հարկ է նկատել, որ հակաօֆշորային քաղաքականությունն առավել արդյունավետ կգործի, եթե ԵՄ որոշակի արգելքներ սահմանի այն իրավաբանական անձանց համար, որոնք օգտվում են օֆշորային տարածքների կողմից օժտված գաղտնիությունից:

Չնայած նույնիսկ այս վերջին առաջարկությանը՝ հետևելով ԵՄ քաղաքականությանը՝ Հայաստանի Հանրապետությունը նույնպես կարող է արդյունավետ պայքար մղել օֆշորների դեմ՝ կանխելով հանցավոր ճանապարհով ձեռք

Միջազգային առևտրային իրավունք

բերված փողերի լվացումը և մի շարք այլ հանցագործություններ:

1. Agreement between the European Economic Community and the Principality of Andorra /1990/ OJ L374/14.
2. **Duursma J.** Fragmentation and the Internatioanal Relations of Micro-States. Self-Determination and Statehood (Cambridge University Press, 1996), at 317-320 and 335-338.
3. Նույն տեղում:
4. **Daniel Dozsa** EU Relations with European Micro-States. Happily Ever After? European Law Journal, Issue 1, January 2008.
5. **Armstrong H. W. and Read R.** "Small States, Islands and Small States that are also Islands", 2003.
6. **Cooley A.** 'Thinking Rationally about Hierarchy and Global Governance', 2003, 10(4) Review of internatioanal Political Economy 679.
7. **Mamulyan A., Kashkin S.** English-Russian comprehensive Law Dictionary. M., 2006, p. 724, «tax haven – հարկային օթևան, ֆիսկալային օսագիս, «հարկային դրախտ» (երկիր, որտեղ տեղափոխում են կապիտալը քիչ հարկեր վճարելու նպատակով), օֆշոր»:
8. The Internatioanal Monetary Fund, Article 4 Consultation with San Marino, Preliminary Conclusions (11 December 2006) at point 3, <http://www.imf.org/external/np/ms/2006/121106a.htm>.
9. Անդորրան գտնվում է Ֆրանսիայի և Իսպանիայի միջև, զբաղեցնում է 470 քառ. կմ տարածք: Անդորրան ունի 81 հազար բնակիչ, որոնցից մոտավոր 29.500 (36%) անդորրացի են ազգությամբ: 2006թ. դրությամբ (Անդորրայի Կառավարության պաշտոնական կայքը <http://www.estadistica.ad/indexdec.htm>).
10. <http://www.andorra.be/cn/3.4.htm>.
11. Treaty establishing the European Community (Nice consolidated version), 2002 OJ C325/33.
12. **Duursma J.**, ibidem.
13. **Petrov R.** The External Dimension of Acquis Communautaire, EUI Working Papers, NVP 2007-02, p. 9.
14. Agreement between the European Economic Community and the Principality of Andorra /1990/ OJ L374/14. Ուժի մեջ է մտել 1990թ. հուլիսի 1:
15. Նույն տեղում, հոդված 2:
16. Agreement between the European Economic Community and the Principality of Andorra /1990/ OJ L375/14.
17. Maresceau, n 4 supra, at 756:
18. Cooperation Agreement between the European Community and the Principality of Andorra /2005/ OJ L374/14, ուժի մեջ է մտել 2005թ. հուլիսի 1:
19. Նույն տեղում, հոդված 8:
20. OECD պաշտոնական կայքը. <http://www.oecd.org/document/>.
21. Agreement between the European Community and the Principality of Andorra on taxation of saving income /2004/ OJ L359/33. Ուժի մեջ է մտել 2005թ. հուլիսի 1:
22. Agreement between the European Community and the Principality of Andorra on taxation of saving income, հոդված 1-9:
23. Սան Մարինոյի Հանրապետությունը գտնվում է Իտալիայի հյուսիս-կենտրոնական մասում՝ զբաղեցնելով 61 քառ. կմ: Սան Մարինոն ունի 28.400 բնակչություն, որի մոտավոր 82%-ը ազգությամբ Սան Մարինետեյից են 2005թ-ի դրությամբ (Համաշխարհային բանկի պաշտոնական կայք <http://devdata.worldbank.org/external/>).
24. Իտալիայի և Սան Մարինոյի միջև կնքված 1939թ. Գործընկերության մասին պայմանագիրը:
25. Agreement on Cooperation and Customs Union between the European Economic Community and the Republic of San Marino /2002/ OJ L84/43.
26. Նույն տեղում, հոդված 2:
27. **Daniel Dozsa** EU Relations with European Micro-States. Happily Ever After? European Law Journal, Issue 1, January 2008.
28. **Daniel Dozsa** EU Relations with European Micro-States. Happily Ever After? European Law Journal, Issue 1, January 2008.
29. Agreement between the European Community and the Republic of San Marino, Council Directive 2003/48/aec on taxation of saving income /2004/ OJ L381/33, Council Directive 2003/48/EC. Ուժի մեջ է մտել 2005թ. հուլիսի 1-ին:
30. IMF Country Report No 04/256 /2004/, San Marino/<http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2004/cr04256.pdf>.
31. Իտալիայի Հանրապետության՝ որպես ԵՄ մաս և Սան Մարինոյի Հանրապետության միջև կնքված Արժույթային համաձայնագիրը /2001/ OJ C209/1:
32. <http://www.imf.org/external/>.
33. www.google.ru.
34. OECD պաշտոնական կայքը. <http://www.oecd.org/document/>.

Քրեական դատավարութիւն

Ռ-աֆիկ ՄԵԼԸՈՆՅԱՆ

*Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,
Տավուշի մարզի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր*

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆԱԿԱՆ ՀԱՅՅԻ ՔՐԵԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ՀԱՐՅԵՐ

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 60-րդ հոդվածում սահմանված է, որ քաղաքացիական հայցվոր ճանաչվում է քրեական գործի վարույթի

ընթացքում հայց ներկայացրած ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձը, որի նկատմամբ բավարար հիմքեր կան ենթադրելու, որ նրան քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարքով պատճառվել է քրեական դատավարության կարգով հատուցման ենթակա գույքային վնաս: Թեպետ նույն օրենսգրքում բացակայում է «քաղաքացիական հայց» հասկացության բնորոշումը, սակայն նշված օրենսդրական դրույթը հիմք է տալիս համաձայնելու այն մեկնության հետ, որ քրեական դատավարությունում քաղաքացիական հայցը մեղադրյալին կամ նրա գործողությունների համար պատասխանատվություն կրող անձին հանցագործությամբ պատճառված գույքային վնասի հատուցման վերաբերյալ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի ներկայացրած պահանջն է¹:

Քաղաքացիական հայցի և քրեական գործի համատեղ քննությունը

պայմանավորված է իրավաբանական փաստի միասնականությամբ, որպիսին քրեաիրավական խախտումն է: Այս տարբերակը վարույթն իրականացնող մարմնին հնարավորություն է տալիս միաժամանակ լուծել անձի քրեական և քաղաքացիական պատասխանատվության հարցերը: Ընդ որում, քրեական գործի հետ քաղաքացիական հայցի քննությունը պարտադիր չէ, այն պայմանավորված է տուժողի ցանկությամբ: Այսինքն, ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձը քաղաքացիական հայցվորի կարգավիճակ է ձեռք բերում նախ հանցագործության հետևանքով նյութական վնաս կրելու, ապա մեղադրյալին կամ վերջինիս գործողությունների համար նյութական պատասխանատվություն կրող անձին վնասի հատուցման մասին պահանջ ներկայացնելու պարտադիր հիմքերով: Տեղին է գիտատեսական այն մոտեցումը, որ քաղաքացիական հայց ներկայացնելը հանցագործության հետևանքով նյութական վնաս կրած անձի սուբյեկտիվ իրավունքն է և նրա կամքից է կախված՝ կներկայացնի նա վնասի հատուցման պահանջ, թե ոչ²: Այս կապակցությամբ հարկ է հիշատակել ՀՀ դատարանների նախագահների խորհրդի 2006 թվականի հունիսի 13-ի N100 որոշումը, ըստ որի՝ հայցադիմումի բացա-

ՌԳՈՍՏՈՍ – ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 – 9 (121 – 122)
ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
48

Քրեական դատավարություն

կայության պայմաններում քաղաքացիական հայցը լուծելը ենթադրում է քրեական դատավարությունում քաղաքացիական հայցին վերաբերող օրենսդրական նորմերի խախտում:

Գիտականորեն հիմնավորված և ՀՀ գործող քրեական դատավարության օրենսգրքից բխող այդ դիրքորոշումը հաճախ շրջանցվում է հանցագործությունների վերաբերյալ գործերի քննության պրակտիկայում:

Այսպես, ՏԳ-0010/01/09 քրեական գործով թեպետ քաղաքացիական հայց չի ներկայացվել, սակայն նախաքննական մարմինը Իջևանի տարածքային հարկային տեսչությանը ճանաչել է քաղաքացիական հայցվոր՝ հիմք ընդունելով հանցագործությանը պետությանը պատճառված վնասի փաստը: Ընդ որում, քաղաքացիական հայցվոր ճանաչված իրավաբանական անձը տուժող չի ճանաչվել ու, բնականաբար, նրան չի բացատրվել քաղաքացիական հայց հարուցելու իրավունքը: Այսինքն, քաղաքացիական հայցը մի կողմից տուժողի իրավունքի իրականացման փաստական ձև է, մյուս կողմից՝ տուժողին քաղաքացիական հայցվորի կարգավիճակ տալու պարտադիր իրավաբանական փաստը: Հետևաբար, 2009թ. մարտի 23-ի դատավճռում քաղաքացիական հայցի բացակայությունը գնահատվել է իբրև հանցագործությանը պատճառված վնասի հատուցման հարցը առանց քննության թողնելու հիմք: Սակայն մեղադրող կողմը 22.04.2009թ. N36-409-08 վերաքննիչ բողոքով անհամաձայնություն է արտահայտել դատարանի այդ հետևությունների նկատմամբ՝ գտնելով, որ «պետությանը պատճառված գույքային վնասի հատուցման հարցը դատարանը պետք է քննության առնել անկախ քաղաքացիական հայցի առ-

կայության հանգամանքից», և որ «քաղաքացիական հայց չներկայացնելու պատճառով պետությանը պատճառված վնասի հատուցման հարցը առանց քննության թողնելը ենթադրում է քաղաքացիական հայցի հարուցումը հանցագործության հետևանքով պատճառված վնասի հատուցման հետ նույնացնել»: Բողոքաբերը փորձ է անում իր փաստարկները հիմնավորել նախ այն հանգամանքով, որ ամբաստանյալն ընդունել է մեղադրանքի ծավալում ընդգրկված վնասի չափը, ապա ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 360-րդ հոդվածի 10-րդ կետով, ըստ որի՝ դատավճիռ կայացնելիս դատարանի լուծման ենթակա հարցերից է՝ քաղաքացիական հայցը ենթակա է արդյոք բավարարման, ում օգտին, ինչ չափով, ինչպես նաև պատճառված գույքային վնասը ենթակա է արդյոք հատուցման, եթե քաղաքացիական հայց չի հարուցվել: Քրեական վերաքննիչ դատարանի 02.06.2009թ. որոշմամբ վերաքննիչ բողոքը բավարարվել է այնքանով, որքանով վնասի չափը նախատեսված է եղել մեղադրանքի ծավալում, և իբրև հիմնավորում՝ վնասի հատուցման պահանջի վերաբերյալ մեղադրողի բանավոր հայտարարությունը դիտվել է քաղաքացիական հայց: Փաստորեն, քաղաքացիական հայցը լուծվել է հայցադիմումի բացակայության պայմաններում:

Հարկ է ընդգծել, որ քրեական դատավարությունում քաղաքացիական հայցը հանցագործությանը պատճառված գույքային վնասը հատուցելու գրավոր պահանջ է, որի բացակայությունից հետևում է վնասի հատուցման հարցը առանց քննության թողնել: Այս ընդհանուր կանոնից բացառություն է նախատեսված ՀՀ քրե-

0Գ-ՈՍՏՍՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 - 9 (121 -122)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

49

Քրեական դատավարութիւն

ՌԱՏԱԿԱՆ Իշխանութիւն
0ԳՈՍՏՈՍՍՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 - 9 (121 - 122)

50

ական դատավարության օրենսգրքի 164-րդ հոդվածում, համաձայն որի՝ դատարանն իրավունք ունի սեփական նախաձեռնությամբ որոշում կայացնել հանցագործությանը պատճառված վնասը հատուցելու մասին միայն բացառիկ դեպքերում, երբ քաղաքացին գրկված է իր գույքային շահերն անձամբ պաշտպանելու հնարավորությունից: Մինչդեռ, հիշյալ պարագայում խոսքը գնում է ոչ թե այդպիսի քաղաքացու, այլ պետության մասին, որի գույքային շահերը պաշտպանելու նպատակով դատախազը պարտավոր է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 158-րդ հոդվածի 3-րդ մասի պահանջներին համապատասխան քաղաքացիական հայց ներկայացնել և ոչ թե բավարարվել պետությանը պատճառված վնասը մեղադրանքի ծավալում ընդգրկելով ու մեղադրյալի կողմից այն ընդունելով: Հանցագործության հետևանքով տուժած քաղաքացու և պետության գույքային շահերի իրավական պաշպանության այս տարբերակումը միանգամայն արդարացի է, քանի որ այն բխում է մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների պետական մարմինների առջև իրավական պաշպանության արդյունավետ միջոցների իրավունքից և համահունչ է իրավական պետության չափորոշիչներին³: Այս առումով հիշարժան է ՏԳ/0073/01/08 քրեական գործով Վերաքննիչ քրեական դատարանի 13.10.2008թ. որոշումը, որի կայացմամբ մերժվել է քաղաքացիական հայցի վերաբերյալ մեղադրողի վերաքննիչ բողոքը, քաղաքացիական հայցի մասով բեկանվել է ընդհանուր իրավասության դատարանի 09.07.2008թ. դատավճիռը և քաղաքացիական հայցը առանց քն-

նության է թողնվել այն հիմնավորմամբ⁴, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի խախտմամբ, այսինքն՝ քաղաքացիական հայցի բացակայության պայմաններում պետությանը պատճառված վնասի մասնակի հատուցման մասին (մեղադրանքի ծավալում տեղ գտածի չափով) դատարանը որոշում է կայացրել, իսկ մեղադրողը պահանջում է վնասի լրիվ հատուցում: Ինչպես վերաքննիչ, այնպես էլ ընդհանուր իրավասության դատարանի հիշյալ դատավճիռներում արձանագրվել է, որ քրեական դատավարությունում քաղաքացիական հայց չհարուցելու դեպքում անձն իրավունք ունի այն հարուցել քաղաքացիական դատավարության կարգով⁵: Չնայած այդ հարցին անդրադառնալը դատարանների համար բնավ պարտադիր չէ այն պատճառաբանությամբ, որ քրեական դատավարությունում քաղաքացիական հայցի բացակայության կամ քաղաքացիական հայցի մերժման դեպքերում քաղաքացիական դատավարության կարգով հայց հարուցելու իրավունքը սահմանված ու անձի համար վերապահված է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 155-րդ հոդվածի 2-րդ, 3-րդ կետերում: Այս կապակցությամբ բացառություն է կազմում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375.1-րդ հոդվածը, որտեղ նախատեսված դեպքերում հայցն առանց քննության թողնելիս դատարանը պետք է պարզաբանի քաղաքացիական դատավարության կարգով այն ներկայացնելու իրավունքը: Հարկ է հիմնվել նաև ՀՀ դատարանների նախագահների խորհրդի 13.06.2006թ. N100 որոշման 6-րդ կետի վրա, ըստ որի. «Քրեական գոր-

ծով վարույթի ընթացքում ներկայացված բոլոր այն քաղաքացիական հայցերը, որոնք չեն համապատասխանում սույն որոշման 1-ին կետի պահանջներին, պետք է թողնել առանց քննության, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 155-րդ հոդվածի 3-րդ մասի հիմքով՝ դրանք հետագայում քաղաքացիական դատավարության կարգով ներկայացնելու իրավունքի պարզաբանմամբ», իսկ այդ որոշման 1-ին կետում ամրագրված է, որ քրեական դատավարությունում քրեական գործի հետ միասին դատարանը կարող է քննության առնել միայն հանցագործությանը անմիջականորեն պատճառված գույքային վնասի հատուցմանը վերաբերող քաղաքացիական հայցը: Այս պարագայում քաղաքացիական դատավարության կարգով քաղաքացիական հայց ներկայացնելու իրավունքի պարզաբանումը պետք է արդարացված համարել ոչ միայն այն իմաստով, որ դա չի հակասում գործող օրենսդրության պահանջներին ու բխում է հանցագործությունից տուժած անձի օրինական շահերի պաշտպանությունից, այլև այն առումով, որ ՀՀ գործող քրեական դատավարության օրենսգրքում բացակայում է հանցագործությանը ոչ անմիջականորեն պատճառված գույքային վնասի հնարավոր հատուցումն ստանալու մասին նշում:

Անշուշտ, քրեական դատավարությունում քաղաքացիական հայցի հիմքով ծագում են նաև քաղաքացիաիրավական հարաբերություններ, որոնք էլ պայմանավորում են քաղաքացիական հայցի՝ որպես իրավական ինստիտուտի ինքնուրույնությունը: Սակայն այդ ինքնուրույնությունը հարաբերական է այնքանով, որ

քաղաքացիական հայցապահանջը հիմնավորող հանգամանքները հաստատվում են միայն ապացույցների հիման վրա, որպիսիք ձեռք է բերվում քրեական գործի վարույթն իրականացնող մարմինը՝ քրեական դատավարական ընթացակարգով: Պատահական չէ, որ տուժողը, որն իրավունք ունի օրենքով սահմանված կարգով ստանալ քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարքով պատճառված վնասի փոխհատուցում, և քաղաքացիական հայցվորը, որն ի պաշտպանություն ներկայացրած հայցի՝ օգտվում է անհրաժեշտ իրավունքներից, ներկայացնում են մեղադրանքի կողմը: Հետևաբար, առանձնակի նշանակություն է ստանում քրեական դատավարությունում մեղադրանքի և քաղաքացիական հայցի հարաբերակցության հարցը:

Պետք է հիշատակել, որ չնայած քաղաքացիական դատավարությունում քաղաքացիական հայցի առարկան վիճելի իրավահարաբերություններից բխող նյութաիրավական պահանջն է⁷, սակայն քրեական դատավարությունում այն կազմում է հանցագործությանը անմիջականորեն պատճառված գույքային վնասը⁸, որպիսի հանգամանքը բխում է նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում տրված տուժող հասկացության բնորոշումից, ըստ որի՝ քրեական օրենսգրքով արգելված արարքով վնասը տուժողին պետք է պատճառված լինի անմիջականորեն: Հանցագործությանը անմիջականորեն պատճառվող վնասը քրեաիրավական առանձնակի նշանակություն ունի ոչ միայն այն առումով, որ երբեմն հանցակազմի պարտադիր օբյեկտիվ հատկանիշ է, այլև այն իմաստով, որ դա հանցագործության հասարակա-

Քրեական դատավարութուն

04-ՈՍՏՈՍ – ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 – 9 (121 – 122)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

52

կան վտանգավորության աստիճանը պայմանավորող օբյեկտիվ հանգամանքներից է⁹: Պատահական չէ այն կարծիքը, որ հանցագործությամբ անմիջականորեն պատճառված վնասը կրում է հանրորեն վտանգավոր բնույթ, արտահայտում է հանցավոր արարքի և ոտնձգության օբյեկտի էությունը, և որ քրեական իրավունքը կոչված է հասարակական հարաբերությունները դրանից զերծ պահելուն¹⁰: Այստեղից հետևում է, որ հանցագործությամբ անմիջականորեն պատճառված վնասը յուրաքանչյուր քրեական գործ քննելիս անվերապահորեն պարզման ենթակա հանգամանք է, քանի որ մի դեպքում այն կարող է հանդիսանալ անձին մեղսագրված քրեաիրավական խախտման բաղկացությունը կազմող տարր, իսկ մնացած դեպքերում քրեաիրավական խախտման հասարակական վտանգավորության աստիճանը պայմանավորող գործոն, որն էական նշանակություն ունի անձի քրեական պատասխանատվության ու պատժի հարցը լուծելիս¹¹: Նյութաիրավական այս պահանջը երաշխավորված է նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 17-րդ, 107-րդ հոդվածներով, համաձայն որոնց՝ քրեական հետապնդում իրականացնող մարմինը պարտավոր է ձեռնարկել օրենքով նախատեսված բոլոր միջոցառումները՝ պարզելու մեղադրյալի պատասխանատվությունը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները, և որ միայն ապացույցների հիման վրա են հաստատվում դեպքը և հանգամանքները, այդ թվում՝ այնպիսիք, որոնցով դատավարության մասնակիցը հիմնավորում է իր պահանջը: Փաստորեն, հանցագործությամբ անմիջականորեն պատճառված վնասը քրեական

դատավարության կարգով ապացուցման ենթակա փաստական հանգամանք է, որը պետք է նախատեսվի առաջադրված մեղադրանքում և դրանով իսկ մեղադրյալին ընթացակարգային հնարավորություն տրվի հերքելու այն, այլապես կդիտվի նրա պաշտպանության իրավունքի խախտում¹²: Այսինքն, քրեական դատավարությունում քաղաքացիական հայցի առարկայի՝ հանցագործությամբ անմիջականորեն պատճառված վնասի համար մեղադրյալը պետք է ամբողջությամբ կրի քրեաիրավական պատասխանատվություն, իսկ այդ վնասի հատուցման պահանջի մասին հայցադիմումի հիման վրա ծագում է մեղադրյալի կամ նրա գործողությունների համար նյութական պատասխանատվություն կրող անձանց քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության հարցը՝ վնասը հատուցելու ձևով:

Այս հիմնավորմամբ էլ գտնում ենք, որ քրեական դատավարությունում քրեական մեղադրանքը կազմում է ոչ թե քաղաքացիական հայցը, այլ հանցագործությամբ պատճառված վնասը¹³: Քաղաքացիական հայցը այդ վնասի հատուցումը պահանջելու ձև է, որի հիմնավորվածությունը ուղիղ համեմատական է այն հանգամանքին, թե որքանով է ապացուցված առաջադրված մեղադրանքը, մասնավորապես՝ հանցագործությամբ անմիջականորեն պատճառված վնասի բնույթն ու չափը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 367-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատավճիռ կայացնելիս դատարանը, ելնելով քաղաքացիական հայցի հիմքերի ու չափի ապացուցված լինելու հանգամանքից, հարուցված քաղաքացիական հայցը բավա-

Քրեական դատավարութուն

րարում է լրիվ կամ մասնակիորեն, կամ մերժում է դրա բավարարումը, կամ այն թողնում է առանց քննության: Իսկ ըստ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 155-րդ հոդվածի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռը, որով քաղաքացիական հայցը մերժվել, լրիվ կամ մասնակի բավարարվել է, բացառում է քաղաքացիական հայցի հարուցումը: Ընդ որում, խոսքը վերաբերում է այն դեպքերին, երբ քրեական գործով ներկայացված քաղաքացիական հայցը համապատասխանում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 158-րդ հոդվածի 3-րդ մասի պահանջներին, հակառակ պարագայում դատարանը նույն օրենսգրքի 159-րդ հոդվածի հիմքով կայացնում է հայցադիմումն ընդունելուց հրաժարվելու մասին որոշում: Անդրադառնալով քրեական դատավարությունում քաղաքացիական հայցի՝ որպես իրավական ինստիտուտի միատեսակ կիրառումն ապահովելու հարցին՝ ՀՀ դատարանների նախագահների խորհուրդը հիշյալ որոշման մեջ արձանագրում է քրեական գործով քաղաքացիական հայցն առանց քննության թողնելու երկու հիմք՝ երբ հայցապահանջը չի վերաբերում հանցագործությանը անմիջականորեն պատճառված գույքային վնասի հատուցմանը, և երբ գործով վերջնական դատական ակտ է կայացվում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ, 3-րդ կետերով, այսինքն՝ քրեական գործի վարույթը կարճվում ու ամբաստանյալի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցվում է արարքում հանցակազմի բացակայության կամ այն հիմքով, որ վնաս պատճառած արարքը քրեական օրենքով իրավաչափ է: Փաստորեն, մնացած բոլոր դեպքերում քա-

ղաքացիական հայցը, պայմանավորված դրա հիմքերի ու չափի ապացուցված լինելու հանգամանքից, ենթակա է լրիվ կամ մասնակի բավարարման, կամ մերժման: Այս ընդհանուր կանոնից բացառություն է նախատեսված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375.1-րդ հոդվածում, ըստ որի՝ դատական քննության արագացված կարգ կիրառելուց հետո դատարանը, գտնելով, որ հայցի ընդունումը հակասում է օրենքին կամ կանավոր չէ կամ վերաբերում է այլ անձանց իրավունքներին, կամ ամբաստանյալը չի ընդունում այն, հայցը թողնում է առանց քննության:

Ստացվում է, որ հանցագործությանը անմիջականորեն պատճառված գույքային վնասը կազմում է մեղադրանքի մասը, ապացուցվում է նախաքննական մարմնի կողմից, սակայն այն հարուցելու գրավոր պահանջը՝ քաղաքացիական հայցը, կարող է բավարարվել մասնակիորեն կամ մերժվել, ինչը մի կողմից չի անդրադառնում մեղադրանքի վրա, մյուս կողմից՝ գրկում է տուժածին քաղաքացիական դատավարության կարգով քաղաքացիական հայց ներկայացնելու իրավունքից: Եվ սա այն դեպքում, երբ նախաքննական մարմինը շատ հաճախ մակերեսային մոտեցում է ցուցաբերում հանցագործությանը անմիջականորեն պատճառված վնասի չափի հիմնավորմանը, որն էլ անդրադառնում է պետական մարմինների առջև քաղաքացիական հայցվորի կողմից իր իրավունքների պաշտպանության արդյունավետ միջոցների՝ սահմանադրական իրավունքի վրա: Օրինակ՝ ՀՅԲԲ-0003/01/09 քրեական գործով դատարանը մերժել է 800 ԱՄՆ դոլարին համարժեք ՀՀ դրամի պահանջի մասին քաղաքացիական հայ-

0ԳՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 - 9 (121 -122)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանութուն

53

Քրեական դատավարություն

ՕԳՊՍՏՍՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 - 9 (121 - 122)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

54

ցը՝ նկատի ունենալով, որ այդ կապակցությամբ գործում եղած տվյալները հակասական են, ու դրանցից ոչ մեկը ամբաստանյալի կողմից չի ընդունվում: Այսինքն, նախաքննական մարմինը հանցագործությամբ անմիջականորեն պատճառված վնասի չափը որոշելիս բավարարվել է միայն տուժողի ցուցմունքներով, որոնց հակասականությունը, քննչական կամ այլ դատավարական գործողությամբ ստուգված չլինելը դատարանին հիմք են տալիս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 367-րդ հոդվածի կիրառմամբ քաղաքացիական հայցը մերժել՝ նկատի ունենալով, որ տուժողն իր ցուցմունքներով, մասնավորապես՝ վկայակոչած գույքային վնասով կարող է նպատակ հետապնդել վրեժխնդիր լինել ամբաստանյալի հետ կամ նրանից հնարավոր առավելագույն նյութական հատուցում ստանալ¹⁴: Ուստի, քաղաքացիական հայցի մերժումը՝ դրա հիմքերի կամ չափի բավարար ապացուցված չլինելու հիմքով, չպետք է հանգեցնի քաղաքացիական դատավարության կարգով հայց ներկայացնելու իրավունքից զրկելուն:

Վերոշարադրյալ մեկնությունից հետևում է ներքոհիշյալ եզրահանգումը.

- քրեական դատավարությունում քաղաքացիական հայցը ենթադրում է հանցագործությամբ անմիջականորեն պատճառված գույքային վնասի հատուցման գրավոր պահանջ,

- քաղաքացիական հայցի բացակայության պայմաններում դատարանը պարտավոր է քննության առնել վնասի հատուցման հարցը, եթե առկա են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 164-րդ հոդվածում նախատեսված բացառիկ դեպքերը:

- քաղաքացիական հայցով նախատեսված վնասը պետք է համապատասխանի հանցագործությամբ անմիջականորեն պատճառված և մեղադրանքում տեղ գտած կամ ամբաստանյալին մեղսագրված վնասին, հակառակ դեպքում այն ենթակա է առանց քննության թողնելու,

- եթե գործով բացակայում է քաղաքացիական հայցը և չկան ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 164-րդ հոդվածի կիրառման հիմքեր, ապա առանց քննության պետք է թողնել հանցագործությամբ անմիջականորեն պատճառված վնասի հատուցման հարցը,

- դատարանը պարտավոր է դատավճռում պարզաբանել քաղաքացիական դատավարության կարգով քաղաքացիական հայց հարուցելու իրավունքը, եթե գործով ներկայացված քաղաքացիական հայցը առանց քննության է թողնվել այն հիմքով, որ հակասում է ՀՀ ԳՆԽ N100 որոշման 1-ին կետի պահանջին, այսինքն՝ չի վերաբերում հանցագործությամբ անմիջականորեն պատճառված գույքային վնասի հատուցմանը, ինչպես նաև երբ դատարանը կիրառում է դատական քննության արագացված կարգ և արդյունքում քաղաքացիական հայցը թողնում է առանց քննության,

- քրեական գործով քաղաքացիական հայցվորը քաղաքացիական դատավարության կարգով պետք է հայց հարուցելու իրավունք ունենա, եթե դատավճռով հայցը մերժվել է այն հիմքով, որ բավարար ապացուցված չեն դրա հիմքերն ու չափը:

Այսպիսով, ճիշտ այնպես, ինչպես քաղաքացիական հայց ներկայացնելը կամ ներկայացված քաղաքացիական հայցից հրաժարվելը չի անդրա-

դառնում մեղադրանքի հիմնավորվածության վրա, այնպես էլ առաջադրված մեղադրանքում ամբաստանյալին մեղավոր ճանաչելն ու դատապարտելը չի ենթադրում հանցագործությանը պատճառված վնասի հա-

տուցման հարցի անվերապահ լուծում:

1. Курс советского уголовного процесса. Общая часть. Под ред. **А.Д. Бойкова, И.И. Карпеца**. М., 1989, с. 491.

2. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Ընդհանուր մաս, Երևանի պետական համալսարան, Եր., Երևանի համալս. հրատ., 2000, էջ 216:

3. Права человека. Учебник для вузов. Отв. ред. **Е.А. Лукашева**. М., НОРМА-ИНФРА, 1999, с. 181-183.

4. Ակներև է, որ Վերաքննիչ քրեական դատարանն առանց քննության պետք է թողներ ոչ թե քաղաքացիական հայցը, այլ հանցագործությամբ պատճառված վնասի հատուցման հարցը, քանի որ քաղաքացիական հայց, որպես ալյոպիսին, գործով բացակայում է:

5. ՏՂ-0010/01/09 քրեական գործով 22.04.2009թ. հմ 36-409-08 վերաքննիչ բողոքում առկա փաստարկն այն մասին, որ ընդհանուր իրավասության դատարանը քաղաքացիական դատավարության կարգով քաղաքացիական հայց հարուցելու իրավունքը դատավճռում չի պարզաբանել, փաստորեն, մտացածին է:

6. Курс советского уголовного процесса. Общая часть. Под ред. **А.Д. Бойкова, И.И. Карпеца**. М., 1989, с. 492.

7. **Պետրոսյան Ռ.Գ.** Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարություն, գիրք Ա, Երևան, 1999, էջ 239:

8. Կարծիք կա նաև այն մասին, որ

տուժողին հանցագործությամբ պատճառված վնասը կարող է լինել ոչ միայն իրական գույքային վնասի, այլև բաց թողնված օգուտների տեսքով /Уголовный процесс. Под ред. **М. А. Челюзова**. М., 1969, с. 83/: Այս դիրքորոշումը դատական պրակտիկայում արդիական բնույթ է կրում թեկուզ մահվան ելքով հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով թաղման ծախսերի կամ առողջության վերականգնման համար դրամական ծախսերի հատուցման պահանջի առումով:

9. Комментарий к Уголовному кодексу РФ. Отв. ред. **В.И. Радченко**. М., 1996, с. 93-94.

10. **Мальцев В.В.** Проблема уголовно-правовой оценки общественно опасных последствий. Саратов, 1989, с. 27.

11. **Մելքոնյան Ռ.Գ.** Քրեական իրավունքին վերաբերող հարցեր - Եր., Գրիգոր Տաթևացի, 2004, էջ 10:

12. Մեղադրանքը կազմող հանգամանքները հերքելու հնարավորության իրավական նշանակության մասին տե՛ս ՀՀ սահմանադրական դատարանի 24.07.2007թ. հիշյալ որոշման 6-րդ կետը:

13. Հակառակ դիրքորոշումը տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն, Ընդհանուր մաս, ԵՊՀ, Երևան, 2000, էջ 387:

14. **Чуфаровский Ю.В.** Юридическая психология. Учебник для юридических вузов. Второе издание. М., Юриспруденция, 2000, с. 203-204.

Արտակ ԿՐԿՅԱՇԱՐՅԱՆ

ՀՀ ՊՆ Քննչական ծառայության
հինգերորդ կայագորային քննչական բաժնի պետ

**ՍՈՐԱՐԱՍՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽՆԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԲՆՅԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ԴԵՂՔՈՄ
ԶԻՆՏԱՌԱՅՈՒՆՆԵՐԻ ՓՈԽՆԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԿԱՆՈՆԱԳՐՔԱՅԻՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԻ
ԽՄԱՏՈՒՄՆԵՐԻ ԶՈՂԱՐԿՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Քրեագիտության մեջ «հանցավորության քողարկվածություն» տերմինի տակ հասկացվում է հանցավորության այն մասը, որն այս կամ այն պատճառներով չի արտացոլվում քրեափրավական վիճակագրության մեջ և քրեական դատաարդյունաբերության առարկա չի դառնում¹: Ներկայումս պրակտիկ աշխատողների մոտ կասկած չի հարուցում այն փաստը, որ փաստացի կատարված հանցագործությունների քանակն ավելի շատ է, քան գրանցված քրեահակափրավական արարքների թիվը²: Այդ տարբերությունը կազմում է քողարկված հանցավորության ծավալը, որը բնութագրական է նաև Հայաստանի Զինված ուժերում կատարված հանցավոր արարքների համար: Իրավաբանական գրականության մեջ կարելի է հանդիպել քողարկված հանցավորության բազմաթիվ դասակարգումների³: Զինծառայողների միջև փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնների խախտումների առմամբ՝ տվյալ ֆենոմենը դրսևորվում է ինչպես ընդհանուր, այնպես էլ հատուկ գծերով, որոնցից յուրաքանչյուրն ունի յուրահատուկ պատճառներ, և հետևաբար՝ դրա չեզոքացման յուրահատուկ միջոցներ:

Եթե հիմնվենք պաշտոնական վի-

ճակագրության տվյալների վրա, ապա Զինված ուժերում հանցագործության զոհ դառնալու հավանականությունը մոտ 5-10 անգամ ցածր է, քան քաղաքացիական կարգավիճակում գտնվելիս: Սակայն զորակոչով ծառայություն անցնող նախկին զինծառայողների հարցումները դեպքերի մեծ մասում վկայում են իրենց ստորաբաժանման մեջ փոխհարաբերությունների ոչ պաշտոնական բանակային համակարգի առկայության մասին, որը սովորաբար անվանում են «դեդովձինա»: Ընդ որում, համաձայն նույն հարցումների՝ «դեդովձինան» չի դրսևորվել զինծառայողներին մատուցվող «անմեղ» ծառայությունների տեսքով, այլ արտահայտվել է անձի և տուժողների իրավունքների հանդեպ լուրջ, քրեորեն պատժելի ոտնձգություններով: Ըստ Ս.Մ. Ինչակովի տվյալների՝ «ժամկետային ծառայության հարցված զինծառայողների միայն 25%-ն են պատասխանել, որ իրենց զորամասում նորակոչիկներին ծաղրածանակի չեն ենթարկում: Ըստ սպաների հարցումների՝ այդ թիվն ավելի ցածր է՝ նրանցից միայն 2%-ն են նշել, որ իրենց զորամասն ազատ է ոչ կանոնագրքային փոխհարաբերություններից»⁴:

Մեր տվյալներով՝ այդ ցուցանիշներն ավելի ցածր են: Մեր կողմից

ՊՆԱՍԿԱՆ
Ինչհանուկություն
04-ՊՍՏՈՍՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 - 9 (121 - 122)

հարցված սպաներից և նախկին զորակոչային զինծառայողներից և ոչ մեկը չկարողացավ հաստատել ոչ կանոնագրքային փոխհարաբերությունների փաստերի բացակայությունը իր կամ հարևան ստորաբաժանման մեջ:

Գիտարկելով այս բացասական երևույթը՝ անհրաժեշտ է նշել, որ զինծառայողների միջև փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնների խախտումը, որպես կանոն, գրանցվում է միայն այն ժամանակ, երբ զինվորական հրամանատարության մարմինները (դասակների ջոկերի, վաշտերի և զորամասերի հրամանատարները) հնարավորություն չեն ունենում թաքցնել դրանք՝ այդ արարքների ծանր հետևանքների պատճառով:⁵ Այս եզրահանգումն անուղղակիորեն հաստատվում է դատական պրակտիկայի նյութերով, որոնք վկայում են այն մասին, որ ՀՀ քր. օր-ի 359-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործությունների համար դատապարտվածների քանակը (ծանրացուցիչ հանգամանքների բացակայության դեպքում՝ կապված, որպես կանոն, տուժողի առողջությանը վնաս հասցնելու հետ) բավական քիչ է այդ նույն, սակայն լուրջ հետևանքներ ունեցող արարքների կատարման համար (Քր. օր. 359-րդ հոդված, մաս 2 և 3) դատապարտվածների թվից:

Տարերայնորեն չի կարող գոյություն ունենալ այնպիսի դրություն, որի դեպքում վտանգավոր հանցագործությունները կատարվեն 3-4 անգամ ավելի շատ, քան նույն կարգի ավելի նվազ վտանգավորները: Այս վիճակագրական պարադոքսը հակասում է հանցավորության բաշխման օրինաչափություններին:

Անհրաժեշտ է նշել նաև, որ զինծառայողների միջև փոխհարաբերություն-

ների սահմանված կարգի դեմ ոտնձգություններ կատարող հանցագործությունները թաքցնելու մեջ կարող են մասնակցություն ունենալ ոչ միայն զինվորական հրամանատարության մարմինները, այլև իրավապահ մարմինները: Պետք չէ մոռանալ նաև ոչ կանոնագրքային փոխհարաբերությունների քողարկվածության այն նշանակալի հատվածի մասին, որը գոյություն ունի այն պատճառով, որ տուժողները և նրանց ծառայակիցները (պոտենցիալ տուժողները) չեն դիմում հրամանատարությանը կամ իրավապահ մարմիններին՝ օգնության համար: Այստեղ վերջին դերը չեն խաղում նաև երիտասարդ զինվորների հոգեբանական յուրահատկությունները: Նրանցից մեծ մասի մոտ դեռ քաղաքացիական կարգավիճակում ձևավորվում է, իսկ բանակային միջավայրում ամրապնդվում է բացասական վերաբերմունքը «գործ տվողի» պիտակի հանդեպ: Բացի դրանից, տուժողի նման վարքագծի ամենահզոր շարժառիթը «հին ծառայողների» կողմից հնարավոր հաշվեհարդարի և նույն զորակոչի զինծառայողների կողմից սոցիալական բոյկոտի հանդեպ վախն է: Ըստ ընտրված տվյալների՝ նման շարժառիթ ունեն ոչ կանոնագրքային փոխհարաբերություններից տուժած և այդ մասին հրամանատարությանը չզեկուցած տուժողների մոտ 87%-ը:

Հաշվի առնելով վերոշարադրյալը՝ զինծառայողների միջև փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնների խախտումների քողարկվածության տեսակները, ինչպես նաև դրանց պատճառները, կարելի է կառուցել հետևյալ կերպ.

1. Հանցագործություններ, որոնք հայտնի են միայն դրանք կատարող անձանց: Ոչ կանոնագրքային փոխհարաբերությունների առմամբ՝ քո-

Քրեագիտություն

04-ՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 - 9 (121 - 122)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

58

ղարկվածության այս տեսակը հանդիպում է բավական հազվադեպ: Դա տեղի է ունենում այն ժամանակ, երբ վկաների բացակայությամբ ոչ կանոնագրքային փոխհարաբերությունները հանգեցնում են տուժողի սպանությանը՝ դիակի հետագա քողարկմամբ և հանցագործության այլ հետքերի վերացմամբ: Այս իրավիճակում, որպես կանոն, տուժողը կհայտարարվի զորամասն ինքնակամ թողած, և որոշակի միջոցներ ձեռք կառնվեն՝ նրան փնտրելու համար, որոնք արդյունք չեն տա: Այսպիսով, պաշտոնապես կգրանցվի մի հանցագործություն, որն իրականում չի կատարվել (զորամասը կամ ծառայության վայրը ինքնակամ թողնել), իսկ իրականում կատարվածը (կանոնագրքային կանոնների խախտում և սպանություն) անհրաժեշտ գրանցում չի ստանա:

Այդպիսի քողարկվածության պատճառներ են ամենից առաջ այն գործոնները, որոնք կապված են զինվորական իրավապահ մարմինների պաշտոնատար անձանց՝ «խճճված» հանցագործություններ քննելուն ոչ բավարար պատրաստվածության, ինչպես նաև հանցագործների պրոֆեսիոնալիզմի և կազմակերպվածության աճող մակարդակի հետ, ովքեր ծրագրավորում են հանցագործությունն ամենայն մանրամասնությամբ:

2. Ոչ կանոնագրքային փոխհարաբերությունների քողարկվածության կառուցվածքի 2-րդ բաղադրիչը հանցագործներին և տուժողներին հայտնի հանցագործություններն են: Այս խումբն ամենատարածվածներից մեկն է դիտարկվող հանցագործությունների քողարկվածության կառուցվածքում: Դա տեղի է ունենում այն դեպքում, երբ գործած հանցագործության մասին տեղեկատվությունը դուրս չի գալիս պայմանական շրջանակից՝ հանցա-

գործ-տուժող:

Նման իրավիճակը կարող են պայմանավորել տարբեր պատճառներ: Առաջին հերթին, դա տուժողի կողմից հանցագործության իրադարձությանը տրվող ոչ ճիշտ գնահատականն է, ինչը դրսևորվում է նրանով, որ տուժողը կարող է չենթադրել, որ իր իրավունքները խախտված են (երբեմն իրավական դաստիարակության ցածր մակարդակով զինվորները կարծում են, որ «դեղով շինաչի» զանազան դրսևորումներն ընդամենը բանակային ավանդույթ են) կամ տուժողը միայն մասամբ է գիտակցում, որ իր իրավունքները խախտված են, սակայն իրեն պահիվ է պահում՝ չցանկանալով «կապվել» իրավախախտման փաստի մասին հայտնելու ոչ այնքան հաճելի ընթացակարգի հետ: Ըստ մասնագետների գնահատականի՝ ոչ կանոնագրքային փոխհարաբերությունների փաստերի մասին տուժողների կողմից «չհաղորդելու» մակարդակը կազմում է գրանցված հանցագործությունների ընդհանուր թվի 15%-ը: Սակայն այս թիվը կասկած է հարուցում զորակոչային զինծառայողների վիկտիմացման, ինչպես նաև տուժողների շարժառիթային ոլորտի խնդիրները մանրամասն վերլուծելու դեպքում: Դիտարկվող հանցագործությունների զոհերի նման պահվածքի հիմնական շարժառիթները հետևյալներն են՝ հավատի բացակայություն, որ իրավապահ մարմինները կարող են պաշտպանել իրենց մեղավորների հետապնդումներից, զինվորական-քրեական արդարադատությունից բացի, իրենց շահերը այլընտրանքային ձևերով պաշտպանելու հնարավորության առկայություն, իրադարձության գնահատում՝ որպես աննշան, անձնական-իրավիճակային բնույթի զանազան շարժառիթներ (վախ հանցագործների վրեժից, հրամանատա-

րության դժողությունից, իրադարձությունը բարձրաձայնելու ցանկության բացակայություն), վախ «գործ տվողի» պիտակից և ծառայակիցների կողմից սոցիալական բռնկոտից:

3. Դիտարկվող կառուցվածքի հաջորդ բաղադրիչն այն հանցագործություններն են, որոնք հայտնի են տուժողներին, հանցագործներին և նրանց ծառայակիցներին: Մեծ մասամբ քողարկվածության այս տեսակը պայմանավորված է գործերում հետքերական ազդեցության տարածվածությամբ, այսինքն՝ հանցագործների կողմից ազդեցություն այն զինծառայողների վրա, ովքեր ցանկանում են հանցագործության մասին հաղորդել հրամանատարությանը կամ զինվորական իրավապահ մարմիններին: Հանցագործների, նրանց զոհերի և հանցագործության վկաների պատկանելությունը մեկ զինվորական ստորաբաժանմանը նշանակալիորեն հեշտացնում է հետքերական ազդեցության ամենատարբեր ձևերի կիրառումը:

Նման քողարկվածության հիմնական պատճառները համընկնում են նախորդ տեսակի պատճառների հետ: Ավելանում են միայն մի քանի յուրահատկություն, որոնց կարելի է դասել գործամասի 24-ժամյա հերթապահության մեջ մտնող սերժանտական և շարքային կազմի անձանց անգործությունը (իրենց թույլտվությամբ կատարվում են բռնի գործողությունների հետ կապված շատ հանցագործություններ), ծառայակիցների պասիվությունը, ովքեր կարծում են, որ եթե չխառնվեն, ապա նման իրավիճակները կշրջանցեն իրենց, վկաների պահվածքը, որը կապված է բանակային ընկերության սխալ ընկալման հետ: Դիտարկվող հանցագործություններին ակամատես կամ դրանց մասին իմացող անձանց

պահվածքի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ վկաների ճնշող մեծամասնությունը (78%) պասիվ են վերաբերվել հանցագործության իրադարձությանը: Այն զինծառայողները, ովքեր մասնակցել են հանցագործությունը կանխելուն կամ փորձել են այն ընդհատել, կազմում են 2%, իսկ այն անձինք, ովքեր տուժողին խորհուրդ են տվել հանցագործության մասին հաղորդել իրավապահ մարմիններին կամ հրամանատարությանը՝ 12% համապատասխանաբար:

4. Դիտարկվող կառուցվածքի ևս մեկ բաղադրիչ են կազմում այն հանցագործությունները, որոնք հայտնի են զինվորական հրամանատարությանը, սակայն թաքցվում են հաշվառումից: Դրանք իրենց հերթին կարելի է բաժանել հանցագործությունների, որոնք գրանցված չեն ոչ մի տեղ և հանցագործությունների, որոնց մասին որոշակի տեղեկատվություն գրանցված է ծառայողական քարտերում, կալանման մասին գրանցումներում, ծառայողական հետաքննությունների նյութերում, բժշկական հաստատությունների գրանցման մատյաններում: Որպես կանոն, նման գործողությունների շարժառիթը հրամանատարի ձգտումն է գործերի դրության քողարկման միջոցով իրեն վստահված գործատում կամ ստորաբաժանման մեջ ստեղծել բարեկեցության և զինվորական կարգապահության բարձր մակարդակի տպավորություն:

Քողարկվածության այս կարգը ծնունդ է առնում ընդհանրապես այլ բնույթի պատճառներից՝ համեմատած վերը դիտարկվածների հետ: Առաջին հերթին դրանք պատմական և գաղափարական պատճառներն են: Հանցագործությունները ստորաբաժանման զինվորական կարգապահության ցածր

Քրեագիտություն

մակարդակի հետ ենթադրաբար նույնականացնելու արատավոր պրակտիկան, հանցագործություն «թույլ տված» հրամանատարների վրա դրվող տույժերի «անխուսափելիությունը», հրամանատարների գործունեության գնահատումը ոչ թե ըստ նրանց իրական աշխատանքի, այլ ըստ իրավախախտումների քանակի և այլն, երբ հանցագործության մասին իրավապահ մարմիններին հաղորդելը հրամանատարի համար դարձել է ծայրահեղ ոչ ձեռնառու, հանգեցրել են հրամանատարական օղակի կողմից իրենց ենթակա ստորաբաժանումներում կատարված հանցագործությունների զանգվածային քողարկմանը⁶: Լիովին հասկանալի պատճառներով՝ ամենից առաջ քողարկվում են հենց ոչ կանոնագրքային փոխհարաբերությունները:

Բացի պատմագաղափարական պատճառներից, այս մասում անհրաժեշտ է նշել կազմակերպչական և իրավական պատճառները: Առաջինները կապված են հրամանատարի գործունեության կառավարման, վերահսկման և գնահատման համակարգի թերությունների հետ՝ ստորաբաժանման մեջ ոչ կանոնագրքային փոխհարաբերությունները կանխարգելելուն, բացահայտելուն և կանխարգելման միջոցներին ուղղված նրա աշխատանքի խթանման արդյունավետ մեխանիզմի բացակայությամբ: Այժմ պարադոքսային իրավիճակ է ստեղծվում՝ ինչքան շատ հանցագործություններ բացահայտի հրամանատարը, այնքան վատ կզնահատվի նրա գործունեությունն ընդհանուր առմամբ: Իսկ իրավական բնույթի պատճառներն իրենց հիմքում ունեն հանցագործությունների բացահայտման և կանխարգելման ոլորտում հրամանատարի համապատասխան կամ հակառակը՝ անհամապատաս-

խան գործունեության իրավական կարգավորման թերությունները: Գործող զինվորական և քրեական օրենսդրությունը նման գործունեությունը գրեթե անուշադրության է մատնում, իսկ եթե կարգավորում է այն, սպա ընդհանուր բնույթ ունի, որը թույլ չի տալիս լուծել խնդիրն իրավական միջոցներով:

5. Ոչ կանոնագրքային փոխհարաբերությունների քողարկվածության կառուցվածի վերջին բաղադրիչը իրավապահ մարմիններին հայտնի, սակայն սահմանված կարգով չգրանցված հանցագործություններն են.

ա) չգրանցված դատավարական փաստաթղթերում (դրանց մասին տեղեկատվությունը չի գրանցվել ոչ մի ձևով),

բ) թաքցված՝ քրեական գործի հարուցումը չհիմնավորված մերժման տեսքով,

գ) թաքցված՝ քրեական գործը չհիմնավորված կարճելու տեսքով:

Նշված իրավիճակները կարող են տեղի ունենալ կամ պաշտոնական հանցագործություն կատարելու դեպքում (օրինակ՝ քրեական գործի հարուցումը մերժում կամ դրա կարճում կաշառքի դիմաց) կամ այն դեպքում, երբ զինվորական իրավապահ մարմինների պաշտոնատար անձինք՝ ոչ բավարար ցանկության, թույլ մասնագիտական պատրաստվածության կամ սխալ քրեաիրավական որակավորման պատճառով չեն պարզել արարքի եղելությունը կամ հանցակազմը, ինչը հանգեցրել է հանցագործության գրանցման բացակայությանը: Դրա հետ կապված՝ անհրաժեշտ է նաև ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքին, որ նախաքննության մարմինների կողմից քրեական գործը կարճելու համար ամենաշատ կիրառվող հիմնավորումներից է «իրադրության փոփոխություն»:

նը»՝ հաշվի առնելով, որ նշված իրավական հիմքը թույլ է տալիս նախաքննության մարմիններին այն բավականին լայն մեկնաբանել (հատկապես ինչ վերաբերում է հանցագործություն կատարած անձի կողմից հասարակական վտանգի կորստին):

Շարադրվածը թույլ է տալիս պնդել, որ զինձառայողների փոխհարաբերությունների կանոնադրային կանոնների խախտումների քողարկվածությունն ունի յուրահատկություններ (գործասերում առկա քողարկված հանցագործությունների մասին հայտնի է անձանց լայն շրջանակի, մեծ մասամբ այն արտացոլվում է ծառայողական փաստաթղթերում և այլն) և պատճառներ՝ պայմանավորված իր կառուցվածքով: Դիտարկվող խնդիրը սրված է այն հանգամանքով, որ ներկայումս հստակ պատկերացում չկա այս կամ այն տեսակի հանցավորության քողարկվածության մակարդակի մասին: Այս երևույթի գոյություն ունեցող բոլոր գնահատականները մոտավոր բնույթ

ունեն: Սակայն, չնայած այդ «մոտավորությանը», կարելի է վստահությամբ պնդել, որ ոչ կանոնադրային փոխհարաբերությունների հողի վրա կատարված քողարկված հանցավորության մակարդակը սպառնալից կերպով բարձր է:

Վերոշարադրյալը ցույց է տալիս, որ առանց բանակային միջավայրում ոչ կանոնադրային փոխհարաբերությունների վրա համակարգային քայքայիչ ազդեցության կառուցման և իրականացման՝ հաշվի առնելով դրանց քողարկվածությունը, այս քրեական երևույթի հետ պայքարում հնարավոր չի լինի հասնել որևէ նշանակալի հաջողության: Այդ իսկ պատճառով դիտարկվող հանցավորության վրա քայքայիչ ազդեցությունը պետք է սկսել այն բացասական երևույթների չեզոքացմամբ⁷, որոնք պայմանավորում են տվյալ հանցավոր արարքների քողարկվածությունը:

1. Большая советская энциклопедия. М., Советская энциклопедия, 1973, Т.14, с. 607.

2. *Скуратов Ю.* Прокуратура защищает права и свободы граждан // Российская газета, 1997, 18 февр.

3. Օրինակ՝ Վ. Վ. Լունեկը, ըստ ծագման մեխանիզմի, բաժանում է քողարկված հանցավորությունը չհայտարարվածների, հաշվի չառնվածների և չսահմանվածների (Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции. М., НОРМА, 1997, с. 132), իսկ Ի.Մ. Մացկևիչն առանձնացնում է բնական, արհեստական և սահմանապահական քողարկվածություններ (Некоторые аспекты латентности глумлений и издевательств над военнослужащими («дедовщины») в Вооруженных Силах и других войсках Российской Федерации // Актуальные проблемы борьбы с нарушением уставных правил взаимоотношений в Вооруженных Силах РФ: Материалы научно-практической конференции / Отв. Ред. М.М. Корнеев. М., Воен. ун-т, 1997, с. 53.

4. *Инишков С.М.* Системное воздействие

на преступность в Вооруженных Силах России: Дисс. ...д-ра юрид. наук. М., 1997, с. 29.

5. *Моргуленко Е.А.* Латентность нарушений уставных правил взаимоотношений между военнослужащими: сущность, структура, причины и меры по ее нейтрализации // Военно-уголовное право (вкладка к журналу «Право в вооруженных Силах»), 2002, №1-2, с. 9-13.

6. *Дунеев В.В.* Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции. М., НОРМА, 1997, с. 388-391.

7. Ոչ կանոնադրային հարաբերությունների քողարկվածությունը պայմանավորող երևույթների չեզոքացման կոնկրետ միջոցների մասին՝ դրա կառուցվածքի յուրաքանչյուր բաղադրիչի վերաբերյալ տես *Моргуленко Е.А.* Латентность нарушений уставных правил взаимоотношений между военнослужащими: сущность, структура, причины и меры по ее нейтрализации // Военно-уголовное право (вкладка к журналу «Право в Вооруженных Силах»). 2002, №1-2, с. 9-13.

Анатолий Михайлович КУСТОВ

Доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист РФ

Ваге Гургенович ЕНГИБАРЯН

*Доцент кафедры уголовного процесса
и криминалистики ЕГУ,
кандидат юридических наук*

О НЕКОТОРЫХ ТИПИЧНЫХ МОДЕЛЯХ МЕХАНИЗМА МАССОВЫХ БЕСПОРЯДКОВ

В развитии любого общества постоянно возникают и находят свое разрешение различные по типу, виду и уровням противоречия, затрагивающие интересы тех или иных социальных групп или общностей (этнических, религиозных, профессиональных и т.п.). В определенных условиях и под воздействием внешних факторов, включая экстремистские элементы, процесс разрешения противоречия может приобрести негативный характер. А в отношениях между группами, интересы которых затрагивает данное противоречие, возникает и накапливается социальная напряженность, которая в случае непринятия своевременных и достаточных мер по разрешению противоречий может привести к конфликту, в том числе и в форме массовых (групповых) антиобщественных проявлений.

В тех случаях, когда проявление приобретает значительные масштабы, а среди участников находится достаточное количество экстремистски настроенных лиц, находящихся под воздействием разных факторов, которым удается сознательно или бессоз-

нательно использовать социально-психологические особенности поведения толпы и вовлечь входящих в нее лиц в противоправные действия, могут возникнуть массовые беспорядки.

Массовые беспорядки, имевшие место за последние годы на территории СНГ, происходят в основном на почве межнациональных конфликтов. Как показывает практика, в большинстве случаев они сопровождаются умышленным нарушением национального, расового равноправия, под которым понимаются умышленные действия, направленные на возбуждение национальной или расовой вражды или розни, - унижение национальной чести и достоинства и равны прямым или косвенным ограничениям прав или установление прямых или косвенных преимуществ граждан в зависимости от их расовой или национальной принадлежности.

Одним из способов, направленных на организацию массовых беспорядков, может быть использование возникшего межнационального конфликта, трансформирующегося в последующем в межнациональную рознь, на почве которой и возникают массовые

беспорядки. Данное преступление может проявляться в формах, непосредственно не связанных с массовыми беспорядками¹.

Объективная сторона преступного нарушения национального, расового равноправия и равноправия граждан в зависимости от их религии выражается: а) в распространении идей, взглядов или письменной продукции (листовки, письма, обращения и т.п.), в которых подрывается доверие и уважение к определенной национальности или расе, либо возбуждается ненависть, неприязнь к людям этой национальности, их образу жизни, традициям, культуре и т.п., и в подстрекательстве на этой почве к насильственным действиям; б) в фактической дискриминации, т.е. ограничение прав этих лиц в зависимости от их национальной или расовой принадлежности, а также отношения к религии.

В настоящее время название части 1 статьи 143 УК РА изменено. Теперь она называется «Нарушение национального, расового равноправия и равноправия граждан в зависимости от их отношения к религии».

Пропаганда и агитация с целью возбуждения национальной вражды носит общий характер, и для квалификации по этой норме не имеет значения, соответствуют ли действительности распространяемые слухи о чертах, особенностях той или иной нации, а также приписываемые им качества и события. Эти действия могут выражаться и в возвеличивании одной нации, и в принижении значения и роли другой нации.

При рассмотрении данной модели механизма массовых беспорядков следует учесть, что массовые беспорядки на межнациональной почве могут за-

рождаться на основе религиозных явлений. Так, например, в марте 2008 года в Китае, в городе Сичуан Автономной области Ганцзи, где в основном живут монархи-буддисты, после Тибетских массовых беспорядков в начале марта 2008 года имели место беспорядки, возникшие в результате конфликтов между различными верующими нациями по частным религиозным вопросам, по официальным данным погибло 19 человек².

Массовые беспорядки, совершающиеся на почве межнациональной почве, являются более опасным видом данного преступления. Это объясняется тем, что при данной модели механизма массовых беспорядков участники настроены более агрессивно, хотят, якобы, защитить свое национальное достоинство, используют в качестве орудия преступления разные опасные приспособления, орудия и т.д.

На основе изучения практики расследования уголовных дел о массовых беспорядках, можно предположить, что при данной модели у участников беспорядков доминирует феномен коллективности в плане самообороны и защиты чести нации. Данное обстоятельство не может быть не учтено при планировании расследования, совершения отдельных следственных действий (в частности, допросе, очной ставке, опознании и др.) и оценки собранных доказательств.

Следует отметить, что данной модели механизма массовых беспорядков характерен признак вооруженности, наличие вооруженных группировок в составе толпы и др. Это обуславливается тем, что сопровождающий социальный конфликт в данном случае выражается острее.

При рассмотрении данной модели следует отличать некоторые составы преступления, в частности преступный состав бандитизма от массовых беспорядков, на основе ряда объективных и субъективных признаков, поскольку общим для этих преступлений является посягательство на основы государственного управления, общественную безопасность и общественный порядок, жизнь и здоровье личности.

Анализ практики показывает, что данный вопрос для расследования, помимо уголовно-правового значения, имеет также организационное, криминалистическое и другие значения.

Обязательными признаками, характеризующими банду, являются: наличие двух и более лиц; вооруженность; предварительная организованность; устойчивость и сплоченность; наличие цели - совершение нападений на объекты, указанные в законе. В уголовно-правовой теории банда определяется как преступное сообщество³, как одна из наиболее опасных форм соучастия. А. С. Емельянов, раскрывая понятие бандитизма, указал основные признаки этого преступления, на основе которых дал его определение. Устойчивость банды понимается им как неподверженность колебаниям, стойкость, твердость⁴. Устойчивость банды характеризуется тем, что она намерена совершить не одно, а ряд преступлений.

Как мы уже отметили, для данной модели массовых беспорядков характерна вооруженность и, вследствие этого, общественная опасность толпы. В научной литературе под применением огнестрельного оружия, взрывных устройств и взрывчатых веществ понимается использование их

для причинения вреда здоровью человека, уничтожения имущества, а также угроза использования этих предметов⁵.

Учитывая то, что в данной модели механизма массовые беспорядки и бандитизм имеют определенное сходство, необходимо в теоретическом плане рассмотреть ситуации, которые возникают при уголовно-правовой оценке действий виновных, к примеру, таких, как организация массовых беспорядков членами банды для облегчения достижения своих преступных целей, деятельность организованных преступных групп, сообществ, созданных до начала массовых беспорядков, цель которых - нападение на граждан или на общественные и государственные объекты в условиях массовых беспорядков для достижения своих преступных замыслов.

Наиболее существенные отличия бандитизма от массовых беспорядков таковы:

- бандитизм предполагает наличие предварительно организованной банды и обязательное наличие оружия;
- массовые беспорядки предполагают наличие толпы, сформировавшейся стихийно, в большинстве из обманутых людей; наличие оружия не обязательно;
- признаком банды является ее устойчивость;
- при массовых беспорядках толпа не является устойчивой, совместная деятельность участников массовых беспорядков ограничивается непродолжительным временем;
- бандитизм считается окончанным преступлением с момента организации банды;
- массовые беспорядки как преступление считаются окончанными с

момента совершения хотя бы одного из деяний, указанных в диспозиции статьи.

В случае совершения бандой погромов, разрушений, поджогов и других подобных действий, предусмотренных в диспозиции статьи 222 УК РА, а также активного вовлечения в массовые беспорядки граждан для совершения указанных выше операций, действия банды должны квалифицироваться по совокупности преступлений. Также по совокупности преступлений должны квалифицироваться действия участников банды, которые, принимая участие в массовых беспорядках, совершая предусмотренные в диспозиции деяния, используют их для достижения преступных целей банды.

В литературе, посвященной рассмотрению массовых беспорядков, отмечено⁶, что «нельзя рассматривать как бандализм действия участников массовых беспорядков, совершающих нападения без предварительного сговора либо по сговору, достигнутому в ходе беспорядков», и «действия вооруженных организаторов и участников массовых беспорядков».

Посыгательство на представителя той или иной нации, расы или лицо, исповедующее ту или иную религию, по иным мотивам (из корысти, ревности, мести, хулиганских побуждений и т.п.) не могут квалифицироваться по назван-

ным статьям.

Групповые драки, возникшие на межличностной почве, не могут быть признаны массовыми беспорядками, а являются злостным хулиганством с признаками особой дерзости, цинизма и др. Но возможны случаи, когда групповые драки перерастают в посягательство на органы государственного управления, личность по национальному признаку, освобождение арестованных, совершение погромов, поджогов и др. подобных действий. В этом случае перечисленные деяния должны квалифицироваться как массовые беспорядки. Однако необходимо отметить, что оценка действий должна основываться на анализе конкретных обстоятельств самого события, поскольку установление каких-либо конкретных сформулированных признаков представляет определенную трудность.

Проведенный В. П. Пономаревым анализ позволил ему прийти к аналогичному выводу: «факты массовых беспорядков квалифицируются в ряде случаев как групповые нарушения общественного порядка, хулиганство и т.д.»⁷.

Таким образом, всестороннее изучение особенности моделей механизма массовых беспорядков эффективно влияет не только на правильную квалификацию массовых беспорядков, но и на повышение уровня расследования и борьбы с данным видом преступлений.

1. Постановление Пленума Верховного Суда СССР N от 23.12.88г. // Ведомости Верховного Суда СССР. 1989, N-1, с. 16.

2. Электронная газета §Panorama: <http://www.panorama.am/am/politics/2008/04/05/tibet/07/04/08>.

3. **Дьяков С. В., Игнатъев А. А., Карпушин М. П.** Ответственность за государственные преступления. М., 1988, с. 96.

4. **Емельянов А. С.** Криминологическая характеристика бандализма. — Дис... канд. юрид.

наук. М., 1989, с. 51-55.

5. Комментарий к УК РФ / Отв. ред. А. И. Рарог. М., §Прспект., 2007, с. 401; Комментарий к УК РФ. Под ред. Мозякова В. В. М., §ЭК-ЗАМЕН: 2004, с. 537 и др.

6. **Дьяков С. В., Игнатъев А. А., Карпушин М. П.** Указ. труд, с. 96-117.

7. **Пономарев В. П.** Предупреждение массовых беспорядков. Автореферат. канд. юр. наук. Киев, 1992, с. 11.

Ալեքսանդր ԱՂԱՅԱՆ

Արաբկիր և Քանաքեռ-Չեյթուն համայնքների դատախազության դատախազ

ՔՆՆՉԱԿԱՆ ՏԱԿՏԻԿԱՅԻ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ

Իրավաբանական գրականության մեջ մշտապես քննարկվել է քննչական պրակտիկայում կրիմինալիստիկայի հանձնարարականների իրացման թույլատրելիության բարոյականության սահմանների մշակման անհրաժեշտության հարցը:

Կրիմինալիստիկան, մշակելով գիտական հանձնարարականներ, միշտ ուշադրություն է դարձնում դրանց բարոյական կողմին: Սակայն տակտիկական հնարքներն ու դրանց կիրառման պայմանները բազմազան են: Դրանց մշակման և կիրառման նկատմամբ գիտական, ստեղծագործական մոտեցումը, ինչը հաճախ կախված է քննչական իրադրության ճիշտ գնահատումից, չի բացառում դրանց տարբեր մեկնաբանությունների և ընկալումների հնարավորությունը ինչպես տեսաբանների, այնպես էլ պրակտիկ աշխատողների կողմից: Այդ իսկ պատճառով հանձնարարելի բնույթը, հնարքի կիրառման կախվածությունը քննչական իրադրությունից ոչ միայն ենթադրում են, այլև պայմանավորում են դրանց հարաբերակցությունը էթիկայի դրույթների հետ: Այլ կերպ ասած՝ տակտիկական հնարքներ մշակելիս և կիրառելիս անհրաժեշտ է դրանք գնահատել թե՛ իրավունքի, թե՛ բարոյականության դիրքերից:

Տակտիկական հնարքների կիրառումը մեխանիկական պրոցես չէ, այլ ակտիվ ստեղծագործական պրոցես, որի ընթացքում անհրաժեշտ է նկատի ունենալ առաջացած քննչական իրադրությունների բազմանշանակությունը:¹

Միաժամանակ բարոյականության

կարգավորիչ դերի առանձնահատկությունը ոչ թե օրենքի նորմի կիրառման շրջանակների փաստական բովանդակության սահմանափակումն է, այլ դատավարական դրույթների սահմաններում տակտիկական պայմանների և դրանց կիրառման հնարավորությունների ընդլայնումը: Բարոյականությունն առանձնահատուկ դեր է խաղում թույլատրող իրավական նորմերի կյանքի կոչման հնարքների կիրառման ընթացքում: Պատահական չէ, որ այդպիսի նորմերի կիրառման յուրահատկությունը հաճախ հանգեցնում է տեսական վեճերի և պրակտիկայում դրանց հակասական կիրառման:

Այս հանգամանքի հետ կապված՝ կարելի է նշել, որ տակտիկական հնարքի օրինականությունը դեռ չի նշանակում դրա կիրառման էթիկական անբասիրությունը: Իրավաչափ տակտիկական հնարքներն ու դրանց իրականացման ուղիները պետք է համապատասխանեն բարոյական նորմերին: Տակտիկական հանձնարարականները կոչված են ծառայելու ՔԳՕ խնդիրների իրագործմանը: Քննչական տակտիկական, մշակելով դատավարական գործողությունների իրականացման հնարքներ, ելնում է հենց այդ դրույթներից:

Իրավաբանական դոկտրինայում տակտիկական հնարքների կիրառման թույլատրելիության բարոյական չափանիշների որոշման հարցում ձևավորվել են տարբեր մոտեցումներ:

Հեղինակների մի մասը, քննարկելով այդ չափանիշները, ելնում է միայն

04-ՈՍՏՈՍ – ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 – 9 (121 – 122)
ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
66

բարոյականության ընդհանուր դրույթներից՝ դրանք չկապելով քննչական գործողությունների մասնակիցների դատավարական կարգավիճակի հետ:

Ս. Պ. Սիտրիչևը նշում է. «Տակտիկական հնարքները պետք է համապատասխանեն վարքագծի բարոյաէթիկական նորմերին և սոցիալիստական հասարակությունում ընդունված հայացքներին: Դրանք չպետք է վիրավորեն կամ նվաստացնեն մարդու պատիվն ու արժանապատվությունը, վտանգի ենթարկեն նրանց առողջությունը, վարկաբեկեն կասկածյալներին ու մեղադրյալներին՝ քննության ընթացքում հայտնի դարձած նրանց անձնական կյանքի հանգամանքներն առանց անհրաժեշտության հրապարակելով»:²

Որոշ հեղինակներ էլ տակտիկական հնարքի կիրառման թույլատրելիության բարոյական չափանիշները որոշում են կոնկրետ դատավարական գործողությանը համապատասխան՝ այդ չափանիշների մշակման անհրաժեշտությունը կապելով պրակտիկայում կիրառվող մասնավոր դեպքերի, օրինակ՝ այսպես կոչված «հոգեբանական ծուղակների», «քննչական խորամանկությունների» հետ: Ա. Ն. Վասիլևը նշում է. «Կապված այն բանի հետ, որ հետաքննության ընթացքում թույլատրելի են «խորամանկությունները», պահանջվում է սահմանազատել տակտիկական հնարքներում թույլատրելին և անթույլատրելին»:³

Ըստ էության այս մոտեցումները չի կարելի հակասական համարել: Առաջինի կողմնակիցները սահմանում են քննչական տակտիկայում բարոյական չափանիշների մշակման ընդհանուր ուղղությունը, իսկ երկրորդ խումբը՝ կոնկրետացնում է դրանք, առանձին քննչական գործողությունների իրակա-

նացման ընթացքում դրանց տալիս պրակտիկ ուղղվածություն:

Հաշվի առնելով տակտիկական հնարքների կիրառման թույլատրելիության բարոյական չափանիշների համակարգման, դասակարգման խնդրի բարդությունն ու բազմակողմանիությունը, կարևորվում է ոչ թե դեպքի պարզ թվարկումը, այլ քննչական պրակտիկայում օբյեկտիվորեն գոյություն ունեցող տարբեր դասակարգման հիմքերի կիրառումը:

Տակտիկական հնարքների թույլատրելիության բարոյական չափանիշները պետք է մշակվեն ոչ թե կոնկրետ քննչական գործողության հետ կապված, այլ ողջ քննչական տակտիկային համապատասխան: Դրանք պետք է ունենան թափանցիկ բնույթ և ընդգրկեն քննիչի ողջ գործունեությունը:

Քննչական պրակտիկայում տակտիկական հնարքների հակաբարոյական կիրառման դեպքերը վերացնելու կարող է նպաստել տակտիկայի բարոյական հիմունքների ուսումնասիրությունն ու պարզաբանումը, ինչպես նաև տակտիկական հնարքների կիրառման օբյեկտիվ բարոյական չափանիշների մշակման առավել ճիշտ ուղիների որոշումը:

Իրավապահ մարմինների գործունեության մեջ բարոյականության առանձնահատկություններն ուսումնասիրող էթիկան ստացել է դատական էթիկա անվանումը:

Իրավաբանական գրականության մեջ դատական էթիկայի հասկացության վերաբերյալ հիմնավորվել է երկու տեսակետ:

Մ. Ս. Ստրոգովիչը գտնում է. «Դատական էթիկան ուսումնասիրում է դատական և քննչական գործունեության հատուկ պայմաններում բարոյականության ընդհանուր նորմերի կիրառու-

Կրիմիալիստիկա

մը և ոչ թե ստեղծում է ինչ-որ նոր առանձնահատուկ բարոյական նորմեր դատավորների, դատախազների, քննիչների և փաստաբանների համար»:⁴

Որոշ հեղինակների կարծիքով էլ դատական էթիկան չի կարելի սահմանափակել դատական և քննչական գործունեության հատուկ պայմաններում միայն բարոյականության ընդհանուր նորմերի կիրառմամբ. վերջինիս բնութագրական են նաև իր հատուկ, սպեցիֆիկ բարոյական նորմերը:⁵

Բարոյական կարգավորիչ ազդեցությունը մի կարևոր առանձնահատկություն ունի: Այն կարող է կերպարանափոխվել՝ կապված մարդկային կոնկրետ գործունեության նպատակներից, խնդիրներից և պայմաններից: Այստեղ խոսքը վերաբերում է մասնագիտական բարոյականությանը, այսինքն՝ ընդհանուր բարոյականության այնպիսի փոփոխություններին, որոնք չեն փոխում ողջ հասարակության համար միասնական բարոյական պահանջների անհրաժեշտությունը, դրանց էությունն ու ընդհանուր նշանակությունը:

Բարոյականության ընդհանուր կանոնները դրանով իսկ ձեռք են բերում մասնագիտական իմաստ՝ մարդու կոնկրետ գործունեության վրա ներգործության լրացուցիչ ուժ ստանալով:⁶

«Դատական էթիկա» աշխատության հեղինակները գրում են. «Յուրաքանչյուր մասնագիտական բարոյականության բովանդակությունը բխում է կոմունիստական բարոյականության ընդհանուր սկզբունքներից»:⁷ Եթե հետևենք այս տեսակետին, ապա քննիչի, դատախազի, դատավորի մասնագիտական բարոյականության նորմերը պետք է դիտարկել միայն որպես ընդհանուր բարոյականության յուրահատուկ հետևություններ, որպես բարոյականության ընդհանուր սկզբունքների տեղայնացում իրավապահական գործունեության մեջ, այսինքն՝ բարոյականությունը դուրս է բերվում բարոյականությունից:

Այս դեպքում ստացվում է, որ ճիշտ են այն հեղինակները, որոնք ընդհանրապես բացառում են ցանկացած մասնագիտական բարոյականության նորմերի գոյությունը: Բարոյականությունից մի նոր բարոյականություն դուրս բերելն անհնար է. գոյություն ունեցող բարոյականությունը չի կարող հիմք հանդիսանալ նոր բարոյականության առաջացման համար:

Մասնագիտական բարոյականության նորմերի նման դրսևորումը ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ իրավապահական մարմինների գործունեության պահանջների ու շահերի դիրքից բարոյականության ընդհանուր սկզբունքների մեկնաբանություն: Այս դեպքում մասնագիտական բարոյականության նորմերն իրենցից կներկայացնեն բարոյականության խնդիրների լուծման վերաբերյալ մասնագիտական հանրության ներկայացուցիչների միայն սուբյեկտիվ կարծիքը:

Բայց բարոյականության նմանատիպ համակարգերն ընդհանրացված բնույթ են կրում: Դրանցում մարմնավորվում են բարոյականության առավել էական կոնկրետ կողմերը և ընդգրկվում են որոշակի հարաբերություններում մարդկանց ներկայացվող առավելազույն պահանջները: Այս սկզբունքները մարդկանց հարաբերությունների ընդհանրացման մեթոդ կամ կողմնորոշիչ են ծառայում՝ նրանց կողմից մասնագիտական գործունեություն իրականացնելիս: Դրանք միաժամանակ կատարված ընդհանրացումների ճշմարտացիության չափանիշ և հիմնավորում են համարվում: Մասնագիտական

տական բարոյականության նորմերի աղբյուր պետք է համարել սոցիալական հասարակության մեջ ձևավորված ու գոյություն ունեցող առանձնահատուկ հարաբերությունները, որոնք պայմանավորված են տվյալ մասնագիտական գործունեության բնույթով, որտեղ և առաջ են գալիս չկրկնվող իրադրություններ ու հակասություններ, ինչը և ծնում է բարոյականության հատուկ նորմեր, որոնց օգնությամբ միայն կարելի է լուծել առաջացած բարոյական խնդիրները:

Այսպիսով, մասնագիտական բարոյականությունը նախ՝ արտացոլում է կոնկրետ գործունեության պայմանների ազդեցության տակ ձևավորված հարաբերությունների որոշակի տիպը, և երկրորդ՝ հանդես է գալիս որպես բարոյական հարաբերությունների մշակված մոդելին համապատասխան մարդու մասնագիտական անհրաժեշտ վարքագծի պահանջ: Մասնագիտական բարոյականության այսպիսի ընկալումը մարդկանց կոնկրետ գործունեության մեջ բարոյականության ընդհանուր սկզբունքների պարզ մանրամասնում չէ: Դա վերջինիս ուսումնասիրությունն է օբյեկտիվ դրսևորումներում, դրա գործողության և զարգացման օբյեկտիվ օրենքների հետազոտությունը, ինչը և տարբերում է գիտա-

կան բարոյականությունը բարոյախտությունից, որը ելնում է բարոյականության սուբյեկտիվ կողմից՝ թեկուզ և օբյեկտիվ իրականությունը հաշվի առնելով:

Ա. Ռ. Ռատինովը նշում է. «Տակտիկան և տակտը կապված չեն այս բառերի ընդհանուր հիմքով: Գործել տակտիկապես ճիշտ, նշանակում է գործել տակտով, քաղաքավարի: Քննչական տակտը, որպես մասնագիտական էթիկայի արտահայտություն, տակտիկական հնարքների ընտրության և ողջ քննության տակտիկայի կառուցման ընթացքում ծառայում է որպես որոշիչ գործոն: Հոգեբանական կոմբինացիաներում չպետք է լինի վստահության չարաշահումը, կեղծավորությունը, պրովակացիան և նենգությունը: Նման հնարքներն անընդունելի են քննիչի համար, որը միշտ պետք է հիշի իրավապահական մարմինների հեղինակության ու արժանապատվության մասին, որի ներկայացուցիչն է հանդիսանում ինքը»:⁸

Ամփոփելով նշենք, որ տակտիկական հնարքների կիրառման թույլատրելիությունը հիմնականում կապված է դատավարության մասնակիցների հոգեբանության օգտագործման հնարավորության հետ:

1. **Комиссаров В. И.** Научные, провозы и нравственные основы следственной тактики. Саратов, 1980, с. 76.
 2. **Митричев С. П.** Следственная тактика. М., 1975, с. 5.
 3. **Васильев А. Н., Карнеева Л. М.** Тактика допроса. М., 1970, с. 114.
 4. **Цитрогович М. С.** Проблемы судебной этики. М., 1974, с. 14.

5. **Ароцкер Л. Е.** Судебная этика. Соц. законность, 1969, N9, с. 31.
 6. **Ларин Т. С.** Социальные функции морали. М., 1974, с. 90.
 7. **Горский Г. Ф., Кокорев Л. Д., Котов Д. П.** Судебная этика. Воронеж, 1974, с. 9.
 8. **Ратинов А. Р.** Судебная психология для следователей. М., 2001, с. 206.

Տիգրան ՄՈՒԿՈՒԶՅԱՆ

ՀՀ վարչական դատարանի նախագահ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ ԴԱՏԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈՒՏՈՒՄՆԵՐԻ ԱՐԴԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱՆՐՉԱՆՈՒՄ

նության համար: Արդյունավետ դատական պաշտպանության իրականացման գրավականը անկախ դատական իշխանության մարմինների համակարգն է և օրենսդրության միատեսակ կիրառման պրակտիկայի ապահովումը:

Անկախ դատական իշխանության մարմինների գործունեության բարելավումը բարդ խնդիր է, որը պետք է ներառի սոցիալ-տնտեսական, ֆինանսական կազմակերպական և կրթական-դատաիրակազմական համալիր միջոցառումների բոլորը: Այդ միջոցառումների հիմնական խնդիրն է ապահովել ընդհանուր իրավասության, վարչական և սահմանադրական դատարանների անկախությունը և արդյունավետ գործունեությունը: Այս առումով, պետք է ընդգծել, որ դատաիրավական բարեփոխումների անհրաժեշտությունը պայմանավորված է արմատական փոփոխությունների կատարմամբ պետության քաղաքական, տնտեսական հիմքերում և իրավական համակարգում: Հետևաբար դատաիրավական բարեփոխումների նպատակի որոշման խնդրում էական նշանակություն ունեն ՀՀ Սահմանադրության դրույթները, մասնավորապես՝ 1-ին հոդվածը. «Հայաստանի Հանրապետությունը ինքնիշխան, ժողովրդավարական, սոցիալական, իրավական պետություն է», 2-րդ հոդվածը («Հայաստանի Հանրապետությունում իշխանությունը պատկանում է ժողովրդին»:

Ժողովուրդն իր իշխանությունն իրականացնում է ազատ ընտրությունների, հանրաքվեների, ինչպես նաև Սահմանադ-

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական փոփոխությունների ու դրանից բխող դատաիրավական բարեփոխումների¹ տրամաբանությունը և գլխավոր կողմնորոշիչներից մեկը իրավական պետության կայացումն է, քանի որ մարդու իրավունքների երաշխավորված պաշտպանությունը հնարավոր է միայն իրավական պետության և նրա ինստիտուցիոնալ կառույցների բնականոն գործունեության պայմաններում: Այս կապակցությամբ գտնում ենք, որ մեզանում իրականացված սահմանադրական փոփոխությունների համատեքստում առավել կարևորվում է դատաիրավական համակարգի կատարելագործմանն ուղղված համարժեք լուծումների և գիտականորեն հիմնավորված հայեցակարգի մշակումները: Մեզանում իրավական պետության կայացումը պահանջում է հուսալի երաշխիքներ ստեղծել մարդու իրավունքների և ազատությունների դատական պաշտպա-

04-ՈՍՏՈՍ – ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 – 9 (121 – 122)
ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
70

րությանը նախատեսված պետական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց միջոցով:

Իշխանության յուրացումը որևէ կազմակերպության կամ անհատի կողմից հանցագործություն է»): 3-րդ հոդվածը. «Մարդը, նրա արժանապատվությունը, հիմնական իրավունքները և ազատությունները բարձրագույն արժեքներ են:

Պետությունն ապահովում է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը միջազգային իրավունքի սկզբունքներին ու նորմերին համապատասխան:

Պետությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով որպես անմիջականորեն գործող իրավունք», 5-րդ հոդվածը:

6-րդ հոդվածը. «Սահմանադրությունն ունի բարձրագույն իրավաբանական ուժ, և նրա նորմերը գործում են անմիջականորեն:

Օրենքները պետք է համապատասխանեն Սահմանադրությանը և օրենքներին: Այլ իրավական ակտերն ուժի մեջ են մտնում օրենքով սահմանված կարգով հրապարակվելուց հետո:

Միջազգային պայմանագրերն ուժի մեջ են մտնում միայն վավերացվելուց կամ հաստատվելուց հետո: Միջազգային պայմանագրերը Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն են: Եթե վավերացված միջազգային պայմանագրում սահմանվում են այլ նորմեր, քան նախատեսված են օրենքներով, ապա կիրառվում են այդ նորմերը: Սահմանադրությանը հակասող միջազգային պայմանագրերը չեն կարող վավերացվել:

Նորմատիվ իրավական ակտերն ընդունվում են Սահմանադրության և օրենքների հիման վրա և դրանց իրականացումն ապահովելու նպատակով», (14-48 հոդվածները) և 6-րդ գլուխն ամբողջությամբ (91-103 հոդվածներ):

Դատաիրավական բարեփոխումների

համար առանձնակի նշանակություն ունի նաև Հայաստանի Հանրապետության վավերացված միջազգային պայմանագրերն ու փաստաթղթերը, որոնք գերակա են ազգային օրենսդրության նկատմամբ:

Դրանից կարելի է ընդգծել՝ Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը (1948թ.), «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվեցիան (1950թ.), «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքի մասին» միջազգային դաշնագիրը (1966թ.) և այլն:

Այսպիսով, ՀՀ Սահմանադրությունը և նշված միջազգային պայմանագրերը դատարաններին օժտում են առանձնակի առաքելությամբ՝ մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության որոշում: Հենց այս հիմնական առաքելության իրականացմանը պետք է ուղղված լինեն դատաիրավական բարեփոխումները:² Դրան հասնելու համար դատաիրավական բարեփոխումների համատեքստում անհրաժեշտ է համալիր և փոխկապակցված միջոցառումների՝ (օրենսդրական, իրավակիրառողական, տնտեսական, կազմակերպական, կադրային, գիտական, կրթական և այլն) հետևողական իրականացում: Մեր կարծիքով դատաիրավական բարեփոխումների հիմնական ուղղությունները պետք է լինեն

ա) սոցիալ-տնտեսական (դատական հաստատությունները ժամանակակից շինություններով և նյութատեխնիկական միջոցներով ապահովելը, դատավորների սոցիալական պայմանների երաշխավորված ապահովվածությունը, որը ենթադրում է ոչ միայն բարձր աշխատավարձ, այլև աշխատավարձի և կենսաթոշակի էական տարբերության վերացում)։

բ) կազմակերպական, որը ենթադրում է դատավորների ընտրության և նշանակման հարցերում առավել օբյեկտիվության և օպտիմալության ապահովում արդարադատության խորհրդի հեղինակության բարձրացում վերջինիս օժտելով դատավորների ինքնակառավարման մարմնի

հատկանիշներով.

գ) կրթական-դաստիարակչական միջոցառումների հետևողական իրականացում, որը ենթադրում է դատավորների թեկնածուների ուսուցում և գործող դատավորների վերապատրաստման դասընթացների կազմակերպում.

դ) անհրաժեշտ է խելամիտ ժամկետում բարեփոխել օրենսդրական դաշտը հետևյալ ուղղություններով.

Ներկայում նշված ուղղություններով կատարվել է որոշակի աշխատանք: Մասնավորապես՝ դատախարակական բարեփոխումների օրենսդրական ապահովման ուղղությամբ 2007 թվականին մարտին ընդունվեցին «Դատական օրենսգիրքը», «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքը, բազմաթիվ փոփոխություններ կատարվեցին և շարունակվում են կատարվել ՀՀ քրեական օրենսգրքում, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում, ՀՀ քաղաքական դատավարության օրենսգրքում, «Դատական օրենսգրքում»:³

Նշված իրավական ակտերն էական փոփոխություններ մտցրեցին ՀՀ դատական իշխանության մարմինների համակարգում, ինչպես նաև դատական ատյանների գործառնությունների և լիազորությունների իրականացման ոլորտում:

Օրենսդրական այս փոփոխությունների անհրաժեշտությունը բխում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության փոփոխություններից, որոնցով, ի մասնավորի, ամրապնդվում է իշխանության դատական ճյուղի դե յուրե անկախությունը և փորձ է արվում այն հասցնել ճանաչված միջազգային նորմերի մակարդակին:

ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածում հռչակվում է, որ Հայաստանի պետական իշխանության համակարգը հիմնված է օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի վրա: Դատական իշխանությանը վերաբերող դրույթները գետեղված են Սահմանադրության 6-րդ գլ-

խում, որը սկսվում է 91-րդ հոդվածից, որում նշվում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում արդարադատությունն իրականացնում են միայն դատարանները Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան: Սահմանադրությամբ հավոր պատշաճի նշվում է անկախ դատարանների նշանակությունը և դրանց բացառիկ պատասխանատվությունն արդարադատության իրականացման գործում դատական գործառնությ կատարելու մասով:

Արդեն իսկ փոփոխված «Դատական օրենսգրքի» բովանդակության վերլուծությունից կարելի է եզրակացնել, որ այն համապարփակ նորմեր է պարունակում Հայաստանի դատական համակարգի վերաբերյալ և ընդհանուր առմամբ համահունչ է միջազգային չափորոշիչներին ու Հայաստանի Սահմանադրությանը: Ըստ էության, օրենսգրքի մեջ փորձ է արվում պաշտպանել և առաջ մղել իրավունքի պահպանման համար անհրաժեշտ այնպիսի արժեքներ, ինչպիսիք են դատական իշխանության անկողմնակալությունը, անկախությունը և մասնագիտական որակները: Ուստի, օրենսգրքի ընդունումը կարևոր քայլ է կառուցակարգային իմաստով անկախ և ինքնավար դատական համակարգ ունենալու ուղղությամբ:

ՀՀ Սահմանադրության 92-րդ հոդվածը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության դատական մարմինների համակարգը.

«Հայաստանի Հանրապետությունում գործում են ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի, վերաքննիչ դատարանները և վճռաբեկ դատարանը, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում նաև մասնագիտացված դատարաններ:

Հայաստանի Հանրապետության բարձրագույն դատական ատյանը, բացի սահմանադրական արդարադատության հարցերից, վճռաբեկ դատարանն է, որը կոչված է ապահովելու օրենքի միատեսակ կիրառությունը: Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունները սահմանվում են Սահ-

մանադրությամբ և օրենքով:

Արտակարգ դատարանների ստեղծումն արգելվում է», իսկ Սահմանադրության 93-րդ հոդվածի համաձայն. «Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանադրական արդարադատությունն իրականացնում է սահմանադրական դատարանը»:

ՀՀ Սահմանադրության 92-րդ հոդվածի դրույթներն իրենց կոնկրետացումն են ստացել «Դատական օրենսգրքում», որը կարգավորում է դատական իշխանության կազմակերպման և գործունեության հետ կապված հարաբերություններն այնքանով, որքանով դրանք չեն վերաբերում սահմանադրական դատարանին:

Այսպես, «Դատական օրենսգրքի» 3-րդ հոդվածի համաձայն. «Հայաստանի Հանրապետության բարձրագույն դատական ատյանը, բացի սահմանադրական արդարադատության հարցերից, Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանն է, որը կոչված է ապահովելու օրենքի միատեսակ կիրառությունը:

2. Հայաստանի Հանրապետությունում գործում են նաև առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարանները:

3. Առաջին ատյանի դատարանները:

4. Մասնագիտացված դատարան է վարչական դատարանը:

5. Վերաքննիչ դատարաններն են՝

1) քրեական վերաքննիչ դատարանը.

2) քաղաքացիական վերաքննիչ դատարանը»:

Այսպիսով, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, բացի սահմանադրական արդարադատության հարցերից, գլխավորում է դատական ատյանների համակարգը և ապահովելու է օրենքի միատեսակ կիրառումը ողջ համակարգի կողմից:

Այստեղ անհրաժեշտ է նշել, որ ներկայումս ՀՀ դատական համակարգն իր դատավորների թվով (համեմատած ըստ բնակչության թվի) Եվրոպայի և ԱՊՀ երկրների համեմատությամբ ամենանվազ թվաքանակն ունի՝ 3 միլիոն բնակչությանն ընկնում է 175 դատավոր:⁴ Համեմատու-

թյան համար նշենք, որ Էստոնիայում, Լիտվայում գործում են մոտ 700 դատավոր, իսկ Անգլիայում այդ թիվը հասնում է մի քանի տասնյակ հազարի:⁵ «Դատական օրենսգիրքը» հանգամանորեն սահմանում է յուրաքանչյուր դատական ատյանի ընդդատության շրջանակները, ընդունվելիք ակտերի ուժի մեջ մտնելու կարգը, դատարանների քանակը, դատավորների թվակազմը, նստավայրերը, դատարանի նախագահի գործառույթները:

Հայաստանի Հանրապետության 1998թ. հունիսի 17-ի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 1-ին կետի նոր խմբագրության համաձայն. «Քաղաքացիական բոլոր գործերն ընդդատյա են առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանին»,⁶ իսկ ՀՀ քրեական դատավարության 44-րդ հոդվածի համաձայն.

«Առաջին ատյանի դատարանները քննում են բոլոր քրեական գործերը, քրեադատավարական օրենսդրությամբ նախատեսված այլ գործեր (նյութեր), ինչպես նաև վերահսկողություն են իրականացնում քրեական գործի մինչդատական վարույթի նկատմամբ»:⁷

Ընդհանուր իրավասության դատարանները ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով վերահսկողություն են իրականացնում քրեական վարույթի մինչդատական փուլի նկատմամբ:

Ընդհանուր իրավասության դատական ակտերը կարող են բողոքարկվել միայն վերաքննության կարգով:

«Դատական օրենսգիրքը» տարբերում է ընդհանուր իրավասության դատական ակտերի երկու տեսակ՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտ (վճիռ, դատավճիռ) և գործն ըստ էության չլուծող (միջանկյալ) դատական ակտեր (որոշումներ) (հոդված 23): Ընդհանուր իրավասության դատարանի գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերը օրինական ուժի մեջ են մտնում հրապարակման պահից

մեկ ամիս հետո: Եթե տվյալ գործով վեճի առարկայի արժեքը չի գերազանցում նվազագույն աշխատավարձի հիսնապատիկը, ընդհանուր իրավասության դատարանի գործն ըստ էության լուծող դատական ակտը ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

Ընդհանուր իրավասության դատարանի գործն ըստ էության չլուծող (միջանկյալ) դատական ակտերն օրինական ուժի մեջ են մտնում կայացման պահից, եթե դատավարական օրենքով այլ բան նախատեսված չէ: Գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերը բացառիկ դեպքերում կարող են կայացման պահից դատարանի կողմից հայտարարվել օրինական ուժի մեջ, եթե դա չանելն անխուսափելիորեն կառաջացնի ծանր հետևանքներ կողմի համար: Նման ակտերը ենթակա են բողոքարկման նույն դատարանի օրինական ուժի մեջ չմտած ակտերի համար սահմանված կարգով:

«Դատական օրենսգիրքը» սահմանվում է ընդհանուր իրավասության դատարանի նախագահի հիմնական լիազորությունները.

«1) ապահովում է դատարանի բնականոն գործունեությունը.

2) հետևում է դատավորների աշխատանքային կարգապահության պահպանմանը,

3) հետևում է դատավորների կողմից գործի քննության ժամկետների պահպանմանը, գործի քննության ժամկետների խախտման վերաբերյալ իր եզրակացությունը ներկայացնում է դատարանների նախագահների խորհրդի էթիկայի հանձնաժողով,

4) դատավորի կողմից վարքագծի կանոնադրի պահանջների խախտում հայտնաբերելիս, անհրաժեշտության դեպքում համապատասխան հաղորդում է ներկայացնում այդ մասին դատարանների նախագահների խորհրդի էթիկայի հանձնաժողովին,

5) դատավորներին օրենքով սահմանված կարգով տրամադրում է արձակուրդ,

6) դատավորի արձակուրդի կամ ժամանակավոր այլ բացակայության դեպքում ըստ անհրաժեշտության վերաբաշխում է նրա վարույթում գտնվող գործերը,

7) դատարանի նախագահի արձակուրդի կամ ժամանակավոր այլ բացակայության դեպքում նշանակում է փոխարինող,

8) վերահսկում է դատարանի աշխատակազմի գործունեությունը,

9) ներկայացնում է դատարանն այլ մարմինների հետ հարաբերություններում,

10) իրականացնում է օրենքով իրեն վերապահված այլ լիազորություններ»:

«Դատական օրենսգիրքը» հստակորեն սահմանում է ընդհանուր իրավասության դատարանների համակարգը, դրանցում դատավորների թվակազմը և յուրաքանչյուր դատարանի նստավայրը: Մեր կարծիքով, օրենսդրական մակարդակով այդպիսի մանրամասն կարգավորումը դատարանների բնականոն գործունեության ապահովման կազմակերպակիրական երաշխիքներից մեկն է: «Դատական օրենսգրքի» 24-րդ հոդվածը (նոր խմբագրությամբ) հանգամանորեն կարգավորում է վերոնշյալ հարցերը.

«1. Երևան քաղաքում գործում են ընդհանուր իրավասության հետևյալ դատարանները

1) Էրեբունի և Նուբարաշեն համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանը դատարանի նախագահի և 6 դատավորի կազմով.

2) Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանը դատարանի նախագահի և 8 դատավորի կազմով.

3) Աջափնյակ և Դավթաշեն համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանը դատարանի նախագահի և 3 դատավորի կազմով.

4) Ավան և Նոր Նորք համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանը դատարանի նախագահի և 5 դատավորի կազմով.

5) Արաբկիր և Բանաբեռ-Չեյթուն հա-

մայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանը դատարանի նախագահի և 5 դատավորի կազմով.

6) Շենգավիթ համայնքի ընդհանուր իրավասության դատարանը դատարանի նախագահի և 5 դատավորի կազմով.

7) Մալաթիա-Մեքաստիա համայնքի ընդհանուր իրավասության դատարանը դատարանի նախագահի և 5 դատավորի կազմով:

2. Մարզերում գործում են ընդհանուր իրավասության հետևյալ դատարանները

1) Կոտայքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանը դատարանի նախագահի և 7 դատավորի կազմով.

2) Արարատի և Վայոց ձորի մարզերի ընդհանուր իրավասության դատարանը դատարանի նախագահի և 8 դատավորի կազմով.

3) Արմավիրի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանը՝ դատարանի նախագահի և 6 դատավորի կազմով.

4) Արագածոտնի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանը դատարանի նախագահի և 4 դատավորի կազմով.

5) Շիրակի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանը՝ դատարանի նախագահի և 11 դատավորի կազմով.

6) Լոռու մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանը դատարանի նախագահի և 11 դատավորի կազմով.

7) Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանը դատարանի նախագահի և 4 դատավորի կազմով.

8) Գեղարքունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանը՝ դատարանի նախագահի և 7 դատավորի կազմով.

9) Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանը դատարանի նախագահի և 7 դատավորի կազմով:

Մեզանում նորություն է վարչական արդարադատության մասնագիտացված դատարանի ներդրումը:⁸

Իսկ ի՞նչ է վարչական արդարադատությունը: Մինչ այսօր գոյություն չունի մեկ միասնական սահմանում, և շարունակվում են բանավեճերն այս հասկացության

շուրջ: Ամենալայն իմաստով վարչական արդարադատությունը քաղաքացու և պետական կառավարման մարմնի միջև առաջացած վեճի լուծման կարգն է, որն առաջացել է վերջինիս լիազորությունների իրականացման ժամանակ:⁹ Լայն տարածում է ստացել Դ.Մ. Չեչոտի կողմից տված վարչական արդարադատության հետևյալ սահմանումը վարչական արդարադատությունը դատական-ընթացակարգային կարգով վեճի քննման և լուծման կարգն է, որն առաջացել է պետական կառավարման բնագավառում քաղաքացիների կամ իրավաբանական անձանց մի կողմից, և վարչական մարմինների միջև մյուս կողմից: Այն իրականացվում է հատուկ ստեղծված իրավական վեճերի լուծման նպատակով վարչական արդարադատության մարմինների կողմից:

Ն. Խամանևան, վարչական արդարադատությունն ընկալելով որպես հատուկ մարմինների համակարգ, որոնք պետական կառավարման բնագավառում վերահսկողություն են իրականացնում, անհրաժեշտ է համարում վարչական արդարադատության համար հատուկ դատարանների համակարգի ստեղծումը, որոնք առանձնացված կլինեն ընդհանուր դատական համակարգից:¹⁰ Պետք է նշել, որ նման կերպ է իրականացվում վարչական արդարադատությունը Ֆրանսիայում:

Դ. Բախսրխան առաջարկում է տալ վարչական արդարադատության հասկացության լայն և նեղ ըմբռնում: Լայն առումով արդարադատություն իրականացվում է քաղաքացիների դիմումների հիման վրա պետական մարմինների և պաշտոնատար անձանց գործունեության օրինականության վերաբերյալ: Իսկ նեղ առումով վարչական արդարադատություն ըմբռնումը դատարանների կողմից քաղաքացիների կառավարման մարմինների և պաշտոնատար անձանց ակտերի վերաբերյալ բողոքների քննարկումն է:¹¹

Պրոֆ. Գ. Դանիելյանը տալիս է վարչական արդարադատության հետևյալ

բնորոշումը, վարչական արդարադատությունը քաղաքացու և հասարակական միավորումների իրավունքներն ու օրինական շահերը խախտող պետական կառավարման մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց օրենքին հակասող իրավական ակտերն ու գործողությունները (անգործությունը) բողոքարկելու դատավարական ընթացակարգն է:¹²

Մասնագիտացված վարչական դատարանների առկայությունը լուծում է նաև դատարանների ծանրաբեռնվածության խնդիրը և հնարավորություն տալիս իրականացնելու մարդու իրավունքների առավել արդյունավետ պաշտպանություն պետական մարմինների և պաշտոնատար անձանց ոչ իրավաչափ գործողություններից (անգործությունից):

Վարչական արդարադատության արդյունավետության համար կարևոր է գործի մանրակրկիտ և խորությամբ ուսումնասիրումը դատարանի կողմից: Կարծում ենք ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքը վերոշարադրյալի համար 6-րդ հոդվածի 3-րդ կետով երաշխիք է նախատեսում, որի համաձայն՝ դատարանը վեճի լուծման համար անհրաժեշտ ներքին հանգումը ձևավորելու նպատակով իրավասու է, չսահմանափակվելով վարչական դատավարության մասնակիցների միջնորդություններով, նրանց ներկայացրած ապացույցներով և գործում առկա այլ նյութերով, ձեռնարկելու ողջամիտ միջոցներ, մասնավորապես՝ պահանջելու վարչական վարույթի նյութեր, տեղեկություններ, ապացույցներ, լրացուցիչ բացատրություններ, հանձնարարելու կողմերին անձամբ ներկայանալ դատական նիստին:

Վարչական դատարանի իրավասությունը. Վարչական դատարանն ըստ էության քննում է վարչական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված վարչական գործերը: Վարչական դատարանի վճիռները կարող են բողոքարկվել միայն վճռաբեկության կարգով: Վարչական դատավարության օրենսգրքով նախատես-

ված դեպքերում վարչական դատարանը կայացնում է դատական ակտեր, որոնք վերջնական են և բողոքարկման ենթակա չեն: Վարչական դատարանի գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերն օրինական ուժի մեջ են մտնում հրապարակման պահից: Օրենքով կարող է նախատեսվել ակտերի օրինական ուժի մեջ մտնելու այլ ժամկետ:

Վարչական դատարանի միջանկյալ ակտերի օրինական ուժի մեջ մտնելու ժամկետները սահմանվում են դատավարական օրենսդրությամբ:

Վարչական դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերը բացառիկ դեպքերում կարող են կայացման պահից դատարանի կողմից հայտարարվել օրինական ուժի մեջ, եթե դա չանելն անխուսափելիորեն կառաջացնի ծանր հետևանքներ կողմի համար: Նման ակտերը ենթակա են բողոքարկման նույն դատարանի օրինական ուժի մեջ չմտած ակտերի համար սահմանված կարգով:

Վարչական դատարանը գործում է դատարանի նախագահի և 15 դատավորի կազմով:

Վարչական դատարանի կենտրոնական նստավայրը գտնվում է Երևան քաղաքում:

Վարչական դատարանն ունի այլ նստավայրեր մարզերում:

Վարչական դատարանի նախագահն օժտված է ընդհանուր իրավասության դատարանի նախագահի լիազորություններով:

Վարչական արդարադատության անհրաժեշտությունը տարբեր հեղինակների կողմից տարբեր կերպ է մեկնաբանվում, դատարանների գերծանրաբեռնվածությունը, քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների ոտնահարման բազում դեպքեր գործադիր իշխանության մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց կողմից, օրենսդրի կողմից մասնագիտացված դատարանների ստեղծման հնարավորության նախատեսումը և այլն:

Այժմ զարգացած գրեթե բոլոր երկրներ-

րում գործում են վարչական դատարաններ¹³ և եթե մինչև 20-րդ դարի սկիզբը դեռևս քննարկումներ էին ընթանում վարչական արդարադատության ինստիտուտի ստեղծման շուրջ, ապա այժմ այն կասկածի տեղիք անգամ չի տալիս: Այն ոչ միայն ամրագրված է օրենսդրությամբ, այլև դրա անհրաժեշտությունն ապացուցված է պրակտիկայով:

Նկարագրված դատարաններից յուրաքանչյուրի համար նշվում են դատարանի նախագահի միատեսակ լիազորությունները: Սա էապես նպաստում է տարբեր դատարանների միատեսակ կառավարման ապահովմանը: Այնուհանդերձ, գտնում ենք, որ բյուջետային ինքնուրույնության խնդիրը դատարանի նախագահի լիազորությունների մեջ ներառված չէ: Դատարանի նախագահի կողմից ֆինանսավորման ստացման և ֆինանսների ճիշտ ծախսման գործում մասնակցությունը կարող է լուրջ ազդեցություն թողնել համապատասխան դատարանի գործունեության կազմակերպման և իրականացման վրա: Բացի այդ, չնայած նշվում է դատարանի աշխատակիցների գործունեությունը վերահսկելու լիազորությունը, սահմանված չեն կադրային հարցերում դատարանի նախագահի լիազորությունները: Ըստ ամենայնի, այս գործառույթն իրականացվելու է Դատավորների խորհրդի կողմից: Արդյունավետ և արդարացի մենեջմենթի ժամանակակից սկզբունքների, ինչպես նաև Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների մման պետությունների փորձի համաձայն, դատարանների բյուջեների և կադրային խնդիրների նկատմամբ առնվազն որոշակի «տեղային» վերահսկողություն նախատեսելն արդարացված է:

«Դատական օրենսգրքում» հստակորեն սահմանված չէ, թե «վարչական գործեր» տեսակի մեջ ինչ է մտնում: Հետևաբար, այս դատարանի իրավասության շրջանակները բավականին լայն են: Ի հակադրություն դրան, բազմաթիվ պետությունների սահմանադրությունները և դատական համակարգի մասին օրենքներ

ը պարունակում են ուղղակի դրույթներ մասնագիտացված դատարանների մասին, հաճախ նաև նրանց կողմից քննվող գործերի ավելի մանրակրկիտ նկարագրություն, օրինակ՝ աշխատանքային վեճեր, պետական մարմինների հետ կապված խնդիրներ և այլն: Մասնավորապես՝ վարչական դատարանը կարող է, Սահմանադրական դատարանի իրավասությանը վերապահոված օրենքների վերանայումից զատ, պետության գործողությունների դատական քննության առանցքային մարմին դառնալ: Ամփոփ, բավարար չէ պարզապես ասել, թե վարչական դատարանը քննում է բոլոր վարչական գործերը: Դատական օրենսգրքը պետք է ներառի «վարչական գործ» հասկացության սահմանում, որը պետք է ներառի վարչական մարմինների կայացրած բոլոր վերջնական որոշումները: Նման դեպքում «վերջնական» և «մարմին» բառերի իմաստը նույնպես անհրաժեշտ է սահմանել: Այլապես շփոթմունք կարող է առաջանալ այն մասին, թե կոնկրետ բողոքը որ դատարանին պետք է ներկայացնել:

Բացի այդ, պարզ չէ, թե արդյոք Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունն անձից պահանջում է նախապես սպառել վարչական բողոքարկման համակարգի բոլոր ատյանները, և հետո միայն բողոք ներկայացնել վարչական դատարան, թե ոչ: Հարկ է պատասխանել այն հարցին, թե արդյոք վարչական դատարանը պարտավոր է մերժել այն բողոքաբերի բողոքը, որը փորձել է շրջանցել բողոքարկման առկա վարչական ատյանը: Իհարկե, կարող են լինել մման կանոն կիրառելու պատճառներ, օրինակ, երբ բողոքն ակնհայտորեն ապարդյուն է, երբ ներկայացվում են միայն իրավունքի հարցեր, կամ երբ չափազանց կարևոր է արագությունը: Գերմանիայի օրենսդրությամբ, օրինակ, հստակեցված է, թե վարչական որ գործողությունների կամ որոշումների դեմ է անհրաժեշտ նախևառաջ բողոքել վերահաս մարմինն նախքան դատարան դիմելը: ՀՀ դատական օրենսգրքի մեջ մման հս-

տակեցում ներառելը մեր կարծիքով անհրաժեշտություն է:

ՀՀ դատական համակարգի երկրորդ և, ըստ էության, վերջին ատյանը, վերաքննիչ դատարաններն են:

Վերաքննիչ դատարանն իր իրավասություն սահմանում վերանայում է ընդհանուր իրավասության, քաղաքացիական և քրեական դատարանների գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերը:

Վերաքննիչ դատարանը միջանկյալ դատական ակտերը վերանայում է օրենքով նախատեսված բացառիկ դեպքերում:

Վերաքննիչ դատարանը դատական ակտը վերանայում է վերաքննիչ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններում:

Վերաքննիչ դատարանի դատական տարածքը Հայաստանի Հանրապետության ամբողջ տարածքն է:

Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտերը օրինական ուժի մեջ են մտնում հրապարակման պահից:

Հայաստանի Հանրապետությունում գործում են երկու վերաքննիչ դատարան՝
- վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը,
- վերաքննիչ քրեական դատարանը:

Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը, գործում է դատարանի նախագահի և 15 դատավորի կազմով:

Վերաքննիչ քրեական դատարանը գործում է դատարանի նախագահի և 15 դատավորի կազմով: Վերաքննիչ դատարանի նստավայրը գտնվում է Երևան քաղաքում:

Գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի դեմ վերաքննիչ բողոք կարող է բերվել մինչև այդ ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելու համար սահմանված ժամկետը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դատարանը ժամկետի բացթողումը համարում է հարգելի: Դատարանի սնանկության գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի դեմ վերաքննիչ բողոք կարող է բերվել այդ ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո տասնհինգօրյա ժամկետում,

բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դատարանը ժամկետի բացթողումը համարում է հարգելի:

Այն բացառիկ դեպքերում, երբ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերը կայացման պահից դատավորի կողմից հայտարարվել են օրինական ուժի մեջ, այդ դատական ակտերի դեմ վերաքննիչ բողոք կարող է բերվել այդ ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո մեկամսյա ժամկետում:

Միջանկյալ դատական ակտի դեմ վերաքննիչ բողոք կարող է բերվել միայն օրենքով նախատեսված բացառիկ դեպքերում: Առաջին ատյանի դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող օրինական ուժի մեջ մտած ակտի դեմ բերված վերաքննիչ բողոքը կարող է ընդունվել քննության այն բացառիկ դեպքերում, երբ գործի նախորդ դատական քննության ընթացքում թույլ են տրվել նյութական կամ դատավարական իրավունքի այնպիսի հիմնարար խախտումներ, որի արդյունքում ընդունված դատական ակտը խաթարում է արդարադատության բուն էությունը:

Առաջին ատյանի դատարանների դատական ակտերի դեմ, բացառությամբ այն ակտերի, որոնց համար վերաքննություն օրենքով նախատեսված չէ, վերաքննիչ բողոք բերելու իրավունք ունեն՝

գործին մասնակցող անձիք,
դատախազը օրենքով նախատեսված դեպքերում:

Վերաքննիչ բողոք բերելու համար հիմք է դատական սխալը նյութական կամ դատավարական իրավունքի այնպիսի խախտումը, որը կարող էր ազդել գործի ելքի վրա:

Դատավարական օրենքով կարող են սահմանվել բողոք բերելու լրացուցիչ սահմանափակումներ:

Վերաքննիչ դատարանն իրավունք չունի նոր ապացույց ընդունելու և բողոքը քննելիս հիմնվում է միայն այն ապացույցների վրա, որոնք ներկայացվել են առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության ժամանակ: Եթե ապացույցը չի ներկայաց-

վել կողմերի կողմից անկախ հանգամանքներով, ապա վերաքննիչ դատարանը բեկանում է գործը և այն ուղարկում համապատասխան առաջին ատյանի դատարան նոր քննության եթե գտնում է, որ ապացույցը էական նշանակություն ունի գործի լուծման համար:

Վերաքննիչ դատարանում բողոքի քննության ժամանակ առաջին ատյանի դատարանում հաստատված փաստերը ընդունվում են որպես հիմք, բացառությամբ այն դեպքի, երբ բողոքում վիճարկում է այդ փաստը և վերաքննիչ դատարանը հանգում է այն եզրակացության, որ տվյալ փաստի վերաբերյալ եզրակացության հանգելիս առաջին ատյանի դատարանը սկսնախտ սխալ է թույլ տվել: Նման դեպքերում վերաքննիչ դատարանն իրավունք ունի հաստատված համարել նոր փաստ կամ հաստատված չհամարել ստորադաս դատարանի կողմից հաստատված փաստը, եթե առաջին ատյանի դատարանի կողմից հետազոտված ապացույցների հիման վրա հնարավոր է հանգել նման եզրակացության:

Եթե առաջին ատյանի դատարանը հետազոտված ապացույցների հիման վրա դատական ակտում եզրակացության չի հանգել որևէ փաստի վերաբերյալ, ինչը պարտավոր էր անել, ապա վերաքննիչ դատարանն իրավունք ունի հաստատված համարել նոր փաստ, եթե առաջին ատյանի դատարանի կողմից հետազոտված ապացույցների հիման վրա հնարավոր է հանգել նման եզրակացությանը: Այդ հոդվածի 1-ից 3-րդ մասերով սահմանված նորմերը չեն տարածվում քրեական գործերով վարույթի վրա:

«Դատական օրենսգրքի» 48-րդ հոդվածը սահմանում է վերաքննիչ դատարանի լիազորությունները.

«1. Գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի վերաքննության արդյունքում վերաքննիչ դատարանը.

1) մերժում է վերաքննիչ բողոքը դատական ակտը թողնելով օրինական ուժի մեջ: Այն դեպքում, երբ վերաքննիչ դատարանը մերժում է վերաքննիչ բողոքը, սակայն դատարանի կայացրած գործն ըստ էության ճիշտ լուծող դատական ակտը թերի պատճառաբանված, սխալ պատճառաբանված կամ չպատճառաբանված կամ չպատճառաբանված կամ չպատճառաբանված կամ չպատճառաբանված է, ապա վերաքննիչ դատարանը պատճառաբանում է անփոփոխ թողնված դատական ակտը.

2) ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բավարարում է վերաքննիչ բողոքը համապատասխանաբար ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բեկանելով դատական ակտը: Բեկանված մասով գործն ուղարկվում է համապատասխան ստորադաս դատարան նոր քննության սահմանելով նոր քննության ծավալը: Չբեկանված մասով դատական ակտը մնում է օրինական ուժի մեջ.

3) ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բեկանում է դատական ակտը և հաստատում կողմերի հաշտության համաձայնությունը.

4) մասնակիորեն բեկանում և փոփոխում է ստորադաս դատարանի ակտը, եթե ստորադաս դատարանի կողմից հաստատված փաստական հանագամանքները հնարավորություն են տալիս կայացնելու նման ակտ, և եթե դա բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից.

5) ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բեկանում է դատական ակտը և կարճում է գործի վարույթն ամբողջովին կամ դրա մի մասը կամ առանց քննության է թողնում հայցն ամբողջովին կամ դրա մի մասը:

2. Միջանկյալ դատական ակտերի դեմ բերված վերաքննիչ բողոքների քննության արդյունքում վերաքննիչ դատարանը մերժում է վերաքննիչ բողոքը դատական ակտը թողնելով օրինական ուժի մեջ կամ կայացնում է նոր դատական ակտ, որը օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից:

Վերաքննիչ դատարանի նախագահը օժտված է ընդհանուր իրավասության դատարանի նախագահի լիազորություններով:

Վերջապես, դատական բարձրագույն ատյանը, բացի սահմանադրական արդարադատության հարցերից, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն է:¹⁴

Վճռաբեկ դատարանի գործունեության նպատակն է ապահովելու օրենքի միատեսակ կիրառությունը: Իր այդ առաքելությունն իրականացնելիս վճռաբեկ դատարանը պետք է ձգտի նպաստել իրավունքի զարգացմանը:

Վճռաբեկ դատարանը բողոքի հիման վրա օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով վերանայում է վերաքննիչ և վարչական դատարանների դատական ակտերը:

Վճռաբեկ դատարանը բողոքն ընդունում է քննության, եթե վճռաբեկ դատարանի կարծիքով բողոքում հիմնավորված է, որ բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի միատեսակ կիրառության համար, կամ վերանայվող դատական ակտը առերևույթ (prima facie) հակասում է վճռաբեկ դատարանի նախկինում ընդունված որոշումներին, կամ ստորադաս դատարանի կողմից թույլ է տրված առերևույթ դատական սխալ, որը կարող է առաջացնել կամ առաջացրել է ծանր հետևանքներ:

Վճռաբեկ դատարանն իր իրավասության սահմանում վերանայում է ստորադաս դատարանների գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերը և վերաքննիչ դատարանի կողմից միջանկյալ դատական ակտերի վերանայման արդյունքում կայացված որոշումները:

Վճռաբեկ դատարանը միջանկյալ դատական ակտերը վերանայում է օրենքով նախատեսված բացառիկ դեպքերում: Վճռաբեկության կարգով գործի քննության ժամանակ վճռաբեկ դատարանը գործով կայացված դատական ակտը վերանայում է միայն վճռաբեկ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններում: Վճռաբեկ դատարանի դատական տարածքը Հայաստանի Հանրապետության տարածքն է:

Վճռաբեկ դատարանի ակտն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման: Վճռաբեկ դատարանի ակտերը ենթակա են պաշտոնական հրապարակման «Հայաստանի Հանրապետության պաշտոնական տեղեկագրում»:

Վճռաբեկ դատարանին ներկայացված վճռաբեկ բողոքները քննության ընդունելու հարցը լուծում է վճռաբեկ դատարանի համապատասխան պալատը: Պալատի այդ որոշումները կայացվում են միաձայն և բողոքարկման ենթակա չեն: Դատավորներից թեկուզ և մեկի՝ այլ կարծիք ունենալու դեպքում վճռաբեկ բողոքը քննության ընդունելու հարցը ենթակա է լուծման վճռաբեկ դատարանի ողջ կազմով:

Պալատը բողոքը քննության ընդունելու հարցը լուծում է պալատի նախագահի և պալատի դատավորների կազմով: Վճռաբեկ դատարանի նախագահն իրավունք ունի մասնակցել պալատի նիստերին: Եթե վճռաբեկ դատարանի պալատի կազմը պակաս է 3-ից, ապա պալատի նիստերին մասնակցում է վճռաբեկ դատարանի նախագահը, իսկ եթե այդ դեպքում ևս կազմը պակաս է 3-ից, ապա վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից պալատ գործուղվում է այլ պալատի դատավոր:

Վճռաբեկ դատարանի բողոք դատավորները պարտավոր են մասնակցել վճռաբեկ դատարանի նիստին: Վճռաբեկ դատարանի նիստն իրավագոր է, եթե դրան մասնակցում են առնվազն հինգ դատավոր:

Վճռաբեկ դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտը համարվում է ընդունված, եթե դրա օգտին քվեարկել է առնվազն չորս դատավոր: Եթե դատավորների խորհրդակցության ժամանակ ոչ մի առաջարկություն չի ստանում չորս ձայն, ապա բողոքը համարվում է մերժված:

Վճռաբեկ դատարանը գործն ըստ էության չլուծող դատական ակտերն ընդունում է նիստին ներկա դատավորների ձայների մեծամասնությամբ:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարու-

թյան 229-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի դեմ վճռաբեկ բողոք կարող է բերվել մինչև այդ ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելու համար սահմանված ժամկետը, բացառությամբ նոր կամ նոր երևան եկած հանգամանքների հիմքով կամ սույն հոդվածի 3-րդ կետով նախատեսված հիմքով դատական ակտը բողոքարկելու դեպքերի:

2. Միջանկյալ դատական ակտի դեմ վճռաբեկ բողոք կարող է բերվել միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում: Միջանկյալ դատական ակտը կարող է բողոքարկվել այն ստանալու պահից տասնհինգօրյա ժամկետում, եթե սույն օրենսգրքով կամ այլ օրենքով այլ ժամկետ սահմանված չէ:

3. Գործին մասնակից չդարձված այն անձինք, որոնց իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ կայացվել է գործն ըստ էության լուծող դատական ակտ, իրավունք ունեն վճռաբեկ բողոք բերելու սկսած այն օրվանից երեք ամսվա ընթացքում, երբ իմացել են կամ կարող էին իմանալ նման դատական ակտի կայացման մասին»:¹⁵

Վճռաբեկ բողոք բերելու համար հիմք է դատական սխալը նյութական կամ դատավարական իրավունքի այնպիսի խախտումը, որը կարող էր ազդել գործի ելքի վրա:

Վճռաբեկ բողոքը կարող է բերվել վերաքննիչ դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի դեմ հրապարակման պահից մեկամսյա ժամկետում, իսկ գործն ըստ էության չլուծող դատական ակտերի դեմ այդ ակտը ստանալու պահից 15-օրյա ժամկետում, եթե օրենքով այլ բան նախատեսված չէ:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 21-րդ հոդվածի վեցերորդ մասով սահմանված դեպքերում անձի վիճակի բարելավման հիմքով վճռաբեկ բողոք կարող է բերվել առանց ժամկետի սահմանափակման, իսկ անձի վիճակի վատթարացման հիմքով դատական ակ-

տի օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից վեցամսյա ժամկետում»:¹⁶

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի լիազորություններն ամրագրված են «Դատական օրենսգրքի» 60-րդ հոդվածում.

«1. Գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի վերանայման արդյունքում վճռաբեկ դատարանը.

1) մերժում է վճռաբեկ բողոքը, դատական ակտը թողնելով օրինական ուժի մեջ: Այն դեպքում, երբ վճռաբեկ դատարանը, մերժում է վճռաբեկ բողոքը, սակայն դատարանի կայացրած գործն ըստ էության ճիշտ լուծող դատական ակտը թերի պատճառաբանված, սխալ պատճառաբանված կամ չպատճառաբանված է, ապա վճռաբեկ դատարանը պատճառաբանում է անփոփոխ թողնված դատական ակտը.

2) ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բավարարում է վճռաբեկ բողոքը համապատասխանաբար ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բեկանելով դատական ակտը: Բեկանված մասով գործն ուղարկվում է համապատասխան ստորադաս դատարան նոր քննության սահմանելով նոր քննության ծավալը: Չբեկանված մասով դատական ակտը մնում է օրինական ուժի մեջ.

3) ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բեկանում է դատական ակտը և հաստատում կողմերի հաշտության համաձայնությունը.

4) մասնակիորեն բեկանում և փոփոխում է ստորադաս դատարանի ակտը, եթե ստորադաս դատարանի կողմից հաստատված փաստական հանգամանքները հնարավորություն են տալիս կայացնելու նման ակտ, և եթե դա բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից.

5) ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բեկանում է դատական ակտը և կարճում է գործի վարույթն ամբողջովին կամ դրա մի մասը կամ առանց քննության է թողնում հայցն ամբողջովին կամ դրա մի մասը.

6) վերաքննիչ դատարանի կողմից դատական ակտը փոփոխելու դեպքերում վճռաբեկ դատարանն ամբողջությամբ կամ

մասնակիորեն բեկանում է վերաքննիչ դատարանի դատական ակտն օրինական ուժ տալով առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտին: Այս դեպքում վճռաբեկ դատարանը լրացուցիչ պատճառաբանում է առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը, եթե այն թերի է պատճառաբանված, սխալ է պատճառաբանված կամ պատճառաբանված չէ:

2. Միջանկյալ դատական ակտերի վերանայման արդյունքում վճռաբեկ դատարանը մերժում է վճռաբեկ բողոքը դատական ակտը թողնելով օրինական ուժի մեջ կամ կայացնում է նոր դատական ակտ, որն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից:

Վճռաբեկ դատարանը գլխավորում է վճռաբեկ դատարանի նախագահը: Վերջինս իրականացնում է վճռաբեկ դատարանի պալատի նախագահին և դատավորին օրենքով վերապահված բոլոր լիազորությունները:

Վճռաբեկ դատարանի նախագահը՝

- 1) ապահովում է վճռաբեկ դատարանի բնականոն գործունեությունը.
- 2) հրավիրում և վարում է վճռաբեկ դատարանի նիստերը.
- 3) ՀՀ պաշտոնական տեղեկագրում հրապարակման է ուղարկում վճռաբեկ դատարանի որոշումները.
- 4) վճռաբեկ դատարանի դատավորներին, օրենքով սահմանված կարգով, տրամադրում է արձակուրդ.
- 5) վերահսկում է վճռաբեկ դատարանի աշխատակազմի գործունեությունը.
- 6) ներկայացնում է վճռաբեկ դատարանն այլ մարմինների հետ հարաբերություններում.
- 7) օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով կարգապահական վարույթ է հարուցում վճռաբեկ դատարանի պալատի նախագահի կամ պալատի դատավորի նկատմամբ.
- 8) վարում է արդարադատության խորհրդի նիստերը.
- 9) իրականացնում է օրենքով իրեն վերապահված այլ լիազորություններ:

Վճռաբեկ դատարանը կազմված է վճռաբեկ դատարանի նախագահից, պալատների նախագահներից և չորս դատավորներից: Վճռաբեկ դատարանն ունի երկու պալատ՝

- քրեական պալատ,
- քաղաքացիական և վարչական պալատ:

Յուրաքանչյուր պալատ կազմված է պալատի նախագահից և պալատի երկու դատավորներից»:

Այսպիսով, կատարված փոփոխությունների արդյունքում վերականգնվում է վճռաբեկ դատարան դիմելու իրավունքը առանց սահմանափակման, և որը համահունչ է ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածի 1-ին մասի դրույթներին, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքին, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի պահանջներին, ՀՀ դատարանների նախագահների խորհրդի իրավական դիրքորոշումներին և այլն:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Իրավական պաշտպանության միջոցների արդյունավետության բարձրացման մասին» Rec (2004) 6 հանձնարարականի (1995թ. փետրվարի 7) հավելվածի 1-ին կետի համաձայն՝ իրավական պաշտպանության միջոցի արդյունավետությունը պահանջում է, որ պեսզի այդ միջոցի օգտագործումն ունակ լինի, ըստ էության, քննության առարկա դարձնել կոնվենցիայի դրույթների խախտման վերաբերյալ ցանկացած գանգատ: Բոլոր դեպքերում պաշտպանության միջոցները պետք է «արդյունավետ» լինել ոչ միայն տեսականորեն, այլև գործնականում:

Դատական արդյունավետ պաշտպանության և արդարադատության մատչելիության իրավունքը նշանակում է ոչ միայն դատարան դիմելու իրավունքի նախատեսում, այլև դատական պաշտպանության և արդարադատության

մատչելիության իրավունքի իրականացման աշխատանքի կարգի, պայմանների կամ հիմքերի սահմանում, որի դեպքում այդ իրավունքի իրականացման կարգը, պայմանները կամ հիմքերը կբավարարեն իրավական որոշակիության (հստակության) և կանխատեսելիության պահանջները:

Վճռաբեկ վարույթում դատական պաշտպանության և արդարադատության մատչելիության իրավունքի ապահովման անհրաժեշտության մասին է վկայում նաև ՀՀ դատարանների մախազահների խորհրդի 2006թ. հունիսի 13-ի, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 404-րդ հոդվածի և ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 223-րդ հոդվածներով նախատեսված դատական պաշտպանության իրավունքի իրագործման ապահովելու մասին» թիվ 104 որոշումը, ըստ որի՝ վճռաբեկ դատարանի կողմից քննության են ենթակա օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի դեմ գործին մասնակցող անձանց, գործին մասնակից չդարձած անձանց վճռաբեկ բողոքները, որոնց իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ կայացվել է դատական ակտ, ինչպես նաև օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի դեմ դատավարության մասնակիցների նյութական կամ դատավարական իրավունքի խախտման հիմքով ներկայացված վճռաբեկ բողոքները»:

Մասնավորապես՝ Գուլերն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով (Եվրոպական դատարանի 21.02.1975թ. վճիռ) Եվրոպական դատարանը նշել է, որ եթե անձը չունի արդարադատության մատչելիության իրավունք, ապա արդար դատաքննության իրավունքն իմաստագուրկ է: Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը պետք է մեկնաբանվի երկու իրավական սկզբունքների լույսի ներքո.

1. դատարան հայց (բողոք) ներկայացնելու հնարավորությունը որպես իրավունքի հիմնարար և ճանաչված սկզբ-

բունք,

2. միջազգային իրավունքի այն սկզբունքը, որն արգելում է հրաժարվել արդարադատության իրականացումից:

Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածում ուղղակիորեն չի հիշատակվում վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոք բերելու իրավունքը, սակայն եթե ներպետական օրենսդրությամբ այդ իրավունքը նախատեսված է, բողոքը ներկայացված է, իսկ դատական ատյանն օժտված է քաղաքացիական իրավունքներ և պարտականություններ որոշելու լիազորությամբ, ապա արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ 6-րդ հոդվածի առաջին մասը կիրառելի է (Դեյկորան ընդդեմ Բելգիայի գործով Եվրոպական դատարանի 17.01.1970 վճիռը):¹⁷

Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը ելնում է այն սկզբունքից, որ քրեական գործով վարույթը մեկ միասնական ամբողջություն է, և առաջին ատյանի դատարանի գործով որոշման կայացմամբ 6-րդ հոդվածով տրամադրվող պաշտպանությունը չի դադարում: Եվրոպական դատարանում ձևավորված պրակտիկայի համաձայն՝ այն պետությունից, որտեղ գործում են վերաքննիչ կամ վճռաբեկ դատարաններ, «պահանջվում է օրենքի առջև պատասխանատվության կանչված անձանց համար ապահովել այդ դատարաններում այն հիմնարար երաշխիքներից օգտվելու հնարավորություններ, որոնք պարունակում է Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը»: Հիշյալ երաշխիքները կարող են սահմանափակվել միայն դատական այն ատյանում, որի առջև երբեք գործով փաստերը պարզելու խնդիր չի դրվում, այլ միայն մեկնաբանելու շոշափված իրավունքի նորմերը (Էքբատասիճ ընդդեմ Շվեդիայի գործով Եվրոպական դատարանի 26.05.1988թ. վճիռը):

Դատական արդյունավետ պաշտպանության և արդարադատության մատչելիության սահմանադրական իրավունքի վերականգնման շնորհիվ Վճռաբեկ դատարանում դատական պաշտպանության իրավունքի իրականացումը կբավարարի

իրավական որոշակիության և կանխատեսելիության պահանջները:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 07.07.2006թ. փոփոխություններով և լրացումներով սահմանվեց վերաքննիչ դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած ակտերի դեմ վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելու ինստիտուտը: Վճռաբեկ դատարանի մատչելիության և դատական այդ ատյանում դատական պաշտպանության արդյունավետությունը պայմանավորված է վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելու այնպիսի հիմքերի սահմանմամբ, որոնք կհամարվեն իրավական որոշակի և կանխատեսելի: Այս պարագայում վճռաբեկ դատարանի մատչելիությունը և դատական պաշտպանության արդյունավետությունն ուղղակիորեն կախված է վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելու օրենքով նախատեսված հիմքերի իրավական կարգավորումից:

Եվրոպական դատարանը «Սանդի Թայմս»-ի գործով նշել է, որ «օրենքով նախատեսված» արտահայտությունից բխում են հետևյալ երկու պահանջները:¹⁸ Առաջին՝ իրավունքը պետք է լինի միևնույն չափով մատչելի, քաղաքացիները պետք է համապատասխան հանգամանքներում հնարավորություն ունենան կանխորոշելու, թե տվյալ դեպքում ինչ իրավական նորմ է կիրառվելու: Երկրորդ՝ նորմը չի կարող համարվել օրենք, եթե այն ձևակերպված չէ բավարար ճշգրտությամբ, որը թույլ կտա քաղաքացիներին դրան համապատասխանեցնել իրենց վարքագիծը, նրանք պետք է հնարավորություն ունենան հանգամանքների ողջամիտ իրականացմամբ կանխատեսել այն հետևանքները, որոնք կարող են առաջացնել տվյալ գործողությունները:

Իրավական որոշակիության սկզբունքը ենթադրում է իրավական կարգավորման և գոյություն ունեցող իրավահարաբերությունների կայունություն: Իրավական որոշակիությունն անհրաժեշտ է, որպեսզի համապատասխան իրավահարաբերությունների մասնակիցները ող-

ջամիտ սահմաններում կարողանան կանխատեսել իրենց վարքագծի հետևանքները և վստահ լինեն իրենց կարգավիճակի, իրավունքների և պարտականությունների անփոփոխելիության հարցում: Արտասահմանյան երկրների սահմանադրական արդարադատության մարմիններն իրավական որոշակիության սկզբունքի հիմնավորումը և կապը տեսնում են օրենքի և դատարանի առջև բողոքի հավասարության սահմանադրական սկզբունքի համատեքստում: Այսպես, Ռուսաստանի Դաշնության Սահմանադրական դատարանը նշել է. «Իրավական նորմերի որոշակիության, հստակության, ոչ երկիմաստության համաիրավական չափանիշները բխում են օրենքի և դատարանի առջև հավասարության սահմանադրական սկզբունքից: Այդպիսի հավասարությանը հնարավոր է ապահովել միայն բոլոր իրավակիրառողների կողմից իրավական նորմի միասնական ընկալման և մեկնաբանման դեպքում (ՌԴ Սահմանադրական դատարանի 1995թ. ապրիլի 25-ի թիվ 3-Պ որոշում, ՌԴ Սահմանադրական դատարանի 2003թ. նոյեմբերի 11-ի թիվ 16-Պ որոշում)»: Մեկ այլ որոշմամբ ՌԴ սահմանադրական դատարանը նշել է. «Հավասարության և արդարության սահմանադրական սկզբունքներից բխում է իրավական նորմի որոշակիության, հստակության և ոչերկիմաստության պահանջը, քանի որ այլ բան չի կարող ապահովել իրավական նորմի միասնական կիրառությանը և բացառել իրավակիրառ պրակտիկայում անսահմանափակ հայեցողությանը, ինչն անխասափելիորեն հանգեցնում է կամայականության (ՌԴ սահմանադրական դատարանի 2004թ. հունիսի 17-ի թիվ 12-Պ որոշում)»:

Իրավական որոշակիության սկզբունքը կոչված է ապահովելու, որպեսզի իրավահարաբերության մասնակիցների միջև վեճի լուծման ժամանակ իրավակիրառ մարմնի գործողությունները նույնպես կանխատեսելի լինեն: Այս սկզբուն-

քը կոչված է ապահովելու հարաբերությունների կայունությունը: Արդարադատության մարմինները, խնդիր ունենալով ստեղծել արդարադատության կանխա-

տեսելիությունը, գործում են իրավական որոշակիության սկզբունքի պայմաններում:

1. **Գազիկ Ղազինյան, Սամվել Դիրանդյան** Գատական իշխանության հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում: «Օրենք և իրականություն», N8, 2002, էջ 4-9: **Դավիթ Հարությունյան** Բարեփոխումները դատաիրավական համակարգ: «Օրենք և իրականություն», N7, 2006, էջ 24: Գատական համակարգը բոլորովին այլ տեսքով: «Գատական իշխանություն», նոյեմբեր-դեկտեմբեր, N11-12 (76-77), 2005: **Հովհաննես Մանուկյան** Գատաիրավական բարեփոխումները Հայաստանի Հանրապետությունում: «Օրենք և իրականություն», N8, 2001, էջ 2-6: **Հովհաննես Մանուկյան** Գատաիրավական բարեփոխումները Հայաստանի Հանրապետությունում: «Գատական իշխանություն», թիվ 12, 2006, էջ 1-3: **Հենրիկ Դանիելյան** Գատական նոր համակարգը՝ երեք տարի անց: «Օրենք և իրականություն», թիվ 8, 2002, էջ 1-3: **Գևորգ Դանիելյան** Վարչական արդարադատության ինստիտուտի անտեսման բացասական հետևանքները: «Օրենք և իրականություն», թիվ 1, 2006, էջ 16-20:

2. **Գազիկ Ղազինյան, Սամվել Դիրանդյան** Գատական իշխանության հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում: «Օրենք և իրականություն», թիվ 8, ապրիլ, 2002թ., էջ 4-9: **Գևորգ Դանիելյան** Վարչական արդարադատության ինստիտուտի անտեսման բացասական հետևանքները: «Օրենք և իրականություն», թիվ 8, ապրիլ, 2002թ., էջ 10-12: **Ջուկոբ Վ.Մ.** Судебная реформа: проблемы доступа к правосудию. М., 2006.

3. Հայաստանի Հանրապետության պաշտոնական տեղեկագիր, 9 (675), 13 փետրվար 2009թ.:

4. «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, 14 սեպտեմբերի 2006թ., թիվ 165 (4022):

5. Судебные системы европейских стран. Справочник. М., 2002, с. 34-38, 157-160, 333-335.

6. Հայաստանի Հանրապետության պաշտոնական տեղեկագիր, 9 (675), 13 փետրվար 2009թ.:

7. Նույն տեղում, էջ 6:

8. **Գևորգ Դանիելյան** Վարչական արդարադատության կայացման հիմնախնդիրները: Երևան, 2004: **Գևորգ Դանիելյան** Հայաստանի Հանրապետությունում վարչական արդարադատության ձևավորման հիմնախնդիրները: Սեղմագիր իրավ. գիտ. դոկտորի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության: Երևան, 2004:

9. **Салищева Н.Г., Хаменева Н.Ю.** Административная юстиция и административное судопроизводство в Российской Федерации. М., 2001г., <http://forum.yurclub.ru/index.php?download=976>.

10. **Хаманева Н.Ю.** Защита прав граждан в сфере исполнительной власти. М., 1997, с. 132.

11. **Старилов Ю.Н.** Курс общего административного права. В 3-х т., т. 2. М., 2002, с. 494.

12. **Գևորգ Դանիելյան**, նշված աշխ., էջ 31:

13. Судебные системы европейских стран. Справочник. М., 2002.

14. **Արթուր Ղամբարյան** Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի սահմանադրական կարգավիճակի առանձնահատկությունները քրեական դատավարությունում: Երևան, 2007թ.:

15. Հայաստանի Հանրապետության պաշտոնական տեղեկագիր, 9 (675), 13 փետրվար 2009թ., էջ 4:

16. Հայաստանի Հանրապետության պաշտոնական տեղեկագիր, 9 (675), 13 փետրվար 2009թ., էջ 9:

17. DELCOURT V. BELGIUM - 2689/65 [1970] ECHR 1 (17 January 1970)

18. Санди Тайме против Соединенного Королевства (1979) para 49.

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԲՈՂՈՔԸ ՎԵՐԱԳԱՐՉՆԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ**

10 սեպտեմբերի 2009 թվական

ք. Երևան

**ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔՐԵՍԿԱՆ ԴԱՍԱՏԸ
ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ),**

քննարկելով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2009թ. հուլիսի 31-ի որոշման դեմ Ալեքսանդր Ռոբերտի Արզումանյանի պաշտպան Լ.Սիմոնյանի, Սուրեն Ռաֆիկի Սիրունյանի և նրա պաշտպան Վ.Էլբակյանի բերած վճռաբեկ բողոքները վարույթ ընդունելու հարցը,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

2008թ. մարտի 2-ին հարուցվել է թիվ 62202608 քրեական գործը:

2008թ. սեպտեմբերի 3-ի որոշմամբ վերոնշյալ քրեական գործից անջատվել է թիվ 62215908 քրեական գործն ըստ մեղադրանքի Ալեքսանդր Ռոբերտի Արզումանյանի և մյուսների, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 3-րդ մասով, 300-րդ հոդվածի 1-ին մասով և այլ հոդվածներով:

2008թ. դեկտեմբերի 1-ին քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան:

2009թ. մարտի 31-ին որոշում է կայացվել Ա.Արզումանյանի և գործով մյուս ամբաստանյալների նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 300-րդ հոդվածի 1-ին մասով քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու, նրանց առաջադրված մեղադրանքը փոփոխելու և Ալեքսանդր Արզումանյանին, Հակոբ Հակոբյանին, Գրիգոր Ոսկերչյանին, Շանթ Հարությունյանին, Սուրեն Սիրունյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 1-ին մասով, Մյասնիկ Մալխասյանին՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 38-316-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, իսկ Սասուն Միքայելյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 1-ին, 235-րդ հոդվածի 1-ին ու 2-րդ մասերով նոր մեղադրանքներ առաջադրելու մասին:

Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը 2009թ. ապրիլի 1-ին որոշում է կայացրել հանցակազմի բացակայության պատճառաբանությամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 300-րդ հոդվածի 1-ին մասով ամբաստանյալների նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու և քրեական գործի վարույթը կարճելու մասին: Նրանցից յուրաքանչյուրի մասով քրեական գործերն անջատվել և ուղարկվել են ըստ ընդդատության, իսկ Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 1-ին մասով քրեական գործի դատական քննությունը շարունակվել է:

ՈԳՊՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 - 9 (121 - 122)
ԴԱՍԱԿԱՆ
Իշխանություն

Դատական պրակտիկա

Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2009թ. հունիսի 22-ի դատավճռով Ա.Արզումանյանը և Ս.Սիրունյանը մեղավոր են ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 1-ին մասով և դատապարտվել են ազատազրկման՝ Ա.Արզումանյանը՝ 5 /հինգ/, Ս.Սիրունյանը՝ 4 /չորս/ տարի ժամկետով:

«Համաներում հայտարարելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի 2009թ. հունիսի 19-ի որոշման 2-րդ կետի 6-րդ ենթակետի կիրառմամբ Ա. Արզումանյանը և Ս.Սիրունյանն ազատվել են պատիժը կրելուց: Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանի նկատմամբ ընտրված խափանման միջոց կալանավորումը վերացվել է, և նրանք անհապաղ ազատվել են կալանքից դատական նիստի դահլիճում:

Ամբաստանյալների պաշտպանների վերաքննիչ բողոքների հիման վրա քննության առնելով գործը՝ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը 2009թ. հուլիսի 31-ի որոշմամբ Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանի վերաբերյալ Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2009 թվականի հունիսի 22-ի դատավճիռը թողել է օրինական ուժի մեջ: ՀՀ վերաքննիչ դատարանի 2009թ. հուլիսի 31-ի որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք են բերել Ա.Արզումանյանի պաշտպանը, Ս.Սիրունյանը և նրա պաշտպանը:

Գործի փաստական հանգամանքները.

Ա.Արզումանյանը և Ս.Սիրունյանը մեղավոր են ճանաչվել հետևյալ արարքի համար.

2008թ. փետրվարի 19-ին տեղի ունեցած ՀՀ նախագահի ընտրություններում հաղթել է Սերժ Սարգսյանը: Ընտրությունների նախնական արդյունքների հրապարակումից հետո ամբաստանյալներ Ա. Արզումանյանը և Ս. Սիրունյանը մի խումբ անձանց հետ, սկսած 2008թ. փետրվարի 20-ից, հասարակության մեջ ընտրությունների անցկացման գործընթացի և արդյունքների նկատմամբ դժգոհություններ առաջացնելու, Երևանի Ազատության հրապարակում անցկացվող զանգվածային հրապարակային միջոցառումների ժամանակ հավաքված բազմությանը բռնություններ գործադրելու և անհնազանդությունների նախապատրաստելու նպատակով ծավալել են կազմակերպչական գործողություններ՝ սուտ տեղեկություններ են տարածել հրապարակային միջոցառումները քաղաքային իշխանությունների կողմից թույլատրված լինելու, այդ միջոցառումներին շուրջ 500 000 մարդու մասնակցության, ընտրությունների արդյունքները կեղծված լինելու, նախագահի թեկնածու Լևոն Տեր-Պետրոսյանի կողմից շուրջ 60% ձայն հավաքած լինելու մասին: Վերոնշյալ միջոցառումներին մարդկային խմբերի անընդմեջ ներկայությունն ապահովելու նպատակով նրանց համար ձեռք են բերել կենցաղային պարագաներ, տրամադրել են միջոցներ: Ազատության հրապարակում զանգվածային հրապարակային միջոցառումների մասնակիցների մի մասին բաժանվել են ձողեր, մահակներ, ամրաններ, տարաներով բեմզին, նետողական սառը զենք հանդիսացող մետաղյա կոնստրուկցիաներ, հրազեն, ռազմամթերք:

2008թ. փետրվարի 29-ին Հայաստանի Հանրապետության ռստիկանությունում և ազգային անվտանգության ծառայությունում օպերատիվ տեղեկություններ են ստացվել այն մասին, որ մի խումբ անձինք նախապատրաստվում են սադրիչ գործողությունների իրականացմամբ մարտի 1-ին Երևանում հրահրել զանգվածային անկարգություններ, և այդ նպատակով Ազատության հրապարակում ընթացող զանգվածային միջոցառման մասնակիցներին պետք է բաժանվեն մեծ

Դատական պրակտիկա

ՌԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն
0ԳՈՍՏՈՍՍՍ – ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 – 9 (121 – 122)

քանակությամբ մահակներ, մետաղյա ձողեր, պայթուցիկ նյութեր, ինչպես նաև հրազեն և նռնակներ: 2008թ. մարտի 1-ի վաղ առավոտյան ոստիկանության աշխատակիցները Երևան քաղաքում զանգվածային անկարգություններ հրահրելու նպատակով հրազենի, ռազմամթերքի, պայթուցիկ նյութերի, պայթուցիկ սարքերի, մարմնական վնասվածքներ պատճառելու համար հարմարեցված այլ առարկաների ապօրինի շրջանառության մասին օպերատիվ տեղեկությունն ստուգելու նպատակով փորձել են Ազատության հրապարակում հայտնաբերել դրանք և կանխել դրանց հետագա գործածումը: Ամբաստանյալ Ա.Արզումանյանը և նրա համախոհները նախապես տեղեկացել են այդ մասին: Ոստիկանների իրականացրած միջոցառման արդյունքում Ազատության հրապարակում հայտնաբերվել է զանգվածային անկարգությունների կատարման համար բերված իրերի մի մասը, այդ թվում՝ հրազեն և ռազմամթերք: Այնուհետև, զանգվածային միջոցառման մասնակիցներն Ալեքսանդր Արզումանյանի, Սուրեն Սիրունյանի և այլ անձանց ուղղորդմամբ տեղափոխվել, հավաքվել են Երևան քաղաքի մի քանի փողոցների կարևոր տրանսպորտային հանգույց հանդիսացող՝ Ա.Մյասնիկյանի արձանին հարակից տարածքում, հատուկ պահպանվող օբյեկտներ հանդիսացող՝ ՀՀ-ում Ֆրանսիայի, Իտալիայի և Ռուսաստանի Դաշնության դեսպանատների հարևանությամբ: Ժամը 11-ի սահմաններում զանգվածային անկարգությունների մասնակիցները, տրոլեյբուսները լայնությամբ կանգնեցնելով փողոցի երթևեկելի մասում, փակել են Երևանի Գրիգոր Լուսավորչի անվան փողոցը, որից հետո հարձակվել են հասարակական կարգի պահպանություն իրականացնող ոստիկանության աշխատակիցների վրա: Այնուհետև զանգվածային անկարգության մասնակիցները պարբերաբար ծեծի են ենթարկել ոստիկանության մի շարք աշխատակիցների, այդ թվում՝ ՀՀ ոստիկանության Գուգարքի բաժնի պետ Գրիշա Այվազյանին, որին ծեծի ենթարկելու ընթացքում Արա Հովհաննիսյանը հափշտակել է վերջինիս հաշվեցուցակային ատրճանակը: Չանգվածային անկարգությունների մասնակիցները զինվել են մարմնական վնասվածքներ պատճառելու համար առավել հարմար, իրենց շուրջ գտնվող առարկաներով՝ քարերով, ձողերով, փայտերով, ինչպես նաև նախապես պատրաստված և անկարգությունների վայր բերված պայթուցիկ նյութերով, պայթուցիկ սարքերով, հրազենով և «Մոլոտովի կոկտեյլ» կոչվող դյուրավառ հեղուկով լցված շշերով: Դրանք դյուրավառ հեղուկով լցվել են անմիջապես Մյասնիկյանի արձանի հարթակի հետևի հատվածում և հարակից այգում: Ա.Արզումանյանը և Ս.Սիրունյանը մի խումբ անձանց հետ համակարգել և ղեկավարել են զանգվածային անկարգությունների մյուս կազմակերպիչների և մասնակիցների գործողությունները: Ս.Սիրունյանը մի խումբ անձանց հետ պարբերաբար շրջել է զանգվածային անկարգությունների մասնակիցների շարքերում, կազմակերպել է նրանց գործողությունները՝ ուղղված արգելապատնեշներ կառուցելուն, տարբեր առարկաներով զինվելով՝ ոստիկանության աշխատակիցներին դիմադրություն ցույց տալուն: Գտնվելով զանգվածային անկարգությունների կենտրոնում՝ նա Ա.Արզումանյանին պարբերաբար տեղեկություններ է հաղորդել Երևանի Գր.Լուսավորչի, Մաշտոցի, Լեռնի և Պարոնյանի փողոցներում տեղի ունեցող, իրենց վերահսկման ներքո կատարվող ջարդերի, հրկիզումների, գույքի դիտավորյալ ոչնչացման, վնասելու և թալանելու գործողությունների ընթացքի մասին՝ կատարելով Ա. Արզումանյանից ստացած նոր հրահանգները: Այդ ամենի արդյունքում 2008թ. մարտի 1-ից 2-ն ընկած ժամանակահատվածում Երևանում, Մյասնիկյանի արձանին և քաղաքապետարա-

Դատական պրակտիկա

նի շենքին հարակից տարածքում, Երևանի Գր. Լուսավորչի, Մաշտոցի, Լեոյի և Պարոնյանի փողոցներում հրազեն, ռազմամթերք, պայթուցիկ նյութեր և սարքեր գործադրելով՝ կատարվել են զանգվածային անկարգություններ, որոնց ընթացքում զոհվել են տասը անձ, զինված դիմադրություն է ցույց տրվել իշխանության ներկայացուցիչ հանդիսացող՝ ՀՀ ոստիկանության աշխատակիցներին, տարբեր ծանրության մարմնական վնասվածքներ են ստացել ՀՀ ոստիկանության 187 աշխատակից, 32 քաղաքացիական անձ, ջարդերի, գույքի դիտավորյալ ոչնչացման, վնասելու և թալանելու հետևանքով ՀՀ ոստիկանությանը պատճառվել է 25.980.093 ՀՀ դրամի վնաս, Երևան քաղաքին և Կենտրոն թաղային համայնքին՝ 69.288.760 ՀՀ դրամի վնաս, իրավաբանական անձանց՝ 339.954.866 ՀՀ դրամի վնաս, հրկիզվել և վնասվել են 92 տրանսպորտային միջոց, որի հետևանքով ՀՀ ոստիկանությանը, քաղաքացիներին և ուղևորափոխադրող ընկերություններին պատճառվել է ընդհանուր գումարով 70.854.525 ՀՀ դրամի վնաս: Չինված հարձակումները և զանգվածային անկարգությունները դադարել են միայն արտակարգ դրություն հայտարարելու և իրավապահների կողմից դրանք կանխելու արդյունքում:

Բողոքի հիմնավորումները և դատարանի պատճառաբանությունները.

Վճռաբեկ բողոքները բերվել են Ալեքսանդր Արզումանյանի և Սուրեն Սիրունյանի նյութական և դատավարական իրավունքի խախտման հիմքով:

Ամբաստանյալ Ա.Արզումանյանի պաշտպանը գտնում է, որ դատարանների կողմից կայացված դատական ակտերն օրինական և հիմնավորված չեն, պատճառաբանված չեն դատարանների կողմից կայացված դատական ակտերում շարադրված հետևությունները: Դատարանները գործը քննելիս և դատավճիռ կայացնելիս թույլ են տվել քրեադատավարական օրենքի էական խախտումներ, որոնք ազդել են գործի ելքի վրա: Դատարանները թույլ են տվել նաև քրեական օրենքի և միջազգային պայմանագրի ոչ ճիշտ կիրառում՝ սխալ են մեկնաբանել քրեական օրենքը: Ա.Արզումանյանի նկատմամբ կայացված մեղադրական դատավճիռը և այն անփոփոխ թողնելու մասին որոշումը ենթակա են բեկանման, և նրա նկատմամբ պետք է կայացվի արդարացման դատավճիռ: Ելնելով վերոգրյալից՝ Ա.Արզումանյանի պաշտպանը խնդրել է բեկանել Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների առաջին ատյանի դատարանի 2009թ. հունիսի 22-ի դատավճիռը, այն անփոփոխ թողնելու մասին ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2009թ. հուլիսի 31-ի որոշումը, Ալեքսանդր Արզումանյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 1-ին մասով առաջադրված մեղադրանքում ճանաչել անմեղ և նրա նկատմամբ կայացնել արդարացման դատական ակտ:

Ա.Արզումանյանի պաշտպանը գտնում է, որ բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի միատեսակ կիրառության համար:

Ամբաստանյալ Ս.Սիրունյանն ու նրա պաշտպանը նշել են, որ վերաքննիչ դատարանի որոշմամբ թույլ են տրվել նյութական և դատավարական իրավունքի այնպիսի խախտումներ, որոնք ազդել են գործի ելքի վրա և առաջացրել են ծանր հետևանքներ: Մասնավորապես՝ խախտվել են «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 1-ին, 3-րդ, 5-րդ, 6-րդ, 10-րդ, 11-րդ, 14-րդ, 18-րդ հոդվածների, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 1-ին, 2-րդ մասերի, 17-րդ հոդվածի 1-ին, 3-րդ, 4-րդ կետերի, 18-րդ հոդվածի 2-րդ, 4-րդ կետերի, 23-րդ, 127-րդ, 353-րդ, 358-

Դատական պրակտիկա

րդ հողվածների պահանջները: Նրանք խնդրել են ամբողջությամբ բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2009թ. հունիսի 31-ի որոշումը և կարճել գործի վարույթը:

Ամբաստանյալ Ս.Սիրունյանն ու նրա պաշտպանը գտնում են նաև, որ բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է եական նշանակություն ունենալ օրենքի միատեսակ կիրառության համար:

1. Բողոք բերած անձինք նշում են, որ 2008 թվականի մարտի 1-ին և 2-ին Երևանի քաղաքապետարանի շրջակա տարածքում ՀՀ ոստիկանների կողմից կիրառված հարկադրանքի միջոցները՝ ֆիզիկական ուժ, հատուկ միջոցներ, հրազենի գործադրում, եղել են անօրինական: Ելնելով վերոգրյալից՝ բողոքաբերները հետևություն են անում այն մասին, որ նշված ժամանակահատվածում ժողովրդի գործողությունները կատարվել են անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ բողոքաբերների վերոհիշյալ փաստարկն անհիմն է և չի բխում գործի փաստական տվյալներից հետևյալ նկատառումներով.

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ զանգվածային անկարգություններ են համարվում բռնությամբ, ջարդերով, հրկիզումներով, գույք ոչնչացնելով կամ վնասելով, հրազեն, պայթուցիկ նյութեր կամ պայթուցիկ սարքեր գործադրելով կամ իշխանության ներկայացուցչին զինված դիմադրություն ցույց տալով արտահայտված մեկից ավելի անձանց գործողությունները, որոնց հետևանքով վտանգվում է հասարակական անվտանգությունը: Այս հանցագործության անմիջական օբյեկտը հասարակական անվտանգությունն է: Որպես լրացուցիչ անմիջական օբյեկտ կարող են հանդես գալ մարդու առողջությունը, սեփականությունը, ինչպես նաև հիմնարկների, ձեռնարկությունների, կազմակերպությունների և իշխանության մարմինների նորմալ գործունեությունը:

Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ Երևան քաղաքում 2008 թվականի մարտի 1-ին և 2-ին տեղի ունեցած իրադարձությունները որակվել են որպես «զանգվածային անկարգություններ»՝ հիմք ընդունելով զանգվածային անկարգությունների ծավալման վայրի զննությունների արձանագրությունները, գույքագրման արդյունքները, հաշվապահական փաստաթղթերը, ապրանքագիտական փորձաքննությունների եզրակացությունները, Երևանի քաղաքապետի 01/7-6295 հ գրությունը և դրան կից ներկայացված վնասի չափն ու դրա վերականգնմանն ուղղված ծախսերը հիմնավորող ակտերը:

Վերոնշյալ փաստաթղթերով հաստատվել է, որ 2008թ. մարտի 1-ից 2-ն ընկած ժամանակահատվածում Երևանում տեղի ունեցած զանգվածային անկարգություններն ուղեկցվել են կենտրոնական փողոցներում տեղակայված պետական հիմնարկների, մասնավոր խանութների և սպասարկման օբյեկտների ջարդերով, որի ընթացքում թալանվել, վնասվել և ոչնչացվել է պետական, հանրային և մասնավոր գույք:

2008թ. մարտի 1-ից 2-ն ընկած ժամանակահատվածում Երևանում զանգվածային անկարգությունների առկայությունը հիմնավորվել է նաև ապացույց ճանաչված՝ 2008թ. մարտի 1-ից 2-ն ընկած ժամանակահատվածում Երևանում տեղի ունեցած զանգվածային անկարգությունները պատկերող տեսասկավառակներով, դրանց հետագոտմամբ, վերարտադրության և զննման արձանագրություններով հաստատվել է, որ 2008թ. մարտի 1-ին և 2-ին Երևանի կենտրոնական փողոցներում զանգվածային անկարգությունների մասնակիցները Գ.Լուսավորչի,

Դատական պրակտիկա

Իտալիայի, Բեյրութի, Պարոնյան փողոցներում դիտավորությամբ շրջել, կոտրել, վնասել և այրել են այնտեղ կայանված բազմաթիվ ավտոմեքենաներ, ջարդել և թալանել են խանութներ, զինված դիմադրություն են ցույց տվել հասարակական կարգի պահպանություն իրականացնող, իշխանության ներկայացուցիչ հանդիսացող ոստիկանության աշխատակիցներին և ՀՀ ոստիկանության զորքերի ծառայողներին, ծեծի են ենթարկել նրանց: Ջանգվածային անկարգությունների մասնակիցները պարբերաբար քարեր, երկաթյա ձողեր, փայտյա մահակներ, դյուրավառ հեղուկով լի այրվող շշեր են նետել ոստիկանության աշխատակիցների և ոստիկանության զորքերի ծառայողների վրա:

Դատաբժշկական փորձաքննությունների եզրակացությունների համաձայն՝ 2008թ. մարտի 1-ից 2-ն ընկած ժամանակահատվածում Երևանում տեղի ունեցած զանգվածային անկարգությունների ընթացքում 220 անձ ստացել է տարբեր ստիճանի մարմնական վնասվածքներ, 10 անձի պատճառվել է մահ:

Դեպքի վայրի զննության արձանագրությունների, դրանց կից լուսանկարչական հավելվածների, սառը զենքի փորձաքննությունների թիվ 633 և 492 եզրակացությունների, դատապայթյունատեխնիկական և դատաքիմիական համալիր փորձաքննության թիվ 07050803 եզրակացությունների համաձայն՝ Երևանի քաղաքապետարանի հարակից տարածքների և կենտրոնական փողոցների՝ 2008թ. մարտի 2-ի զննմամբ հայտնաբերվել ու առգրավվել են փայտյա մահակներ, երկաթյա ձողեր, անկյունակներ, ամրաններ, օբյեկտների հրկիզման և կենդանի ուժի խոցման համար նախատեսված, ինքնաշեն եղանակով պատրաստված հրկիզման միջոցներ՝ դյուրավառ հեղուկով, վառելիքաքսուկային նյութերով լցված պոլիմերային տարաներ, տարբեր տրամաչափերի հրազենների պարկուճներ, փամփուշտներ:

Վերը շարադրվածից բացի, զանգվածային անկարգությունների փաստը հաստատվում է նաև սույն գործով նշանակված և կատարված բազմաթիվ դատաձգաբանական, դատապայթյունատեխնիկական, դատահետքաբանական փորձաքննությունների եզրակացություններով:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է նաև, որ գործի նյութերից երևում է, որ ոստիկանության աշխատակիցները, ելնելով «Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածով իրենց առջև դրված խնդիրներից, գործել են նշված օրենքի 12-րդ, 16-րդ, 22-րդ, 25-րդ հոդվածներով նախատեսված՝ հասարակական կարգը պահպանելիս և արտակարգ իրադրության պայմաններում նրանց վերապահված լիազորությունների շրջանակում, իսկ դա նշանակում է, որ բացակայում է արարքի հանցավորությունը բացառող անհրաժեշտ պաշտպանության վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 42-րդ հոդվածով նախատեսված՝ անձի, հասարակության, պետության շահերի դեմ հանրության համար վտանգավոր ոտնձգությունը կամ դրա իրական սպառնալիքը:

Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ անհիմն են բողոքաբերների փաստարկներն այն մասին, որ 2008 թվականի մարտի 1-ին և 2-ին Երևանի քաղաքապետարանի շրջակա տարածքում ժողովրդի գործողությունները կատարվել են անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում:

2. Բողոք բերած անձինք նշել են, որ Ա.Արզումանյանին և Ս.Սիրունյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 1-ին մասով առաջադրված մեղադրանքն անհիմն է, քանի որ բացակայում են նշված հանցակազմի բոլոր տարրերն ու հատկանիշերը: Գործով չի ապացուցվել, որ նրանք եղել են զանգվածային ան-

0ԳՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 - 9 (121 - 122)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

91

Դատական պրակտիկա

կարգությունների կազմակերպիչներ: Ինչպես նախաքննության մարմինը, այնպես էլ դատարաններն անտեսել են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-րդ և 41-րդ հոդվածների պահանջները: Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանի մեղքը հիմնավորող ապացույցներ ձեռք չեն բերվել, իսկ մեղադրանքի հիմքում դրված՝ վկաներ Տ.Հակոբյանի, Չ.Վարդանյանի, Ս.Գալստյանի, Ս.Գասպարյանի, Ա.Հարությունյանի և Յու. Պողոսյանի ցուցմունքների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ զանգվածային անկարգությունները չեն կազմակերպվել և չեն իրագործվել:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ զանգվածային անկարգություններ կազմակերպելու մեջ Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանի անմեղության մասին բողոքի փաստարկներն անհիմն են, չեն բխում գործի փաստական տվյալներից:

Այսպես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 1-ին մասը պատասխանատվություն է սահմանում զանգվածային անկարգություններ կազմակերպելու համար:

Չանգվածային անկարգություններ կազմակերպելն արտահայտվում է կազմակերպիչ կողմից հասարակական անվտանգության դեմ ուղղված այնպիսի գործողությունների կազմակերպմամբ, որոնք ուղեկցվել են բռնությամբ, ջարդերով, հրկիզումներով, գույք ոչնչացնելով կամ վնասելով, հրազեն, պայթուցիկ նյութեր կամ պայթուցիկ սարքեր գործադրելով կամ իշխանության ներկայացուցչին զինված դիմադրություն ցույց տալով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության օբյեկտիվ կողմը դրսևորվում է զանգվածային անկարգություններ կազմակերպելով, որը կարող է իրականացվել տարբեր ձևերով՝ այդ գործողությունների պլանավորմամբ և նախապատրաստմամբ, անմիջականորեն ամբոխին ուղղված կոչերով, ամբոխին ղեկավարելով (օրինակ՝ ամբոխին դրդելով չկատարել իշխանությունների պահանջները, չցրվել և այլն), արդեն սկսված զանգվածային անկարգությունների մեջ նոր մարդկանց ներգրավելով, զանգվածային անկարգություններ իրականացնող ամբոխի գործողություններն անմիջականորեն ղեկավարելով (օրինակ՝ կոնկրետ կարգադրություններ անելով, մարդկանց խմբերի բաժանելով, ամբոխի շարժումը որոշակի տեղ ուղղորդելով և այլն), զանգվածային անկարգությունների կոչ պարունակող թռուցիկներ, այլ տպագիր գործեր տարածելով: Նշված գործողություններից թեկուզ մեկի կատարումը բավական է արարքը զանգվածային անկարգությունների կազմակերպում որակելու համար: Ընդ որում, զանգվածային անկարգությունների ղեկավարումը պարտադիր կապված չէ դրանց կատարմանն անմիջական մասնակցելու հետ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է ուղղակի դիտավորությամբ: Չանգվածային անկարգություններ կազմակերպողը գիտակցում է, որ կազմակերպում է այնպիսի խմբակային գործողություններ, որոնք ուղեկցվելու են բռնությամբ, ջարդերով, հրկիզումներով, գույք ոչնչացնելով կամ վնասելով, հրազեն, պայթուցիկ նյութեր կամ պայթուցիկ սարքեր գործադրելով կամ իշխանության ներկայացուցչին զինված դիմադրություն ցույց տալով, և ցանկանում է այդ: Ընդ որում պարտադիր չէ, որ կազմակերպիչն ամենայն մանրամասնությամբ գիտակցի, թե ամբոխը կոնկրետ ինչ հանցանքներ է կատարելու. բավական է միայն ընդհանուր պատկերացում ունենալ ամբոխի կողմից կատարվելիք հանցանքների մասին:

Այս հանցագործության անմիջական օբյեկտը հասարակական անվտանգու-

Դատական պրակտիկա

թյունն է: Որպես լրացուցիչ անմիջական օբյեկտ կարող են հանդես գալ մարդու առողջությունը, սեփականությունը, ինչպես նաև հիմնարկների, ձեռնարկությունների, կազմակերպությունների և իշխանության մարմինների նորմալ գործունեությունը:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործի նյութերից երևում է, որ Ազատության հրապարակում տեղի ունեցած հանրահավաքի մասնակիցներ, գործով վկաներ Սուսաննա Գալստյանը, Մամվել Գասպարյանը և Աշոտ Հարությունյանը ցուցմունքներ են տվել, որ լսել են, թե ինչպես ոստիկանները բազմիցս հայտարարել են, որ հանրահավաքը կազմակերպվել է օրենքի խախտմամբ, սակայն հանրահավաքի կազմակերպիչները, այդ թվում նաև Ալեքսանդր Արզումանյանը, հորդորել են չլսել նրանց և հայտարարել են, որ չեն հեռանալու՝ մինչև իշխանությունը վերցնելը:

Փաստորեն, նշված ցուցմունքներով հիմնավորվել է Ա.Արզումանյանի կողմից ամբոխին դեկավարելը՝ իշխանությունների պահանջները չկատարելուն դրդելը:

Գործով վկա Էմմա Բեգլարյանը, որը 2008թ. մարտի 1-ին գտնվել է Մյասնիկյանի արձանի մոտակայքում և լսել է Ն.Փաշինյանի ելույթը, ցուցմունք է տվել, որ նրա կողքին կանգնած 4-5 տղաներից առավել ակտիվ է եղել «Ճուտ» մականունով կարճահասակ, հաստ հոնքերով, սպորտային գլխարկով տղան, որը մոտեցել է տարբեր մարդկանց, ցուցումներ տվել նրանց, ուղղորդել է նրանց գնալ այս կամ այն ուղղությամբ: Ընդ որում, հավաքված մարդկանց մի զանգված անմիջապես գնացել է նրա մատնանշած ուղղությամբ: Դատական նիստերի դահլիճում տեսնելով ամբաստանյալ Սուրեն Սիրունյանին՝ վկան ճանաչել է նրան և հայտնել, որ նա «Ճուտ» մականունով երիտասարդն է:

Նշված վկայի ցուցմունքներով հիմնավորվել է Ս.Սիրունյանի կողմից ամբոխին դեկավարելը՝ նրա շարժումը որոշակի ուղղությամբ ուղղորդելը:

Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանի հանցանքը հիմնավորվել է նաև գործով վկաներ Տիգրան Հակոբյանի, Զավեն Վարդանյանի և Յուրա Պողոսյանի ցուցմունքներով:

Ապացույց ճանաչված՝ Ալեքսանդր Արզումանյանի՝ 2008թ. մարտի 1-ի ելույթի տեսաձայնագրությամբ հիմնավորվել է, որ նա զանգվածային անկարգության մասնակիցների կողմից իշխանության ներկայացուցիչներին զինված դիմադրություն ցույց տալու և փոխհրաձգության պայմաններում Երևանի քաղաքապետարանին հարակից տարածքում քաջալերել է հավաքված բազմությանը, այդ թվում՝ զանգվածային անկարգության մասնակիցներին՝ հայտարարելով, որ իրենք կանգնելու են մինչև վերջ, հաղթանակն արդեն շատ մոտ է:

Զննված և ապացույց ճանաչված՝ ամբաստանյալ Ալեքսանդր Արզումանյանի հեռախոսային խոսակցությունների գաղտնալսման նյութերով ևս հիմնավորվել է նրա՝ որպես կազմակերպիչի դերը 2008թ. մարտի 1-ից 2-ը Երևանում տեղի ունեցած զանգվածային անկարգությունների նախապատրաստման և կատարման ժամանակ: Այսպես՝ այն հանգամանքը, որ դեռևս 2008թ. փետրվարի 21-ին Ալեքսանդր Արզումանյանը դիտավորությամբ սուտ տեղեկություններ է տարածել այդ օրվա հանրահավաքն արտոնված լինելու մասին, իսկ Սուրեն Սիրունյանը նույն օրը գտնվել է Ազատության հրապարակում և Ա.Արզումանյանից գումար է պահանջել, հիմնավորվել է նրանց միջև 2008թ. փետրվարի 21-ին՝ ժամը 14 անց 26-ին կայացած հեռախոսագրույցով:

2008թ. մարտի 1-ին՝ ժամը 01 անց 57 րոպեին, Ա.Արզումանյանի և Ա.Զուրաբ-

Դատական պրակտիկա

յանի միջև տեղի ունեցած հեռախոսագրույցով հիմնավորվել է այն փաստը, որ շուրջ 5 ժամ առաջ, հաստատապես տեղյակ լինելով, որ ոստիկանության ստորաբաժանումները պատրաստվում են օպերատիվ միջոցառում իրականացնել Ազատության հրապարակում, վերջիններիս դիմադրություն ցույց տալու նպատակով նախապես պատրաստել են հավաքված բազմությանը:

2008թ. մարտի 1-ին՝ ժամը 11 անց 30-ին, Ա.Արզումանյանի և Ն.Փաշինյանի հեռախոսային խոսակցությունից ակնհայտ է դառնում, որ Ա.Արզումանյանը կազմակերպել է անձանց կուտակումը զանգվածային անկարգությունների ծավալման վայր՝ Ֆրանսիայի դեսպանատան հարակից տարածք, իրականացրել է նրանց ղեկավարումը՝ հիշեցնելով իր համախոհներին, որ իրենք այնտեղ «անելիք ունեն»:

Նույն օրը՝ ժամը 12 անց 42-ին և 12 անց 47-ին, Ա.Արզումանյանի և Ն.Փաշինյանի հեռախոսագրույցից երևում է, որ Ա.Արզումանյանը կազմակերպել է ցուցարարների կենտրոնացումը Ֆրանսիայի դեսպանատան մոտ, հորդորել է հնարավորինս շատ մարդկանց հավաքել այդտեղ: Ինչպես այս, այնպես էլ 2008թ. մարտի 1-ին՝ ժամը 12 անց 53-ին և 12 անց 57-ին, Ա. Արզումանյանի, Ս.Հայրապետյանի, Ն.Փաշինյանի միջև տեղի ունեցած հեռախոսային խոսակցություններով հաստատվում է, որ, հաստատապես իմանալով զանգվածային անկարգություններն սկսված լինելու, Ֆրանսիայի դեսպանատան մոտ ցուցարարների և ոստիկանության աշխատակիցների միջև տեղի ունեցած բախումների մասին, Ա.Արզումանյանը պահանջել է շարունակել ցուցարարներին պահել Ֆրանսիայի դեսպանատան մոտ, խոչընչոտել է նրանց տեղափոխմանը կայարանամերձ հրապարակ այն դեպքում, երբ այդ պահին արդեն ակնհայտ էր, որ ցուցարարների՝ մեկ այլ վայր տեղափոխվելու կամ հաջորդ օրը հավաքվելու պայմանով հեռանալու դեպքում հնարավոր կլինի խուսափել զանգվածային անկարգությունների հետագա զարգացումից:

2008թ. մարտի 1-ին՝ ժամը 11 անց 49-ին և 12 անց 19-ին, Ա.Արզումանյանի և Զ.Դավթյանի միջև տեղի ունեցած հեռախոսային խոսակցությամբ հաստատվում է Ա.Արզումանյանի կողմից զանգվածային անկարգությունները կազմակերպելու, մասնակիցներին ոգևորելու համար անձանց ներգրավելու հանգամանքը: Դրանով հիմնավորվում է նաև զանգվածային միջոցառումը և անկարգությունները հենց օտարերկրյա դեսպանատան մոտ կազմակերպելու, այլ վայր տեղափոխելը ձախողելու նպատակը, այն է՝ միջազգային հանրության առաջ ներկայացնել երկրում իր իսկ կազմակերպմամբ առկա ներքաղաքական ապակայուն վիճակը:

2008թ. մարտի 1-ին՝ ժամը 23 անց 27-ին, Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանի միջև տեղի ունեցած հեռախոսային խոսակցության ընթացքում Ս.Սիրունյանը տեղեկություններ է հաղորդել զանգվածային անկարգությունների՝ իրենց համար բարենպաստ ընթացքի մասին՝ վստահեցնելով, որ ավտոմեքենաներ հրդեհելը և խանութներ թալանելը վերահսկվում են իրենց կողմից: Դրանով կրկին հաստատվում է զանգվածային անկարգությունները նաև Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանի կողմից կազմակերպված լինելը:

2008թ. մարտի 2-ին՝ ժամը 00 անց 46-ին, Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանի միջև տեղի ունեցած հեռախոսային խոսակցություններով հիմնավորվել է Ա.Արզումանյանի ակտիվ դերը զանգվածային անկարգությունների կազմակերպման գործում և այն, որ զանգվածային անկարգությունների ամենաթեժ պահին ցուցարարների հետ զինված ընդհարման պայմաններում նրան և համախոհներին

ՌԱՏԱԿԱՆ ԻՋՏԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
ՕԳՈՍՏՈՍ – ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 – 9 (121 – 122)
94

Դատական պրակտիկա

մտահոգել է միայն ցուցարարներին այդ վայրում պահելու խնդիրը, որը չեն կարողացել իրականացնել իրենց կամքից անկախ պատճառով, այն է՝ հայտարարվել է արտակարգ դրություն:

Վերոհիշյալ հեռախոսային խոսակցությունները պարունակող, ինչպես նաև 2008թ. մարտի 1-ին և 2-ին Երևանում տեղի ունեցած զանգվածային անկարգություններից հատվածներ պարունակող լազերային սկավառակների հետազոտմամբ ու փորձաքննության արդյունքներով ապացուցվում է ամբաստանյալներ Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանի կողմից զանգվածային անկարգություններ կազմակերպելը:

Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության՝ զանգվածային անկարգություններ կազմակերպելու մեջ Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանի մեղավորությունը հաստատված է քրեական դատավարության օրենսդրության պահանջներին համապատասխան ձեռք բերված ապացույցներով, որոնք դատարանը հետազոտել է դատաքննության ժամանակ և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի հիման վրա՝ դրանք գնահատելով թույլատրելիության, վերաբերելիության, իսկ ամբողջ ապացույցներն իրենց համակցությամբ՝ գործի լուծման համար բավարարության տեսանկյունից, հանգել է ճիշտ հետևության: Այդ ապացույցների առկայության պայմաններում կատարված հանցագործության մեջ Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանի մեղավորության մասին վերաքննիչ դատարանի հետևությունները հիմնավորված և պատճառաբանված են, իսկ այդ կապակցությամբ վճռաբեկ բողոքում բերված փաստարկները գործի նյութերում իրենց հաստատումը չեն գտել:

Բողոք բերած անձինք, վերլուծելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-րդ և 41-րդ հոդվածների բովանդակությունը, գտել են, որ դատարանը պետք է ապացուցեր, որ Ա.Արզումանյանն ու Ս.Սիրունյանը զանգվածային անկարգություններ կատարելու համար ստեղծել են կազմակերպված խումբ:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ բողոքաբերների վերը նշված փաստարկներն անհիմն են հետևյալ պատճառաբանությամբ.

Օբյեկտիվ կողմի տեսանկյունից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածը նախատեսել է 3 ինքնուրույն հանցակազմ.

1. Չանգվածային անկարգություններ կազմակերպելը.
2. Չանգվածային անկարգությունների ժամանակ դրանց մասնակցի կողմից բռնություն գործադրելը, ջարդ կամ հրկիզում իրականացնելը, գույք ոչնչացնելը կամ վնասելը, հրագեն, պայթուցիկ նյութեր կամ պայթուցիկ սարքեր գործադրելը կամ իշխանության ներկայացուցչին զինված դիմադրելը.
3. Չանգվածային անկարգությունների ժամանակ իշխանության ներկայացուցչի օրինական պահանջին ակտիվորեն չենթարկվելու կամ անձանց նկատմամբ բռնություններ կիրառելու կոչերը:

Ինչպես երևում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 1-ին մասի բովանդակությունից, այն պատասխանատվություն է սահմանել նույն հոդվածի 5-րդ մասում նախատեսված զանգվածային անկարգություններ կազմակերպելու համար: Իսկ դա նշանակում է, որ կազմակերպչի կողմից զանգվածային անկարգություններ կազմակերպելը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության հատկանիշ է, որի պայմաններում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-րդ հոդվածի վրա հղում չի արվում:

ՕԳՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 - 9 (121 - 122)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

95

Դատական պրակտիկա

Վճռաբեկ դատարանը միաժամանակ անհիմն է համարում բողոքների այն փաստարկը, թե ընդհանուր իրավասության դատարանը չի ապացուցել զանգվածային անկարգություններ կատարելու համար Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանի կողմից կազմակերպված խումբ ստեղծելը, քանի որ, ինչպես երևում է գործի նյութերից, նրանց կազմակերպված խմբի կողմից հանցանք կատարելու մեղադրանք չի առաջադրվել:

3. Բողոք բերած անձինք նշել են, որ մինչև դատաքննության փուլին անցնելը դատարանը պետք է Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանին նկատմամբ կայացնեք քրեական հետապնդումը դադարեցնելու վերաբերյալ որոշում: Սակայն հրաժարվելով կարճել քրեական գործի վարույթը և Ա.Արզումանյանի ու Ս.Սիրունյանի նկատմամբ դադարեցնել քրեական հետապնդումը՝ դատարանը հետադարձ ուժ է տվել արարքը քրեականացնող կամ պատասխանատվությունը խստացնող օրենքին, որով խախտել է «Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի» 11-րդ հոդվածի, «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 15-րդ հոդվածի, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի, ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ հոդվածի, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 12-րդ և 13-րդ հոդվածների, «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 78-րդ հոդվածի դրույթները: Բողոք բերած անձի պնդմամբ «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 2009 թվականի մարտի 18-ին ընդունված և մարտի 24-ին ուժի մեջ մտած օրենքով, ըստ էության, սահմանվել են նոր հանցակազմեր, որոնք առկա չեն եղել մինչև այդ օրենքի ուժի մեջ մտնելը: Նման արարք կատարելու համար Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանին մեղադրանք առաջադրված չի եղել, և նրանց գործողություններում առկա չէ նման հանցակազմ: Տվյալ դեպքում առկա է եղել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով սահմանված հիմքը՝ Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանի նկատմամբ նշված հոդվածով քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքը: Հետևապես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 3-րդ մասով Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանի նկատմամբ պետք է կայացվեք քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշում, և նրանց արարքը չէր կարող վերադարձվել այլ հոդվածով:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 2009 թվականի մարտի 18-ին ընդունված «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 300-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանվել է հանրորեն վտանգավոր նոր արարքի հանցակազմ՝ օբյեկտիվ կողմի նոր հատկանիշներով, իսկ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, որը քրեական պատասխանատվություն էր սահմանում սպանություններով զուգորդված զանգվածային անկարգություններ կազմակերպելու կամ դրանց անմիջականորեն մասնակցելու համար, ճանաչվել է ուժը կորցրած: Նույն հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը, որոնք քրեական պատասխանատվություն էին սահմանում զանգվածային անկարգություններ կազմակերպելու կամ դրանց անմիջականորեն մասնակցելու համար, բովանդակային առումով փոփոխության չեն ենթարկվել, և այդ արարքների օբյեկտիվ կողմը բնութագրող որևէ նոր հատկանիշներ չեն նախատեսվել: Այսինքն՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի նախկին խմբագրությամբ նախատեսված՝ զանգվածային անկարգություններ կազմակերպելը կամ դրանց անմիջականորեն մասնակցելը, դրանք քրեորեն

Դատական պրակտիկա

պատժելի դարձնող նույն հատկանիշներով քրեորեն հետապնդելի արարքներ են համարվել նաև ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 2009 թվականի մարտի 18-ին ընդունված օրենքով սահմանված խմբագրությամբ:

Գործի նյութերից երևում է, որ Ա.Արզումանյանին և Ս.Սիրունյանին մեղաազրված գործողությունները համընկնում են ինչպես ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 1-ին մասի նախկին խմբագրությամբ սահմանված օբյեկտիվ կողմի հատկանիշներին, այնպես էլ նոր խմբագրությամբ սահմանված օբյեկտիվ կողմի հատկանիշներին:

Չանգվածային անկարգություններ կազմակերպելու համար ամբաստանյալներ Ա.Արզումանյանին և Ս.Սիրունյանին առաջադրվել է նույնպիսի մեղադրանք՝ առանց արարքը ծանրացնող «սպանություններով զուգորդված» որակյալ հատկանիշի, որից նա պաշտպանվել է նախաքննության ընթացքում, հետևաբար տեղի չի ունեցել նաև ամբաստանյալների պաշտպանության իրավունքի խախտում:

Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ընդհանուր իրավասության դատարանն իրավացիորեն Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 300-րդ հոդվածի 1-ին մասով քրեական հետապնդումը դադարեցրել է, իսկ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 3-րդ մասով առաջադրված մեղադրանքը՝ վերադարձվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 1-ին մասով: Նշված որոշմամբ ամբաստանյալներ Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանի վիճակը չի վատթարացել նաև այն առումով, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 3-րդ մասով պատիժ էր նախատեսված ազատազրկում վեցից տասներկու տարի ժամկետով, իսկ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ ազատազրկում չորսից տասը տարի ժամկետով:

Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ քրեական օրենքին հետադարձ ուժ տալու և այդ առումով միջազգային պայմանագրերի, ՀՀ Սահմանադրության և քրեական դատավարության օրենսդրության նորմերի խախտումներ թույլ տալու մասին բողոքների փաստարկները հիմնավորված չեն:

4. Բողոք բերած անձինք փաստել են, որ ընդհանուր իրավասության դատարանի դատական նիստի ժամանակ որոշում է կայացվել Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանի նկատմամբ դատական սանկցիա կիրառելու մասին, և նրանք 10 օր ժամկետով հեռացվել են նիստերի դահլիճից: Ընդ որում, հետագայում նշված սանկցիան ևս մի քանի անգամ կիրառվել է Ս.Սիրունյանի նկատմամբ: Բողոքաբերի պնդմամբ այդ որոշումները հակասում են Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով սահմանված արդար դատաքննության իրավունքին և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի սկզբունքներին: Նման որոշում կայացնելիս ընդհանուր իրավասության դատարանը ղեկավարվել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 314¹-րդ հոդվածի 6-րդ մասով, որն ուժի մեջ է մտել 2009թ. մարտի 1-ից, այսինքն՝ սույն գործով վարույթ սկսվելուց ավելի ուշ: Մինչդեռ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ դատավարության մասնակիցների իրավունքները վերացնող կամ սահմանափակող, ինչպես նաև նրանց վիճակն այլ կերպ վատթարացնող քրեական դատավարական օրենքը հետադարձ ուժ չունի և չի տարածվում մինչև այդ օրենքն ուժի մեջ մտնելն սկսված վարույթի վրա: Օրենքով նախատեսված նրանց իրավունքների սահմանափակման արդյունքում ամբաստանյալների վիճակը վատթարացել է:

Դատական պրակտիկա

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործի նյութերից երևում է, որ ամբաստանյալներ Ա.Արզումանյանը և Ս.Սիրունյանն անհարգալից վերաբերմունք են դրսևորել դատարանի նկատմամբ, խոչընդոտել են դատական նիստի բնականոն ընթացքը, չարաշահել են իրենց դատավարական իրավունքները, անհարգելի չեն կատարել իրենց դատավարական պարտականությունները, ինչը կրել է պարբերական բնույթ: Նրանք դիտավորությամբ նիստին իրենց մասնակցությունը բացառող գործողություններ են կատարել, որոնցով գիտակցաբար խոչընդոտել են դատական քննությունը սահմանված կարգով շարունակելուն: Ընդհանուր իրավասության դատարանը նրանց հետագա մասնակցությունը հնարավոր չի համարել՝ նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանի ներկայությունը դատական քննության վրա բացասաբար կանդորադառնա: Այս պայմաններում նրանց դատական նիստի դահլիճից հեռացնելը նպատակ է ունեցել ապահովել արդարադատության իրականացումը և դատական նիստի բնականոն ընթացքը: Հեռացնելով ամբաստանյալներին դատական նիստի դահլիճից՝ դատարանն ապահովել է պաշտպանների ներկայությունը և մրցակցային դատավարության պայմանները: Բացի այդ, դատավճիռը հրապարակվել է Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանի ներկայությամբ:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ պարբերաբար դատական նիստի կարգի խախտում թույլ տված ամբաստանյալներ Ա.Արզումանյանին և Ս.Սիրունյանին դատական նիստի դահլիճից հեռացնելը և նրանց բացակայությամբ դատաքննությունը շարունակելը չի հակասում քրեական արդարադատության ոլորտում մարդու իրավունքների ապահովման միջազգային չափանիշներին, հետևաբար դատարանի կողմից քրեադատավարական օրենքի խախտում թույլ չի տրվել:

Բացի այդ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ քրեական գործով վարույթը կարգավորվում է քրեական դատավարական այն օրենքով, որը գործում է համապատասխանաբար հետաքննության, նախաքննության կամ գործը դատարանում քննելու ժամանակ: Հետագարձ ուժ չունի միայն դատավարության մասնակիցների իրավունքները վերացնող կամ սահմանափակող, ինչպես նաև նրանց վիճակն այլ կերպ վատթարացնող քրեական դատավարական օրենքը: Մինչդեռ նախքան «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2009թ. փետրվարի 5-ի օրենքի ընդունումը, որն ուժի մեջ է մտել նույն թվականի մարտի մեկից, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 314.1-րդ հոդվածի 6-րդ մասը սահմանում էր, որ քրեական գործի քննության ժամանակ մեղադրյալի նկատմամբ նիստերի դահլիճից հեռացնելու սանկցիայի կիրառման դեպքում նիստը հետաձգվում է մինչև երկու շաբաթ ժամկետով, և կալանավորված անձանց համար հետաձգման ժամկետը չէր հաշվվում պատժի ժամկետի մեջ: 2009թ. փետրվարի 5-ի ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ մինչև սույն օրենքի ուժի մեջ մտնելը սույն օրենսգրքի 314.1-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված կիրառված սանկցիայի դեպքում կալանավորված անձանց համար հետաձգման ժամկետը հաշվվում է պատժի ժամկետի մեջ: Ինչպես երևում է գործի նյութերից, ամբաստանյալներ Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանի նկատմամբ պատիժ նշանակելիս դատարանը հետաձգման ժամկետը հաշվել է պատժի ժամկետի մեջ: Հետևաբար ամբաստանյալների վիճակի վատթարացման մասին խոսք լինել չի կարող:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ նման պայմաններում Եվրոպական կոն-

Դատական պրակտիկա

վեցիցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով նախատեսված արդար դատաքննության իրավունքի և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի սկզբունքների խախտումն թույլ տալու վերաբերյալ բողոքների փաստարկներն անհիմն են:

5. Բողոք բերած անձինք նշել են, որ Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանի նկատմամբ կայացված դատավճռի հիմքում դրվել են մի շարք ապացույցներ, որոնք չէին կարող օգտագործվել որպես այդպիսին և դրվել մեղադրանքի հիմքում:

Ի հիմնավորումն վերոգրյալի՝ բողոք բերած անձինք նշել են, որ քրեական գործում առկա՝ դեպքի վայրի զննության երկու արձանագրությունները (հատոր 3-րդ, գ/թ. 1-4 և 86-87) կազմված են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի պահանջների խախտմամբ, ինչի հիման վրա Երևանի քրեական դատարանը Վահե Ղազարյանի վերաբերյալ կայացրած դատավճռով նշված արձանագրությունները ճանաչել է որպես անթույլատրելի ապացույցներ: Նշված դատավճիռը մտել է օրինական ուժի մեջ: Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանի վերաբերյալ դատավճռում ընդհանուր իրավասության դատարանը հիշատակված երկու արձանագրությունները ներկայացրել է որպես նրա մեղավորությունը հաստատող ապացույցներ:

Բողոք բերած անձինք պահանջել են նաև անթույլատրելի ճանաչել 2008 թվականի մարտի 1-ին և 2-ին Երևան քաղաքում տեղի ունեցած իրադարձությունների հետ կապված լազերային սկավառակները՝ պատճառաբանելով, որ այդ սկավառակների վերաբերյալ գործում առկա նյութերը ձեռք են բերվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի պահանջների խախտմամբ:

Անդրադառնալով բողոքաբերների վերոշարադրյալ փաստարկներից առաջինին՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ հանցագործության փաստը և դրա կատարման մեջ Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանի մեղավորությունը հաստատող ապացույցների զանգվածում Երևանի քրեական դատարանի դատավճռով որպես ապացույց չօգտագործված վերոնշյալ երկու արձանագրությունների կշիռն աննշան է: Չանգվածային անկարգությունների առկայությունը դեպքի տեղի զննության նշված արձանագրություններից բացի, հիմնավորվում է գործով ձեռք բերված բազմաթիվ այլ ապացույցներով, այդ թվում՝ դեպքի վայրի զննության 23 արձանագրություններով: Հետևաբար, կասկած չի հարուցում այն, որ եթե անգամ բողոքաբերների վկայակոչված երկու ապացույցները դուրս բերվեն ապացուցողական զանգվածից, դա որևէ կերպ չի ազդի Ա.Արզումանյանին և Ս.Սիրունյանին առաջադրված մեղադրանքի հիմնավորվածության վրա:

Ինչ վերաբերում է բողոքների այն պնդմանը, թե տեղի ունեցած իրադարձությունների հետ կապված լազերային սկավառակների վերաբերյալ գործում առկա նյութերը ձեռք են բերվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի պահանջների խախտմամբ, հետևաբար պետք է ճանաչվեն անթույլատրելի, ապա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այդ ապացույցների անթույլատրելիությունը հաստատելու համար ներկայացված փաստարկների անհիմն լինելու մասին վերաքննիչ դատարանի հետևությունները պատճառաբանված են:

6. Ամբաստանյալ Ա.Արզումանյանի պաշտպանը նշել է, որ առաջադրված մեղադրանքը փոփոխելու և նոր մեղադրանք առաջադրելու մասին մեղադրողների 2009 թվականի մարտի 31-ի որոշումը չի բխում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 309¹-րդ հոդվածի 2-րդ մասի պահանջներից, քանի որ մինչև նման

Դատական պրակտիկա

որոշում կայացնելն անհրաժեշտ էր, որ դատախազը, հղում կատարելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 309¹-րդ հոդվածի վրա, նշեր այն հանգամանքները, որոնք առկա են դատական նիստը հետաձգելու համար, ապա դատական նիստը պետք է հետաձգվեր, որից հետո կատարվեին անհրաժեշտ քննչական և դատավարական գործողություններ, սակայն որևէ քննչական գործողություն չի կատարվել: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 202-րդ հոդվածի համաձայն՝ բացառապես քննիչն իրավունք ունի մեղադրանք առաջադրել, որից հետո պետք է բացատրվեին մեղադրյալի իրավունքները: Հիմք ընդունելով վերոշարադրյալ փաստարկները՝ բողոքաբերը հետևություն է անում այն մասին, որ խախտվել են «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ կետի «ա» և «բ» ենթակետերի, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 202-րդ հոդվածի և 309¹-րդ հոդվածի 2-րդ մասի պահանջները: Բացի այդ, դատախազների կողմից որոշումը կայացվել է կոլեգիալ, մինչդեռ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի որևէ նորմ դատախազներին այդպիսի իրավունք չի ընձեռում:

Անդրադառնալով բողոքաբերի վերոնշյալ փաստարկին՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատական ակտում առկա են անհրաժեշտ հիմնավորումներ այն մասին, որ Ա.Արզումանյանին առաջադրված մեղադրանքը փոփոխելու և նոր մեղադրանք առաջադրելու մասին մեղադրողների 2009 թվականի մարտի 31-ի որոշումը, ինչպես նաև մեղադրական եզրակացությունը կազմվել և դատարան են ներկայացվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 202-րդ, 309-րդ և 309¹-րդ հոդվածների պահանջների պահպանմամբ, այդ առումով «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ կետի «ա» և «բ» ենթակետերի խախտման մասին փաստարկն անհիմն է:

7. Ամբաստանյալ Ս.Սիրունյանն ու նրա պաշտպանը նշել են, որ դատարանի կողմից քրեական գործի անջատումն ու դրանք ըստ ընդդատության ուղարկելը կատարվել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 28-րդ հոդվածի պահանջների կոպիտ խախտմամբ: Այն բացասաբար է անդրադարձել գործի վարույթի լրիվության և օբյեկտիվության վրա, խախտվել են ինչպես Ս.Սիրունյանի, այնպես էլ նշված գործով մեղադրվող մյուս անձանց օրենքով սահմանված իրավունքներն ու ազատությունները:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ վերաքննիչ դատարանի որոշման մեջ առկա են անհրաժեշտ հիմնավորումներ այն մասին, որ ամբաստանյալ Ս.Սիրունյանի վերաբերյալ քրեական գործի նյութերն անջատելիս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նորմերի խախտումներ չեն արձանագրվել: Դրանով ապահովվել է նաև ամբաստանյալ Ս.Սիրունյանի՝ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասով, ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածի 1-ին մասով երաշխավորված, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 1-ին մասով ամրագրված՝ ներկայացված քրեական մեղադրանքի առնչությամբ ողջամիտ ժամկետում դատաքննության իրավունքը:

Ս.Սիրունյանի վերաբերյալ քրեական գործի նյութերն անջատելու մասին որոշում կայացնելիս Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանը ղեկավարվել է նաև ՀՀ քրեական դատա-

վարության օրենսգրքի 28-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, համաձայն որի՝ մեկ կամ մի քանի հանցագործությունների կատարմանը մասնակից անձանց նկատմամբ գործն անջատվում է դատարանի որոշմամբ, եթե դա անհրաժեշտ է գործի հանգամանքներից ելնելով և չի կարող անդրադառնալ գործի վարույթի լրիվության և օբյեկտիվության վրա: Դատարանը, հաշվի առնելով գործի ծավալը (այն բաղկացած է եղել 50 հատորից), դատակոչված անձանց բազմաքանակությունը (դատակոչված են եղել շուրջ 400 վկաներ և տուժողներ), դատական նիստերն անհարկի ձգձգելուն միտված ամբաստանյալների և նրանց պաշտպանների վարքագիծը, ամբաստանյալների կալանքի տակ գտնվելու տևողությունը, հանգել է հիմնավոր հետևության, որ գործի անջատումը չի վատթարացնում ամբաստանյալի իրավունքները, չի կարող բացասաբար անդրադառնալ գործի քննության լրիվության ու օբյեկտիվության վրա և հնարավորություն կտա ապահովել գործի քննության, անձանց կալանքի տակ պահելու վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության և այդ կապակցությամբ ստանձնած միջազգային պարտավորությունների կատարումը:

Գործի նյութերից երևում է նաև, որ մեղադրողների կողմից կազմված մեղադրական եզրակացության մեջ հստակ սահմանվել է Ս.Սիրունյանի մեղադրանքը, նշվել է այն ապացույցների ցանկը, որոնք վերաբերում են այդ մեղադրանքին: Ամբաստանյալ Ս.Սիրունյանին և նրա պաշտպանին բավարար ժամանակ և հնարավորություն է տրվել նյութերին ծանոթանալու համար՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 300-րդ հոդվածի 1-ին մասով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու և քրեական գործի մասը կարճելու, քրեական գործերն անջատելու և դրանք ըստ ընդդատության ուղարկելու մասին Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի 2009 թվականի ապրիլի 1-ի որոշմամբ նոր մեղադրանքներին ծանոթանալու համար ամբաստանյալներին և նրանց պաշտպաններին տրամադրվել է մեկշաբաթյա ժամկետ, նրանցից յուրաքանչյուրին, այդ թվում՝ Ս.Սիրունյանին և նրա պաշտպանին հանձնվել են քրեական հետապնդումից մասամբ հրաժարվելու, առաջադրված մեղադրանքը փոփոխելու և նոր մեղադրանք առաջադրելու մասին որոշման, ինչպես նաև մեղադրական եզրակացության օրինակները: Բացի այդ, գործի բոլոր նյութերին, այդ թվում՝ Ս.Սիրունյանի մեղադրանքին առնչվող ապացույցներին պաշտպանական կողմը ծանոթացել է նաև նախաքննության ավարտին:

Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Ս.Սիրունյանի վերաբերյալ գործի նյութերն անջատելիս ամբաստանյալի պաշտպանության իրավունքի խախտում թույլ չի տրվել: Հետևաբար, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ կետի «ա» և «բ» ենթակետերի խախտումների մասին բողոքի փաստարկներն անհիմն են:

8. Ամբաստանյալ Ս.Սիրունյանն ու նրա պաշտպանը նշել են, որ դատարանը խախտել է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի պահանջները, որի «դ» կետի համաձայն՝ քրեական հանցագործություն կատարելու մեջ մեղադրվող յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի իր վկաներին կանչելու և հարցաքննելու միևնույն պայմաններով, ինչ իր դեմ ցուցմունք տված վկաները: Բողոքի բովանդակությունից երևում է, որ բողոքաբերները նկատի ունեն դատարանում ամբաստանյալի հետ վկաներին առերես հարցաքննելու իրավունքը:

Դատական պրակտիկա

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «դ» կետի համաձայն՝ որպես ընդհանուր կանոն ներպետական դատարանների հայեցողությանն է թողնված այն հարցի գնահատումը, թե արդյոք անհրաժեշտ է հրավիրել վկաների, թե ոչ և չի պահանջում ամբաստանյալի կողմից հանդես եկող յուրաքանչյուր վկայի հրավիրումը և քննությունը:

Բացի այդ, բողոք բերողներն ապացույցներ չեն ներկայացրել ի պաշտպանություն իրենց այն փաստարկի, որ դատարանը կամայականորեն մերժել է իրենց կողմից վկաներ հրավիրելու միջնորդությունը, ինչպիսիք են, օրինակ՝ նման միջնորդության ներկայացման և դրա մերժման պատճառները:

9. Ամբաստանյալ Ս.Սիրունյանն ու նրա պաշտպանը նշել են, որ խախտվել է խոշտանգումների արգելման վերաբերյալ Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածով (1-ին հոդվածի հետ համատեղ) սահմանված Ս.Սիրունյանի իրավունքը, որը պետությունից պահանջում է արդյունավետ պաշտոնական հետաքննություն կատարել:

Անդրադառնալով բողոքաբերի վերոնշյալ փաստարկին՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ նշված իրավունքի խախտման հետ կապված բողոքում ոչ մի փաստարկ չի բերվել: Բողոքից պարզ չէ, թե երբ, որտեղ, ում կողմից է Ս.Սիրունյանը ենթարկվել խոշտանգումների կամ անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի:

Բացի այդ, գործի նյութերից երևում է, որ բողոք բերած անձինք նշված հիմքով դատական ակտը վերաքննիչ դատարանում չեն բողոքարկել: Իսկ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 404-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ վերաքննության կարգով բողոքարկման ենթակա դատական ակտերն անձը չի կարող բողոքարկել վճռաբեկ դատարան, եթե նա նույն հիմքերով չի բողոքարկել դատական ակտը վերաքննիչ դատարանում:

10. Ամբաստանյալ Ս.Սիրունյանն ու նրա պաշտպանը նշել են, որ Ս.Սիրունյանի նկատմամբ հարուցված քրեական գործը, նրան ազատությունից զրկելը և դատապարտելը, ընդդիմության հանրահավաքներին մասնակցելու համար նրան պատժելու, ընդդիմության ակտիվիստների գործունեությունից նրան չեզոքացնելու՝ քողարկված կերպով իրականացված հետապնդումներ են եղել: Այդ իմաստով ներպետական մարմինները չարաշահել և դուրս են եկել ՀՀ Սահմանադրությամբ սահմանված իրենց լիազորությունների շրջանակներից, որի արդյունքում խախտվել է Եվրոպական կոնվենցիայի 18-րդ հոդվածը:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործի նյութերով հիմնավորվել է, որ Ս.Սիրունյանը դատապարտվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության՝ զանգվածային անկարգություններ կազմակերպելու համար, ընդ որում, նշված հանցանքը կատարելու մեջ ամբաստանյալի մեղավորությունն ապացուցվել է դատական քննության ընթացքում: Նրա մեղավորության մասին հետևությունը հաստատվել է գործին վերաբերող փոխկապակցված հավաստի ապացույցների բավարար ամբողջությամբ: Հետևաբար, Եվրոպական կոնվենցիայի 18-րդ հոդվածի պահանջների խախտման մասին բողոքի փաստարկը գործի նյութերից չի բխում:

11. Ամբաստանյալ Ս.Սիրունյանն ու նրա պաշտպանը նշել են, որ դատարանը չի բավարարել պաշտպանության կողմի բազմաթիվ միջնորդությունները ինքնաբացարկ ընդունելու մասին, որով Ս.Սիրունյանը զրկվել է անկախ և անաչառ դատարանի կողմից արդարացի դատաքննության իրավունքից:

04-ՈՍՏՈՍ – ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 – 9 (121 – 122)
ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
102

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործի նյութերից երևում է, որ դատավորին ինքնաբացարկ հայտնելու՝ պաշտպանության կողմի միջնորդությունները քննության են առնվել և լուծվել դատավորի բացարկի վերաբերյալ՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 90-րդ հոդվածի պահանջներին համապատասխան: Միջնորդությունների քննության արդյունքում կայացված որոշումներում նշվել են դրանք մերժելու հիմքերը, ուստի այդ հարցում Ս.Սիրունյանի իրավունքների խախտում թույլ չի տրվել:

12. Ա.Արզումանյանի պաշտպանը նշել է, որ 2009թ. փետրվարի 27-ին դատարանի կողմից կայացվել է որոշում, որի համաձայն՝ քրեական գործը 2009թ. մարտի 1-ին փոխանցվել է Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների առաջին ատյանի դատարանի ընդդատությանը, իսկ գործի քննությունը շարունակվել է դատարանի նույն կազմով: Նշված որոշումը կայացնելիս դատարանը ղեկավարվել է նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 301-րդ հոդվածով: Տվյալ դեպքում դատարանի կողմից պետք է կիրառվեր ոչ թե ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 301-րդ հոդվածի, այլ նույն օրենսգրքի 49-րդ հոդվածի պահանջները: Մինչդեռ դատարանը, որոշում կայացնելով դատարանի նույն կազմով գործի քննությունը շարունակելու մասին և չեղյալ չհամարելով կատարված գործի քննությունը, խախտել է քրեադատավարական օրենքը, Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջը, որի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները, կամ նրան ներկայացված ցանկացած մեղադրանքը, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ և անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ բողոքում տրվել է վերը նշված քրեադատավարական օրենքի նորմերի սխալ մեկնաբանում, որը չի համապատասխանում դրա իսկական իմաստին:

Այսպես՝ գործի նյութերից երևում է, որ քրեական գործն ըստ ընդդատության ուղարկելու հարցն առաջացել է՝ կապված «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2009թ. փետրվարի 5-ի ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածի 3-րդ մասի հետ, որի համաձայն՝ սույն օրենքն ուժի մեջ մտնելուց հետո քրեական դատարանների վարույթում գտնվող, սակայն դատաքննությունը չսկսած գործերը, տարածքային ընդդատությանը համապատասխան, փոխանցվում են առաջին ատյանի դատարան:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 49-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատարանը, պարզելով, որ ստացած գործն ընդդատյա չէ իրեն, այն ուղարկում է ըստ ընդդատության: Նույն հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ եթե սույն օրենսգրքի 44-րդ (առաջին ատյանի դատարաններին ընդդատյա գործեր), 47-րդ (քրեական գործերի տարածքային ընդդատությունը) կամ 48-րդ (ընդդատության որոշումը քրեական գործերը միացնելիս) հոդվածով նախատեսված ընդդատության կարգի խախտումը հայտնաբերվում է դատական քննության ժամանակ, ապա կողմերի համաձայնությամբ դատարանն իրավասու է գործը թողնել իր վարույթում: Կողմերից մեկի առարկության դեպքում գործի կատարված դատական քննությունը չեղյալ է համարվում, և գործն ուղարկվում է ըստ ընդդատության: Ի տարբերություն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 49-րդ հոդվածի, որը վերաբերում է գործի դատական քննության ժամանակ հայտնաբերված ի սկզբա-

Դատական պրակտիկա

նե թույլ տված ընդդատության խախտմանը, 2009թ. փետրվարի 5-ի ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածի 3-րդ մասում նշված՝ տարածքային ընդդատությանը համապատասխան գործը փոխանցելը կապված է քրեական դատավարության օրենսդրության փոփոխության հետ: Վերոնշյալ երկու ընթացակարգերի միջև հավասարության նշան դնել չի կարելի, բացի այդ, վերջինս վերաբերում է դատաքննությունը չսկսած գործերին, իսկ գործի նյութերից երևում է, որ քրեական գործի դատաքննությունն սկսված չի եղել:

2009թ. փետրվարի 27-ի որոշումը կայացնելիս գործը քննող դատավորը ՀՀ նախագահի հրամանագրով նշանակված է եղել Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի դատավոր, ուստի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 301-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ նրա մասնակցությունը գործի դատական քննությանն անհնարին չի եղել: Հետևաբար ինչպես նրա՝ այլ դատավորով փոխարինելու, այնպես էլ գործի քննությունը վերսկսելու հիմքեր չեն եղել, և գործի քննությունը կատարվել է դատարանի նույն կազմով:

Վճռաբեկ դատարանը, ելնելով վերը շարադրվածից, գտնում է, որ սույն գործի քննության ժամանակ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 48-րդ, 301-րդ հոդվածների և Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջների խախտում թույլ չի տրվել:

13. Ինչ վերաբերում է բողոք բերած անձանց կողմից վկայակոչված՝ ԵԽԽՎ թիվ 1609 (2008), 1620 (2009), 1643 (2009), 1677 (2009) բանաձևերին Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի 2009 թվականի հուլիսի 31-ի որոշման հակասությանը, ապա Վճռաբեկ դատարանը, հիմք ընդունելով Եվրոպայի խորհրդի Կանոնադրության 22-րդ և 23-րդ հոդվածները, գտնում է, որ ԵԽԽՎ բանաձևերը, չհանդիսանալով Եվրոպայի խորհրդի իրավական չափորոշիչների աղբյուր, իրավաբանորեն պարտադիր բնույթ (vis obligandi) չեն կրում և, ի տարբերություն «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դատական ակտերի, մասնակից պետությունների դատարանների կողմից կատարման համար պարտադիր նորմեր չեն պարունակում: Հետևաբար Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ անհիմն են բողոք բերած անձանց պնդումներն այն մասին, որ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանն իր՝ 2009 թվականի հուլիսի 31-ի որոշման մեջ պետք է անդրադառնար ԵԽԽՎ թիվ 1609 (2008), 1620 (2009), 1677 (2009) բանաձևերին:

14. Բողոք բերած անձինք, վկայակոչելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մի շարք որոշումներ, նշել են, որ իրենց պաշտպանյալների նկատմամբ խափանման միջոցի ընտրության և այն երկարացնելու հետ կապված հարցերի քննության ժամանակ թույլ են տրվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 136-րդ հոդվածի 1-ին մասի, 143-րդ հոդվածի, ինչպես նաև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի պահանջների խախտումներ: Նրանց կողմից բարձրացվել է նաև իրենց պաշտպանյալների նկատմամբ կիրառված՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 138-րդ հոդվածի և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի միջև առկա հակասության հարցը:

Բողոքաբերների կողմից բարձրացված վերոնշյալ հարցերի կապակցությամբ

Դատական պրակտիկա

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու, ընտրված խափանման միջոցի ժամկետը երկարացնելու, ինչպես նաև նրանց վերաբերյալ գործը դատական քննության նշանակելու մասին որոշման մեջ ամբաստանյալների նկատմամբ ընտրված խափանման միջոցն անփոփոխ թողնելու հետ կապված հարցերը մինչև սույն գործով վերջնական դատական ակտի կայացումը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով բողոքարկվել են ինչպես վերաքննության, այնպես էլ վճռաբեկության կարգով, և բողոքաբերների վերոնշյալ հարցերի վերաբերյալ առկա են օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտեր: Ուստի Վճռաբեկ դատարանն իրավասու չէ սույն գործի շրջանակներում կրկին անդրադառնալ Ա.Արզումանյանի և Ս.Սիրունյանի նկատմամբ ընտրված խափանման միջոցի հետ կապված հարցերին:

Հիմք ընդունելով վերոշարադրյալ պատճառաբանությունները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ հիմնավորված չէ նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 406-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված դատական սխալի, այսինքն՝ նյութական կամ դատավարական իրավունքի այնպիսի խախտման առկայությունը, որը կարող էր ազդել գործի ելքի վրա: Այդ առումով վերաքննիչ դատարանի որոշումն օրինական է, հիմնավորված ու պատճառաբանված:

Ելնելով վերոգրյալից՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է նաև, որ չկան հիմքեր եզրակացնելու, որ բողոքներում բարձրացված հարցերի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի միատեսակ կիրառության համար, ինչպես նաև Վերաքննիչ դատարանի կողմից թույլ է տրված առերևույթ դատական սխալ, որը կարող է առաջացնել կամ առաջացրել է ծանր հետևանքներ: Հետևաբար բերված բողոքներում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 414.2-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 3-րդ կետերով նախատեսված հիմքերն առկա չեն:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 414.1-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վճռաբեկ բողոքը վերադարձվում է, եթե այն չի համապատասխանում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 407-րդ հոդվածի և 414.2-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջներին, ուստի ներկայացված բողոքները ենթակա են վերադարձման:

Հաշվի առնելով վերը շարադրված հիմնավորումները և ղեկավարվելով ՀՀ Սահմանադրության 92-րդ հոդվածով, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 414.1-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ մասերով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2009թ. հուլիսի 31-ի որոշման դեմ Ալեքսանդր Ռոբերտի Արզումանյանի պաշտպան Լ.Սիմոնյանի, Սուրեն Ռաֆիկի Սիրունյանի և նրա պաշտպան Վ.Էլբակյանի բերած վճռաբեկ բողոքները վերադարձնել:

Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

09-ՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 - 9 (121 - 122)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

105

РЕЗЮМЕ - RESUME

РОЛЬ ПРЕЦЕДЕНТНЫХ ПОСТАНОВЛЕНИЙ КАССАЦИОННОГО СУДА В РАЗВИТИИ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

АРМАН МКРТУМЯН

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КАССАЦИОННОГО СУДА РА

Автор в своей статье анализирует роль и значение Кассационного суда РА и приходит к выводу, что на сегодняшний день следует возродить доверие по отношению к справедливости.

THE ROLE ON ALL FOURS RESOLUTIONS OF THE CASSATION COURT IN THE DEVELOPMENT OF THE CIVIL LAW OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

ARMAN MKRTUMYAN

*CHAIRMAN OF THE CASSATION COURT
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA*

In his article the author analyses the role and the importance of the Cassation court and comes to conclusion that for present-day the role of the Cassation court with standpoint of the provision uniform judicial practical persons and uniform using the law gradually grows, since realizing its function of the Cassation court tries to realize firm and predictable justice, revive the confidence to fairness.

РЕЗЮМЕ-RESUME

СОСТАВЛЕНИЕ СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ В РЕСПУБЛИКЕ НАГОРНОГО КАРАБАХА

ВОЛОДЯ ОВСЕПЯН

*ПРЕДСЕДАТЕЛЬ АПЕЛЛЯЦИОННОГО СУДА
РЕСПУБЛИКИ НАГОРНОГО КАРАБАХА*

Автор анализирует различия судебной системы Республики Армения и Республики Нагорного Карабаха и приходит к выводу, что время покажет положительные и отрицательные стороны новой судебной системы НКР, жизнеспособность новых институтов и предусмотрит курс развития.

FORMATION OF THE JUDICIAL POWER IN THE REPUBLIC OF THE NAGORNO-KARABAKH

VOLODYA HOVSEPYAN

*CHAIRMAN OF THE APPEAL COURT
OF THE REPUBLIC OF THE NAGORNO-KARABAKH*

The author analyses the differences of the judicial systems of the Republic of Armenia and that of the Republic of the Nagorno-Karabakh and comes to conclusion that time will show both positive and negative sides of the new judicial system of the Republic of the Nagorno-Karabakh, viability of new institutes and will provide the course of the development.

09-00500 - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 - 9 (121 -122)

ՀԱՍՏԱՎԵՐ
Իշխանություն

РЕЗЮМЕ - RESUME

СУД В СИСТЕМЕ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ

НАРЕК ГАБРИЭЛЯН

*АСПИРАНТ ИНСТИТУТА ФИЛОСОФИИ,
СОЦИОЛОГИИ И ПРАВА НАН РА,
СПЕЦИАЛИСТ УПРАВЛЕНИЯ АНАЛИЗА СУДЕБНОЙ ПРАКТИКИ
СУДЕБНОГО ДЕПАРТАМЕНТА РА*

Автор приходит к выводу, что в международной правовой системе действует принцип единства государственной власти, согласно которому каждое действие государственной власти считается как действие суверенного государства.

THE COURT IN THE SYSTEM OF THE ORGANS (BODIES) OF THE STATE POWER

NAREK GABRIELIAN

*POST-GRADUATE STUDENT OF THE INSTITUTE OF PHILOSOPHY,
SOCIOLOGIES AND RIGHT OF THE NAS OF THE RA,
SPECIALIST OF THE ADMINISTRATION OF THE ANALYSIS JUDICIAL
PRACTICE OF THE JUDICIAL DEPARTMENT OF THE RA*

The author comes to conclusion that in international legal system acts the principle of unity of state authorities, according to which each action of state authorities is considered as action of the sovereign state.

РЕЗЮМЕ - RESUME

К ВОПРОСУ ОБ ОЦЕНКЕ ОРУЖИЯ ПРИ НЕОБХОДИМОЙ ОБОРОНЕ

МИКАЭЛ ГРИГОЯН

*СУДЬЯ СУДА ОБЩЕЙ ЮРИСДИКЦИИ ОБЩИНЫ
МАЛАТИЯ-СЕБАСТИЯ,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ДОЦЕНТ,
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ СОВЕТНИК ЮСТИЦИИ 1-ОГО КЛАССА*

МАРТЫН НАЛБАНДЯН

*СОИСКАТЕЛЬ КАФЕДРЫ УГОЛОВНОГО ПРАВА
РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО (СЛАВЯНСКОГО)
ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА*

Авторы считают, что от уголовной ответственности за данное преступление освобождается лицо, использовавшее огнестрельное или холодное оружие, находившееся в его незаконном владении, для правомерной необходимой обороны и добровольно сдавшее это оружие органам власти.

ON THE ISSUE OF WEAPON RANKING AT REQUIRED DEFENSIVE

MIKAEL GRIGORYAN

*JUDGE OF THE COURT OF COMMON JURISDICTION
OF MALATIA-SEBASTIA COMMUNITY,
PhD IN LAW, DOCENT, FIRST CLASS STATE COUNSELOR
OF JUSTICE OF THE RA*

MARTIN NALBANDYAN

*POST-GRADUATE STUDENT OF THE RUSSIAN-ARMENIAN
(SLAVONIC) STATE UNIVERSITY*

The authors consider that from criminal responsibility for the mentioned crime are freed the person who, having used the gun or the plain weapon, found in his illegal possession, for lawful necessary defence, gives this weapon to the organs of power.

09-00500 - ԱԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 - 9 (121 -122)

ԱՄՍՍՍՍ
Ինտերնալյուն

РЕЗЮМЕ - RESUME

ОСОБЕННОСТИ ДОГОВОРНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЯХ

ГАЯНЭ МАРУКЯН

АСПИРАНТ КАФЕДРЫ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА ЕГУ

Автор приходит к выводу, что предпринимательский риск является предус-
мотрение внесения ответственности за вред причиненный субъектом предприни-
мательской деятельности в связи и осуществлением предпринимательской дея-
тельности.

THE FEATURES OF THE CONTRACTUAL RESPONSIBILITIES AT ENTREPRENEURIAL RELATIONS

GAYANE MARUKYAN

POST-GRADUATE STUDENT OF THE DEPARTMENT OF THE CIVIL LAW

The author comes to conclusion that business risk is to provide contributing to
responsibility for harm caused by subject to business activity in in connection with
and realization to business activity

04.03.2009 8 - 9 (121 - 122)

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԳՐԱԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԲՆԱԿ**

РЕЗЮМЕ - RESUME

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА АККРЕДИТОВАННОЙ СОБСТВЕННОСТИ, УСЛОВИЯ ЕГО ОСНОВАНИЯ И ОСНОВЫ ПРЕОСТАНОВЛЕНИЯ

ВАРДУИ ДАНИЕЛЯН

СТУДЕНТКА 2-ОГО КУРСА МАГИСТРАТУРЫ ЕГУ

Автор считает, чтобы институт контракта аккредитованного управления имуществом был более продуктивным, можно заимствовать с траста его некоторые элементы. Как таковым могут быть, например, право аккредитованного управления в качестве отдельного основания включить преостановление договора при не профессиональном или недобросовестном действии, установить, что заложенное имущество может сдаваться аккредитованному управлению только при наличии согласия закладчика.

GENERAL CHARACTERISTIC OF THE ACCREDITED PROPERTIES, THE CONDITION OF ITS BASE AND ISSUE OF THE REGULATION

VARDUHI DANIELYAN

STUDENT OF THE 2ST MA COURS OF YSU

The author considers that in order for the institute of the contract of accredited management property by more productive, some elements from trust should be taken. As such can be, for instance, right of the accredited rule as separate basis to include regulation agreement under not professional or careless action, install that mortgaged property can surrender the accredited rule at presence of the consent filler (stower) only.

04-01500 - ԱԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 - 9 (121 -122)

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԲԱՆԿԱԿԱՆԱԿՈՒԹՅԱՆ
ԲՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ**

111

РЕЗЮМЕ - RESUME

ОТНОШЕНИЯ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА С МИКРОГОСУДАРСТВАМИ (ОФШОРНЫЕ ТЕРРИТОРИИ) И АНТИОФШОРОВАЯ ПОЛИТИКА ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

ЛИАНА ЛОБАСЯН

ЮРИСТ

Автор отмечает, что антиофшорная политика будет действовать более продуктивно, если Европейский Союз установит некоторые запреты для тех юридических лиц, которые пользуются секретностью офшорных территорий.

Несмотря на это, последнее предложение следуя политике Евросоюза, Республика Армения также может вести продуктивную борьбу против офшоров препятствуя отмыванию денег добытых преступным путем и других преступлений.

THE RELATIONS OF THE EUROPEAN COMMUNITY WITH MICRO-STATES (OFF-SHORE TERRITORIES) AND THE ANTI-OFF-SHORE POLICY OF THE EUROPEAN COMMUNITY

LIANA LOBASYAN

LAWYER

The author notes that anti-off-shore policy will act more productive if European Community will install some forbid for those juridical persons, who use the secrecy anti-off-shore territories.

In spite of this, the last offer following politician of European Community, the Republic of Armenia also can lead the productive fight against off-shore.

РЕЗЮМЕ - RESUME

УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ГРАЖДАНСКОГО ИСКА

РАФИК МЕЛКОНЯН

*СУДЬЯ СУДА ОБЩЕЙ ЮРИСДИКЦИИ ТАВУШСКОГО МАРЗА РА,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК*

Автор приходит к выводу, что совместное расследование гражданского иска и уголовного дела обусловлено единством факта, таким как уголовно-правовое нарушение. Этот вариант дает возможность одновременно решить вопросы уголовных и гражданских ответственностей лица.

SOME CRIMINAL-PROCEDURE ISSUES OF THE CIVIL ACTION

RAFIK MELKONYAN

*JUDGE OF THE COURT OF COMMON JURISDICTION
OF TAVUSH MARZ OF THE RA, PhD IN LAW*

The author comes to conclusion that the joint investigation of the civil suit and criminal deal is conditioned by the unity of the fact such as criminal-legal breach. This variant enables simultaneously to settle simultaneously both criminal and civil problems of a person.

09-00500 - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 - 9 (121 -122)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

РЕЗЮМЕ - RESUME

ЛАТЕНТНОСТЬ НАРУШЕНИЙ УСТАВНЫХ ПРАВИЛ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ ПРИ ОТСУТСТВИИ СУБОРДИНАЦИИ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ

АРТАК КРКЯШАРЯН

*НАЧАЛЬНИК ПЯТОГО ГАРНИЗОННОГО СЛЕДСТВЕННОГО
ОТДЕЛА СЛЕДСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ МО РА*

Автор считает, что без построения и осуществления системного разрушительного воздействия на неуставные отношения в армянской среде, учитывая их латентность, борьба с этим криминальным явлением не приведет к значительным успехам. По этой причине разрушительное воздействие на рассматриваемую преступность нужно начинать с нейтрализации тех отрицательных явлений, которые обуславливают латентность данных преступных действий.

LATENCY OF BREACHES OF THE AUTHORIZED RULES OF THE MEMBERS OF THE SERVICES' RELATIONS MEMBERS OF THE SERVICES AT DIFERENCE TO RANKS OF THE RELATIONS

ARTAK KRKYASHARYAN

*CHIEF OF THE FIFTH INVESTIGATION DEPARTMENT
OF THE INVESTIGATION SERVICE OF MO OF THE RA*

The author considers that without building and realization of the system destructive influence on noby-law relations in Armenian ambience, considering their latency, the fight with this criminal phenomena will not bring to significant success. For this reason destructive influence on considered criminality it is necessary to begin with neutralization that negative phenomenas, which given latency to criminal action.

РЕЗЮМЕ - RESUME

О НЕКОТОРЫХ ТИПИЧНЫХ МОДЕЛЯХ МЕХАНИЗМА МАССОВЫХ БЕСПОРЯДКОВ

А. М. КУСТОВ

*ДОКТОР ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ПРОФЕССОР,
ЗАСЛУЖЕННЫЙ ЮРИСТ РФ*

В. Г. ЕНГИБАРЯН

*ДОЦЕНТ КАФЕДРЫ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА
И КРИМИНАЛИСТИКИ ЕГУ,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ДОЦЕНТ*

Авторы приходят к выводу, что всестороннее изучение особенностей моделей механизма массовых беспорядков будет эффективно влиять не только на правильную квалификацию массовых беспорядков, но и на повышение уровня расследования и борьбы с данным видом преступлений.

ABOUT SOME TYPICAL MODELS OF THE MECHANISM OF MASS DISORDERS

A. M. KUSTOV

*BUSH DOCTOR LEGAL SCIENCES, PROFESSOR,
HONOURABLE LAWYER OF THE RF*

V. G. YENGIBARYAN

*ASSOCIATED PROFESSOR OF YSU LAW FACULTY,
PhD IN LAW, DOCENT*

The authors come to conclusion that all-round study of the particularities of the models of the mechanism mass disturbances will effectively affect not only correct qualification of mass disturbances, but also on increasing the investigation level and fights with such type of the crimes.

09-00500 - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 - 9 (121 - 122)

**YEREVAN STATE
UNIVERSITY OF
LAW**
ԵՂԵՎԱՆԻ ԲՆԱԿԱՆԱԿԱՆ
ՄԱՍԻՆԻՍՏՐԱՏՈՐ

РЕЗЮМЕ - RESUME

ПРАВСТВЕННЫЕ ОСНОВЫ СЛЕДСТВЕННОЙ ТАКТИКИ

АЛЕКСАНДР АГАЯН

ПРОКУРОР ПРОКУРАТУРЫ ОБЩИН АРАБКИР И КАНАКЕР-ЗЕЙТУН

Автор анализируя способы следственной тактики, приходит к выводу, что допустимость использования тактических методов в основном связано с возможностью использования психики участников процесса.

MORAL BASIS OF INVESTIGATION TACTICS

ALEKSANDR AGHAYAN

*PROSECUTOR OF THE PUBLIC PROSECUTOR'S OFFICE OF THE
COMMUNES ARABKIR AND KANAKER-ZEYTUN*

The author analyzing the ways investigated tactics, comes to conclusion that admissibility of the tactical methods is basically connected with possibility of using the psyches of the judicial participants.

04.00.00.00 – ԱԵՊՏՆԵՐԻ 2009 թ. – 9 (121 – 122)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԲՆԻՃԱՆԱԿԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

РЕЗЮМЕ - RESUME

СУДЕБНАЯ СИСТЕМА РА В ПЕРИОД НАСТОЯЩЕЙ СУДЕБНО-ПРАВОВОМ РЕФОРМЕ

ТИГРАН МУКУЧЯН

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ АДМИНИСТРАТИВНОГО СУДА РА

Автор в своей статье анализирует конституционные перемены, роль и место судов, в основном, роль Административного суда. Т.Мукучян считает, что органы юстиции имея задачу создания предусмотрения юстиции, действуют соответственно определенным правовым принципам.

JUDICIAL SYSTEM OF THE RA AT PERIOD PERSISTING JUDICIAL-LEGAL REFORM

TIGRAN MUKUCHYAN

*CHAIRMAN OF THE ADMINISTRATIVE COURT
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA*

In his in its article the author analyses constitutional change, role and place court, basically, role of the Administrative court. T.Mukuchyan considers that organs to justices having problem of the creation to provide justices, act accordingly determined legal principle

09-00500 - 06-05000000 2009 8 - 9 (121 -122)

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԲԱՆԻՔԱՆԵՐՆԵՐԻ
ԲՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ**

Հարգարժան Հոբելյարներ

ՀՀ դատավորների միությունը շնորհավորում է՝

Շիրակի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի նախագահ **Էդվարդ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆԻ** 60-ամյակը,

Ավան և Նոր Նորք համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի նախագահ **Սամվել ՈՒՋՈՒՆՅԱՆԻ** 55-ամյակը,

Լոռու մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր **Գուրգեն ԳԱԳԻԿՅԱՆԻ** 55-ամյակը,

ՀՀ քրեական վերաքննիչ դատարանի դատավոր **Միեր ԱՐՂԱՄԱՆՅԱՆԻ** 50-ամյակը,

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի դատավոր **Արթուր ՊՈՂՈՍՅԱՆԻ** 45-ամյակը,

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի դատավոր **Սուրեն ԱՆՏՈՆՅԱՆԻ** 40-ամյակը,

Շիրակի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր **Բագրատ ՄԿՐՏՉՅԱՆԻ** 40-ամյակը, մաղթում նրանց քաջառողջություն, անսպառ եռանդ և արդյունավետ գործունեություն:

ՕԳՊՍՏՈՍ – ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2009 8 – 9 (121 – 122)

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՁԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,
- * ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս գերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են մաս ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն, հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
Երևան, Աբովյան 36 ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am

ԴԱՏԱԿԱՆ
Ի-շխանություն